

Şiddet ve Asimilasyon Aracı Olarak YİBO

ŞÜKRAN DEMİR - ÖZGÜR ÜNAL

CUMHURİYET, EĞİTİM, KÜRTLER	04
Öğrenciler Gözünde YİBO Nedir?	
YİBO-ASKERİYE YAN YANA	13
Devletin Sözdeokulu Olarak YİBO	
YİBO'NUN İÇİ	30
Dil-Asimilasyon	
Toplumsal Cinsiyet	
Öğrenci Emegi	
Oyun Yasağı	
Öğretmen Şiddeti	
Çocuklar Arası Şiddet	
Bireysel Karşı Kültürlenme Ve Direniş	
KÜLTÜREL AŞAĞILANMA	56
Saç Kırpma	
Yem-Ek	
Pis Banyolar Ve Temizlik	
TOPLU DAYAK-BİREYSEL ACI/KIRGINLIK	69
YİBO Travması	
Cinsel İstismar	
SONUÇ YERİNE	79

YİBO'nun gölgesinde yaşamı çalınan Kürt çocuklara...

Bir Asimilasyon Politikası Olarak YİBO

CUMHURİYET - EĞİTİM - KÜRTLER

Bu çalışma Türkiye'nin erken dönemlerinde (1926-1938) başlayıp 1962'de resmi kuruluşuyla yaygınlaşan ve 1990'larda Kürt illerinde köy yakmaları sonucu köy okullarının kapatılmasını takiben yeniden sayısında artış görülen Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve bu okullarda eğitim almış olan Kürt çocukların tecrübeleri hakkındadır. Çalışmanın amacı Kürt çocukların YİBO yaşam pratiklerini ve hafızasını ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın iddiası ise devletin eğitim aracılığıyla bu çocuklara asimilasyon politikası uyguladığı ve asimilasyon sürecinin çocukların yaşamında olumlu ve olumsuz etkilere sebep olduğudur. Bu okullarda öğrenciler farklı şiddet türlerine ve düzeylerine maruz bırakılmış, ağır bir askeri düzende "terbiye edilmeye" çalışılmış, kültürleri, dilleri ve etnik aidiyetleri nedeniyle dışlanmış ve aşağılanmış, mutlak olarak Türkleştirilmesi gereken Kürt halkının alelade çocukları olarak görülmüşlerdir.

Bu çalışma metodolojik olarak 1962-2010 yılları arasında farklı Kürt şehirlerinde yatılı bölge okulunda kalmış kişilerle yaptığımız sözlü tarih çalışmasına dayanmaktadır. Amed ve Dersim sahasında Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'ndan geriye kalan yıkıntıların ve buralarda okumuş öğrencilerin anlatılarıyla birlikte farklı şehirden (Bitlis, Van, Hakkari, Batman, Urfa, Amed, Dersim, Muş) ve YİBO'lardan 25 kişiyle (12 kadın, 13 erkek) yapılan görüşmelerin yer aldığı YİBO: di nav kavilan de isimli belgesel çalışmamızda kapsamlı yer veremediğimiz, haliyle eksik kalan kısımların tamamlayıcısı olarak, bu okullarda okuyanların sesi olma amacını taşımaktadır.

"Modern" zamanda eğitim, devletlerin ulus yaratmak için kullandığı uzun ama etkili bir yol olmuştur. Türkiye'nin kuruluşunda da hedeflenen millet kavramının somutlaştırılması için halkların kırım, katliam, sürgün, iskân, göç gibi uygulamalara maruz bırakılmasının yanı sıra geride kalanların tamamen değişip dönüşmesini sağlayacak diğer bir yol olarak tercih edilen ve geniş bir alana yayılarak her gün daha da merkezileşip kurumsallaşan eğitimle neredeyse her hanenin içine girilmiş ve her kültüre müdahale edilmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde tanımlı olan hakların Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nda sık sık ihlal edildiği görülecektir. Örneğin bu sözleşmenin 2. maddesinde "1.Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt

ederler.”¹ denilmektedir. Fakat bu okullarla ilgili yapılan bu çalışmada da görüleceği üzere çocukların bireysel ya da kültürel hiçbir farklılığına dikkat edilmemiştir.

Yatılı bölge okullarında işleyen süreç, Türklük bilincinin aydınlar ve devlet politikaları eliyle inşa edilmeye başlandığı süreçten kopuk düşünülemez. Yusuf Akçura’ 1904 yılında Mısır’da Türk adlı gazetede yayınlanan yazısı *Üç Tarz-ı Siyaset*’te² iki alan ve dört aşamada Türklük bilincinin geliştirilmesini belirtir. Buna göre: “İlk alan Osmanlı Devletidir. Buradaki Türkler arasında ırksal bağlar, din duyguları gibi kuvvetlendirilecektir. Sonra Türk olmamakla beraber, bir dereceye kadar Türkleşmiş olan Osmanlı topluluklarının Türkleştirilmesine geçilecektir. En sonunda Türklükten etkilenmemiş, ulusal bilinçten yoksun topluluklar Türkleştirilecektir.”³ Bu durumda Türklükten etkilenmemiş ama ulusal bilincin de belli bir kesimle sınırlı kaldığı Kürt illeri, en çok hedef haline getirilen yerlerden biri olacaktır.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu, çocuklara uygulamak istediği eğitim sistemini öncelikle oluşturulmaya çalışılan ulusal kimlik ekseninde ele almıştır: Çocuk vatana ait görülmüş ve bu ekseninde eğitime dahil edilmiştir. Belli bir yaşa (5) kadar aileye ait olan çocuk sonraki süreçte hayatı sona erene kadar Cumhuriyete ait görülmüştür.⁴ Eğitimin belli bir kurum çerçevesinde verilmesiyle birlikte bireyler grup içerisinde hedeflenen özelliklere sahip kılınarak, kalıp niteliklere eriştirilmeye çalışılmıştır.⁵ Cumhuriyet döneminde de eğitim “hedef kişi” yaratmanın aracı olmuş ve bu çerçevede gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal’ Tevhid-i Tedrisat’tan önce mecliste yaptığı bir konuşmasında eğitim üzerine önemle eğilmiş ve bazı illerde yatılı okulların açılması ile bu okulların çocuklarda yurt sevgisi geliştirmesi gerektiğinden bahsetmiştir.⁶

1 (Çevrimiçi) <https://www.ihd.org.tr/ble-mletler-cuk-haklarina-da-slee/>.

2 Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976, s 2.

3 A.g.e., s 16.

4 Ramazan Kaya, “Okul Tıraşı Filmi: Bir Biyo-İktidar ve Asimilasyon Kurumu Olarak YİBO’lar”, **Kürt Araştırmaları**, Sayı 7, Kış-Bahar 2022, s. 163, (Çevrimiçi) <https://www.kurdarastirmalari.com/yazi-detay-oku-180, 22.10.2022>.

5 J.F. Cramer, G.S. Browne, **Çağdaş Eğitim: Milli Eğitim Sistemleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme**, Çev. A. Ferhan Oğuzkan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s. 24.

6 Ufuk Şimşek, “Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kimlik Arayışları (1718-1938)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2008, s. 218.

Bugün Türkiye Anayasasınının 42. maddesinde “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” yazsa da “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez”⁷ maddesiyle, neredeyse nüfusunun tamamı Kürt olan illerde verilecek eğitimi zorlaştıran ve dışlayan sınırlar çizilmektedir.

Türkiye’de eğitim sistemi, siyasi atmosfer ve devletin bu atmosfer içindeki tavrı üzerinden şekillenmektedir. Bu şekillenme belli dönemlerde kendini çok net göstermiştir. 1934 yılında yayımlanan *Dersim Raporu*’nda “Dersim evvela koloni gibi nazarı itibara alınmalı, Türk camiası içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra ve tedricen öz Türk hukukuna mazhar kılınmalıdır”⁸ denilmektedir ve 1938 yılında yaşanan Dersim Katliamı sonrası geriye kalan çocukların toplatılıp kapatıldığı “eğitim kurumu” bunun en bariz örneklerinden biridir. Türkçe bilmediği için cahil kabul edilen bu çocuklara yönelik eğitim, tamamen aileden ve çevreden koparılıp kapatıldıkları okullar özelinde devreye girecektir.

Yatılı ilköğretim bölge okulları ve pansiyonlu ilköğretim bölge okulları, 1962 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu uyarınca hazırlanan “Bölge Okulları Yönetmeliği”ne göre açılmıştır. Bu yönetmeliğin 1. maddesine göre çeşitli sebeplerle henüz bir ilkokul açılmamış olup birbirine yakın birkaç köyün olduğu yerde ya da evleri dağınık olan köylerde ilk önce yatılı okullar açılmıştır. Daha sonra 1739 sayılı “Milli Eğitim Temel Kanunu”nun 25. ve 222 sayılı “İlköğretim ve Eğitim Kanunu”nun 9. maddesine göre ilköğretim pansiyonlu bölge okulları açılır.⁹ Kanuna göre, “Nüfusun az ve dağınık olduğu yerlerde, köyler gruplaştırılarak, merkezi durumda olan köylerde ilköğretim bölge okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, gruplaştırmanın mümkün olmadığı yerlerde yatılı ilköğretim bölge okulları kurulur.”¹⁰ Bu okulların mekân seçimi aslında aile ve öğrencilerin ulaşım ihtiyaçlarına yönelik de olabilirdi fakat genelde halkın ulaşımına uzak ve devlet kurumlarına yakın ya da iç içe mekânların seçildiği görülmektedir.

7 1982 Anayasası, 2709 Sayılı Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>.

8 Ramazan Kaya, a.g.e., s. 169.

9 Polat AYTEKİN, “Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının İşleyişinin Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi (Diyarbakır İli Örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.7.

10 Milli Eğitim Temel Kanunu, Resmi Gazete 14574 (24 Haziran 1973), Kanun No. 1739, md. 25.

1962' de resmileşen ve günümüze kadar devam eden YİBO'larda okuyan, farklı yaş ve cinsiyetteki görüşmecilerden yola çıkarak şunu diyebiliriz ki; öğretmen profilleri genel olarak aynıdır ve aynı amaç hedeflenmiştir. Uygulanan yöntemlerle bedene yönelik şiddette artış ya da azalma görülse de çocukların içinde yetiştiği kültürü ve dili yok sayarak bilinçlerinden söküp atma girişimi ölçüsünü hep korumuştur. Öğrenci profillerinin dönem dönem farklılık gösterdiği açıktır. Bunun nedeni elbette hem maruz bırakanların hem de maruz kalanların dönem içerisinde değişmiş olmasıdır. Fakat devletin amacının ve bu amaç uğruna kullandığı yöntemleri azaltmadan devam ettirilişinin hiç sekteye uğramadığını tekrar belirtmekte fayda var.

Öğrenciler Gözünde YİBO Nedir?

Yatılı İlköğretim Bölge Okulları binlerce öğrencinin yıllarca kaldığı mekânlar olarak tarihte yerini almıştır. Öğrenciler bu mekânla olumlu ya da olumsuz bir bağ geliştirerek bu hafızayı oluşturmuştur. Bugün ulaşılabildiğimiz öğrenciler bu mekânları nasıl hatırlıyor, YİBO onlar için ne ifade ediyor sorularının cevabını aldığımızda aynı dönemde okuyan öğrenciler için çoğunlukla benzer ya da yakın duygular ortaya çıkmış olsa da YİBO hafızası ve değerlendirmeleri, 1980 öncesi ve sonrası YİBO'ya gitmiş öğrenciler arasında farklılık göstermektedir. YİBO öncesi yaşamlarını cahillik olarak nitelendirmek 1980 öncesi YİBO'ya giden kuşakta çok belirgindir. Onlar için bu okullar bir eğitim fırsatı ve eşitlik yaratan mekânlarken 1980 sonrası için asimilasyon ve şiddet üzerinden daha fazla tanımlandığı görülmektedir.

Seksenler öncesi ve sonrası "eğitim" amacını (asimilasyon) korusa da yöntem olarak farklılık göstermiştir. Özellikle darbe sonrası hazırlanan anayasanın da etkisiyle Kürtlere yönelik resmi olarak sertleşen mevcut politikalar bu okullar üzerinden de hissettirilmiştir. Elbette bu sert politikalara karşı gelişecek bilinç, çocukların bulunduğu bu okulları algılamasını ve anlamlandırmasını da etkileyerek değiştirecektir. Dili ve etnik kimliği üzerinden sürekli cahil, bilgisiz ve hatta insan olmaktan uzak kabul edilen bu çocukların, bir yere kadar sistemin şiddet dilini haklı bulma ve kendilerini geliştirdiğini düşünme nedeni, belki de Kürtlük bilincinin bu tarihlerden önce kolektif bir yapıya çok fazla sahip olmamasından kaynaklanıyordu.

"Babam beni YİBO'ya götürdü, yaşı küçüktür alamayız dediler. Müdür

tanıdıkta, babama ‘Götür yukarı kimliğini büyüt. Ondan sonra kaydını yaptıralım’ dedi. Yaşımı büyüttüler. İlk gece bize zor gelmişti. Ne Türkçe biliyorduk ne kimseyi görmüştük, köyden hiç çıkmamıştık. Şimdiki çocuklar televizyon seyrediyor, bir şey biliyor. Biz öyle değildik, cahildik. Hep babam gelince ağladım kendimi paraladım fayda etmedi. Orda kaldık işte.”¹¹

Bu görüşmecinin o zaman sahip olduğu çerçeveyi cahillik üzerinden konumlandırması aslında bir rastlantı değildir. 1990’larda Kürtlere yönelik artan baskılar, özellikle de köy yakmalar, Kürtlük bilincinin oluşumunda ciddi bir rol oynamıştır. Özellikle köyü yakılan ve baskılara maruz kalan çocukların politik bilinç düzeyi, bu okullarda durdukları noktayı da belirleyecektir. Bunun için YİBO’ların sadece şiddet karşısında susan ve hareketsiz kalan çocuklara mekân olmadığını aynı zamanda direnen, tepki gösteren ve hedeflenen profilin dışında bir profil oluşturup geliştiren çocuklara da tanıklık ettiği görülecektir. 1980 öncesine göre askeri mekânlarla daha yoğun bir ilişki içine girmek zorunda kalan YİBO öğrencileri, psikolojik ve bedensel şiddete maruz kalmıştır ve çocukların geliştirdiği tepkiler de 1980 öncesi öğrencilerinden farklılık göstermeye başlamıştır. Bu tepkiler öğretmen şiddetine aynı şekilde cevap vermek, okulu terk etmek, Kürdistan İşçi Partisi (PKK)’ne katılmak olarak kendini göstermiştir.

80’li yıllar sonrası devletin okullarda kullandığı şiddet dili ve yöntemleri daha fazla sertleşecektir. Devletin değişen YİBO eğitim politikasının kişilerde farklı öznellikler yarattığını görüşmecilerin anlatımlarında da izleyebiliriz:

“YİBO benim için, benim için değil tüm çocuklar için, kurtuluş kapısıdır. Şimdi bir harfi bile tanımayan binlerce bizim yaşımızda insan vardı. Ama çok şükür okumam yazmam var. Hastaneye gidince hangi kapıdır, doktorum hangisidir, çocuklarım nerede okuyor hiçbir şeyin zorluğunu çekmiyorum. Benim için YİBO öyledir.”¹²

1972’de YİBO’da kalmış biri, Türkiye’de sadece Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesinden kaynaklı, burada aldığı eğitimi gittiği diğer kamusal alanlarda işini kolaylaştırdığı için önemli bulurken 1990’larda bu okullarda okumuş kişiler ise daha politik değerlendirmeler yapmıştır:

11 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1974-1979, Kulp YİBO.

12 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1974-1979, Kulp YİBO.

“O yaşıta bir şeylerin farkında değilsin. Asimilasyona uğradığını dahi bilmiyorsun. O bilinçte değilsin yani. Daha doğrusu okul bittikten sonra bunun farkına varmaya başlıyorsun. Çünkü ortaokula kadar daha çocuksun. Liseden sonra bir şeylerin farkına varıyorsun.”¹³

1960-1980 yılları arasında yatılı bölge okullarında kalanlar öğretmenleri genelde daha az şiddete başvuran ya da bu şiddeti psikolojik boyutla sınırlı tutan kişiler olarak aktarmaktadır.

“O zamanki öğretmenlerimiz gerçekten çok iyiydi, ana baba gibiydi. Bizim zamanımızda öğretmenlerimiz değişti. Dışardan da öğretmen vardı. El işi hocamız Ankaralıydı. Müzik hocamız İzmirliydi. Vardı değişik yerlerden de. Ama yine de hocamız iyiydi.”¹⁴

Kısacası, 80’ler öncesi ile sonrası YİBO’larda kalmış öğrencilerin YİBO’nun işlevi ve mahiyetine ilişkin değerlendirmelerinde belirgin bir fark bulunmaktadır. 80’lerden önce kalmış kişiler genelde YİBO’nun olumlu yanlarına odaklanmış ve eğitim fırsatı olarak değerlendirirken sonrakiler için bu mekânlar ulusalcılık, milliyetçilik gibi ideolojik yaklaşımların dayatılması ve Kürt kimliğinin yok edilmesi üzerinden değerlendirilmektedir.

“Muhakkak YİBO bir asimilasyon yeri idi fakat sadece dil için asimilasyon yeri değildi. Aynı zamanda fikir ve kimlik asimilasyonuydu. Sen bir grup öğrenciyi bir hapis hanede bağlıyorsun, yıllarca orda tutuyorsun, iyi bir eğitim vermiyorsun, önü kapalı bir yaşama mahkum ediyorsun. Mesela liselere giriş sınavı yapıldığı zaman ben o sınavın ne olduğunu nasıl bir şey olduğunu bilmiyorum. Matematik hocası jeoloji mühendisi, İngilizce hocası aslında fen hocasıydı. Çok iyi hatırlıyorum YİBO, hele hele Çukurca YİBO, tam bir sürgün yeri idi. Oraya gelen öğretmenler sorunlu olabilir, tacizci olabilir, devlete karşı bir suç işlemiş olabilir. Farklı profillerden bahsederek YİBO’ya gelen hocaların %99’u sürgündü. Zalimdiler. Hatırladığım kadarı ile yaşları büyüktü, öğrencilerle arasındaki yaş farkı çoktu.”¹⁵

1967’de yatılı okulda okumuş erkek görüşmeci, saç kesimini, müdür ya da öğretmen şiddetini öğrencilere bağlamış ve dönemin eğitim açısından

13 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Bismil YİBO.

14 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1974-1979, Kulp YİBO.

15 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

yetersiz şartlarından kaynaklı Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nu fırsat bilip orada bulunmuş olmanın bir şans olduğunu ve bundan da pişmanlık duymadığını belirtmiştir:

“1967 yılında Ovacık YİBO'suna başladım. 5 yıl. İlk defa öyle bir ortama gitmişsin. Doğru düzgün bir yere çıkmamışsın Ovacık dışında. Gidince insan biraz tuhaf hissediyor. Saçlarımız uzundu, hemen makine ile sıfır numara tıraş ettiler. Kendini bir tuhaf hissediyorsun. Birkaç gün bunun şeyini yaşadık fakat belli etmemek şartı ile. Yapacak bir şey yok bir kere oraya başladık. Bir de okuma sevinci ile kısa sürede alışmaya çalıştık ve alıştık da. Saçları fazla uzatmaya imkan vermezlerdi. Kız çocukların saçlarını bile kısa keserlerdi. [Saç kesme travmanız var mı sorusuna] Yok, okul okuma hevesi ile bunlar göz ardı ediliyordu. Kısıtlı imkanlarla böyle bir imkan gördüğümüz için böyle bir şey yaşamadık. Alıştık. Saç kesme falan bize normal geldi. Şiddet genellikle haylazlıktan dolayındı. Sınıfta biri arkadaşına karıştığı zaman şikâyet edilirdi, öğretmen dö-verdi. Dışarda haylazlık yapıldığı görüldüğü zaman okul müdürü yumrukla bel kısmına vururdu. Şiddeti Kürt kimliğinden dolayı yaşamadık, hepsi oranın öğretmenleriydi.”

Aynı görüşmeci okulun yetersizliklerden kaynaklı öğrencilerin karşı karşıya kaldığı başka zorlu şartları ise şöyle aktarmakta:

“Türkçem tam değil. Köylerimiz fakir olduğu için doğru dürüst üzerimize giyilecek elbisemiz de yoktu. YİBO'ya gittik, YİBO'da giysi konusunda bütün şeyler okul tarafından karşılanıyordu. İç giyim dahil. O dönem Tunceli Ovacık'a çok kar yağardı. Okulumuzda doğru düzgün kalorifer sistemi yoktu. Eski bina olduğu için güzden odun temin ederlerdi, bunu doğratıp dışarda yığın yaparlardı. Kış olduğunda sınıflarda doğru düzgün soba yakacak hademeler de yoktu. Öğrenciler odunları getirip sobaları yakıyordu. O dönemde, mesela yatakhanelerde bizim okuduğumuz dönemde, o kadar soğuk olmasına rağmen ne bir kalorifer ne bir soba, bunlar bile yoktu. Battaniyenin altına girerek öğrenciler ısınmaya çalışıyordu. Yatakhaneler kalabalık olduğu için belli bir süre sonra ısınıyorduk.”¹⁶

Özellikle uzun kış şartlarında çocukların evle iletişiminin minimuma inmesi ve mekânda kaldıkları sürece ısınma problemi yaşamaları YİBO'ların

16 C.A., Erkek görüşmeci, Yıl: 1967-1972, Ovacık YİBO (Dersim).

diğer belirgin bir sorunudur. Ve bu sorunun aslında ilerleyen zamanlarda da bir çözüme kavuşturulmadığı görülmektedir. Çünkü 60'lı yılların sonunda kalmış bir kişinin aktardığı ısınma sorununun 90'lı yıllarda da devam ettiği görülebilmektedir. 1995-2000 yılları arasında Çukurca YİBO'da kalmış bir erkek görüşmecinin aşağıdaki aktarımı aslında kişinin eğitim hakkının verilmesine karşılık devletin veya aile kurumunun aksattığı ya da neden olduğu olumsuz durumları telafi edemediğine yönelik bir tepki olarak yerini korumaktadır.

“YİBO'nun üzerine konuşulması gereken büyük problemlerinden biri de yazın okul yoktu fakat kışın Hakkâri'ye gidiş geliş şartları çok kötüydü. Çok fazla kar vardı, çok soğuktu hele ki o yıllar. Araba, servis imkânı yoktu. Bu yüzden 5-6 ay olduğumuz yerde kalıyorduk. Hatırlıyorum; bir gün tatil için sabah yola çıktık, gece 12'de Hakkâri'ye vardık. Çünkü kepçe yol açıyordu biz de arkasından gidiyorduk. Bu da bir korku yaratıyordu. Onun için tatil olduğunda gidemiyordum. Nasıl gidecektik ki?”¹⁷

Kişilerle yapılan görüşmede YİBO'nun herkes üzerinde, farkında olunan ya da bastırılan bir tahribat bıraktığı görülmektedir. Görüşmecilerden biri YİBO'nun kendisi için apolitikleşme, korku, yalan söyleme ve şiddet gibi durumları ifade ettiğini ve YİBO'nun kendisinde yarattığı tahribatın yıllar sonra bunu ortaya çıkardığını, o zamanlarda maruz kaldığı korkunun öğrencileri iki uca savurduğunu, bunların da ya dindar olup içe kapanmak ya da örgüte katılmak olduğunu, bu iki yolun nedeninin de şiddet görmemek için seçilen yollar olduğunu vurgularken; başka bir görüşmeci YİBO'nun kendisi için karmaşık duyguları ifade ettiğini, hüznün ve acı barındırdığını, bir taraftan da arkadaşlıkların güzel olduğunu ama aslında bu arkadaşlıkların örgün okullarda da olduğunu belirtip YİBO'da okumuş bir kişinin normal olamayacağını, bir şekilde hastalıklı çıktığını ya duygusal şiddet ya da boşluklar oluşturduğunu söylemiştir. Bir diğer görüşmeci ise bütün olanları tek kelimeyle “asimilasyon” diyerek özetlemiştir.

17 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE

MUTLU

YİBO - ASKERİYE YAN YANA

İsmet İnönü'nün “Tunceli’de ıslahat planı olarak düşündüğümüz tedbirler fasıla görmeksizin devam etmektedir. Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz.”¹⁸ cümlesinde yolun, okulun, karakolun yan yana geçmesi elbette tesadüf değildir. Bu üç mekânın devletin istediğine ulaşması için önemli bir yerde durduğu bilinmektedir. YİBO öğrencilerinin askeriyle ilgili deneyimleri en çok karşılaşılan anlatımlardandır.

“Modern devlet bürokrasisi için okul, devlet tarafından etkinlikle yönetilen toprakların bir simgesi ve devlet, ulus ve vatandaşlığa dair fikirleri aktaran bir kurum haline gelmiştir. Okul ulusun sembollerinin korunduğu ve düzenli olarak sergilendiği yerdir. Burada çocuklar, bayrağı selamlayarak, ulusal marşı duyduklarında hazır ol’da bekleyerek, milli günlerde uygun adım yürüyerek ve ulusal tarih, coğrafya ve ulusal anma günleri hakkında eğitim görerek vatandaş olmayı öğrenirler.”¹⁹ Yatılı bölge okullarında okuyan kişilerle yaptığımız çeşitli görüşmelerde, okullarda çocuklara benimsetilmeye ve onların gözünde yüceltmeye çalışılan, devletin sahip olduğu bu simgeye yönelik özel bir çabası şöyle hatırlanmakta:

“23 Nisan’da 2 yıl milli eğitim müdürünün yerine oturdum. Beni bir defa ordugâha götürdüler. Binlerce askerin olduğu yere. Ben oraya gidiyordum koltuğa oturuyordum. O dönemin öğrencilerinin, Kürdün aklında, zihninde asker ve ordu hayranlığı inşa ediliyordu. Komutanlar gelip öğrencileri götürüp onlara kılık kıyafet alıyordu ki onlara bir hayranlık duysun. Ama aynı komutan şunu sorgulamıyordu: Nasıl oluyordu bir asker öğrencinin yemeğini yiyebiliyordu?”²⁰

Bu simgeler bazen de dayatılan ideoloji, çocuğun yetiştiği kültürle çatışmasına sebebiyet veriyordu.

“Sünni bir köyde büyüdüm. Ailem de dindardı. Bize sürekli ilkokulda Atatürk Atatürk denince ben de anneme gizlice “anne xwedê mezin e an jî Atatürk mezin e?” demiştim.²¹ Kafama vurmuştu. O kavramları karıştırıyor-

18 İnönü'nün **Söylev ve Demeçleri I: T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1946)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946, s. 328..

19 Delal Aydın, “Dağ Çiçeklerini Vatandaş Yapmak”, **Toplum ve Kuram Dergisi: Lêkolîn û Xebatên Kurdî**, Sayı 2, Güz 2009, s. 258-259.

20 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

21 “Anne, Allah mı büyük, Atatürk mü?” (Araştırmacıların çevirisi).

sun. Okulda o, evde Allah. En son bana ne diyorsun kim büyükse büyük."²²

Ayhan Işık ve Serhat Aslan'ın belirttikleri gibi, "Mekânın kent ya da köy merkezine uzak bir yere konumlandırılmasına bağlı olarak yaşanan mekânsal izolasyon, bir süre sonra sosyal izolasyon ve dışlanmaya dönüşmekte, öğrenciler kültürel anlamda yalnızlaş[tırıl]makta- dır."²³

*"Okulun çevresi yüksek ve ıssız duvarlarla kaplıydı. Okulun bir tarafı yüksek duvarlı ve uçurumlu. Atlarsan ölürsün. Diğer taraf da ıssız. O dönem ıssızdı. Kolej falan yapıldı bir süre sonra. Zengin ve fakir çocuklar yan yanaydı. Askeriye ile çok içli dışlıydı. Çünkü sık sık ziyarete gelirlerdi. Okulun inşaat işlerini askerler yapıyordu çoğu zaman. Milli, özel günlerde biz hep ordu evindeydik, gösteriler falan oluyordu."*²⁴

Kulp YİBO'nun ilk öğrencilerinden sayılan 55 yaşındaki görüşmecimiz ise 1972'de gittiği bu okulun çevresini şöyle aktarmaktadır: "*Kulp'un üç yolunu geçip YİBO'ya giderken sadece topraktan 2 ev vardı. O evlerin de hayvanları falan vardı. O da okuldan çok uzaktı. Orda tek ev bile yoktu, hiçbir şey.*"²⁵ 2023 yılında "depreme dayanıklı değil" diye yıktırılan bu YİBO'nun çevresinde de değişiklikler olmuş ve zamanla biraz daha şehir içine girmiştir ancak yine diğer YİBO'lardaki gibi çevresinde askeriye yer almaktadır.

"Bölge okullarının yapılacakları yerler, öncelik sırası ile şöyle tespit edilmiştir: Doğu, güney-doğu bölgesi, Karadeniz doğu bölgesi, Akdeniz doğu bölgesi"²⁶ olarak sıralanmıştır. Buralarda 1962'den 2010'a kadar her yıl sayısı artarak bu okulların yapımına devam edilmiştir. Bu okulların açılmasına halkın verdiği tepki ikirciklidir: Okula geç kayıt yaptıрма, okullardan kaçma, eğitim yaşına gelmiş çocukları gizleme, kimi öğretmen veya idarecilerin jandarma eşliğinde köy köy dolaşp aileleri maddi cezalarla tehdit ederek çocukları okula kaydettirmeleri gibi tepkiler görülmüştür.²⁷ Bir görüşmeci 2007'de Erciş YİBO'dan bahsederken mekân olarak şöyle aktarmakta:

22 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

23 Ayhan Serhat Işık, Serhat Arslan, "Bir Asimilasyon Projesi: Türkiye'de Yatılı İlköğretim Bölge Okulları", **Toplum ve Kuram Dergisi: Lêkolîn û Xebatên Kurdî**, Sayı: 6-7, Kış-Bahar 2012, s.126.

24 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

25 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1972-1977, Kulp YİBO.

26 İlköğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s. 22.

27 Ramazan Kaya, a.g.e.

“Erciş YİBO, 2007-2009 yılları arasındaki Erciş şehir planlamasında, diğer YİBO’larda olduğu gibi yerleşim yerlerinden epey uzakta kuruluydu. Okula en yakın yerleşim yeri korucular ile donatılmış Çelebibâğ Mahallesi’ydi. Erciş YİBO, onlarca derslik, idare binaları, hizmet binaları, revir, öğretmen ve memur lojman binaları ve müstakilleri, yatakhane binaları, spor salonları, açık alanları ve hatta ormanıya beraber bir mahalleden farksızdı. Büyük olması denetimi de güvenliği de zayıflatıyordu.”²⁸

YİBO’ların Kürt illerinde bilinçli bir şekilde yerleşim sahalarına uzak yerlere inşa edilmesinin, bir mekânsal izolasyon politikası olup öğrencilerin kendi kültürleriyle, toplumsal hayatla bağlarını koparmayı amaçladığı²⁹ görüşmelerimiz tarafından da dile getirilmektedir. YİBO’lar mekân olarak incelendiğinde dağılışı tarzı, ailelerin mekâna erişiminin güçlüğü ve çevreye kapalı oluşu, öğrencilerin kısıtlı dışarıya çıkışı bu tezi güçlendirmektedir. Kuruluş yılından 2010 yılına kadar bu durum değişmemiş ve bu okulların sayısı olarak en fazla yer aldığı yerler Kürt illeri olmuştur. Örneğin, öğrencilere yapılan taciz ve tecavüz olaylarıyla sık sık gündeme gelen YİBO’lara ilişkin BDP Van Milletvekili Özdal Üçer’in soru önergesini yanıtlayan Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu’nun verdiği istatistiklere göre, Türkiye’de YİBO’larda okuyan 163 bin 792 öğrenciden 98 bin 764’ü Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndedir (2009-2010 öğretim yılı). Nüfusu 6 milyon olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki yatılı öğrenci sayısının, nüfusu 17 milyon olan Marmara bölgesinin 28 katı olması ise, ‘YİBO’ların asimilasyon merkezi olduğu’ yönündeki değerlendirmeleri doğrular niteliktedir. Türkiye genelinde en çok yatılı öğrenci, Muş ve Van gibi Kürt illerinde bulunurken, Burdur, Tekirdağ, Kocaeli gibi batı illerinde ise YİBO öğrencisi yoktur.³⁰ “Tunceli”de 1936-1937 yılları arasında 25 ilkokul ve 1 ortaokul, 1949-1950 yılları arasında ise 162 ilkokul ve 2 ortaokul açılmıştır.³¹ Temel amaç, Kürt çocuklarını erken yaşlarda kültürel kozasından koparıp, militarist kurumları aratmayan bu yatılı bölge okullarında asimile edip, yararlı ve itaatkâr Türk vatandaşları haline getirmektir. Kürde kendi tarihini, coğrafyasını, dilini, öfkelerini unutturmaktır.³²

28 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 2007-2009, Erciş YİBO (Van).

29 Ramazan Kaya, a.g.e., s. 170.

30 “YİBO’larda En Çok Kürtler Var”, **Yüksekova Haber**, 22 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/yibolarda-en-cok-kurtler-var-34469.htm> 18.11.2022.

31 Serhat Arslan, “1913-1960 Yılları Arası Göç ve İskân Politikaları Bağlamında Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2014, s. 137.

32 Ramazan Kaya, a.g.e., s. 170.

“8.sınıfta kardeşim geldi. O geldiği zaman düşünüyordum nasıl yaşayacak! Ortamdan, hocalardan, dersten. Sonra zaten bıraktı devam etmedi. 1 yıl sonra bıraktı. Ben okulu o yıl bitirdim, o gider devam eder diye düşündüm, o devam etti tekrar ama sürekli aklım ondaydı. Orayı biliyorum, orda okuyanları biliyorum, nasıl insan olduklarını biliyorum. Sürekli aklım onlardaydı. Sonra diğer kardeşim gitti, ikisi de okuyamadı. Şartlar zor geliyordu. Çok özgür yaşadığın bir yerden böyle kuralları olan bir yere gidiyorsun, yapamıyorsun. İstesen de istemesen de öyle bir yerde yapamıyorsun. Tabi insan şey diyebilir ‘okuyamadılar bıraktılar köye döndüler neden okuyamadılar’ ama en iyisi öyleydi. O hayatı o yaşamı kabul etmemekti. Benim için kutsal ve önemli olan buydu.”³³

“Kürdistan’daki YİBO’ların çoğu ya aktif karakolların içinde, boşaltılmış askeri alanlarda ya da eski cezaevlerinden bozma mekânlarda bulunmaktadır. Örneğin; Dersim Pülümür’deki Kızılköprü YİBO, Diyarbakır Kulp’taki YİBO aktif karakollarla aynı bahçeyi paylaşırken; Muş Kümbet’teki yarı açık cezaevi Adalet Bakanlığı’ndan Millî Eğitim Bakanlığı’na devredilerek hiçbir değişiklik yapılmadan YİBO’ya dönüştürülmüştür.”³⁴

Bizim kaldığımız bina zaten eskiden, ben tarihini tam bilmiyorum ama rivayet öyleydi, bunlar 1938 döneminde yapılan askeri binalardı. Gerçekten de o dönemlerde belki de daha eskilerde askeriyenin Hozat’ta kurulu olduğu eski binalardan biriydi. Askeriyenin binası tahsis edilmişti. Ve biz askeriyenin içerisindeydik. Yani bizimle askeriyeyi ayıran sadece bir tel örgüsü vardı. Hemen alt tarafımızda doğuya doğru Pertek Elazığ yolu geçiyordu, o da tel örgüyle ayrılıyordu. Yani askeriyenin içerisindeydik. Bizi askeriyeden ayıran tek şey tel örgüydü. Biz de o yaşta şeyi biliyorduk yani, 1938’i. Her şeyiyle değil ama kötü bir şey olduğunu büyük kıyımın anlatıldığını biliyoruz. Bu mekânın da onun için kullanıldığını en azından o anlatıdan biliyorduk. Mekân, en alt katta gerçekten hücrelerin olabileceği şekilde dizayn edilmiş zemin kat, orda bir kısmını sonradan yemekhane olarak kullandılar orası daha açık bir alandı, dışarıdan ışık alan kısım yemekhaneydi. Sonra işte ambar, çamaşırhane, depo ve en doğuya doğru da kalorifer dairesi vardı, hamamla yan yanaydı. İkinci katı sınıflar olarak kullanıyordu. 3.katı da yatakhanelerdi. Doğu tarafında kızlar batı tarafında erkekler vardı yatakhane. Sınıf-

33 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

34 Ayhan Serhat Işık, Serhat Arslan, “Bir Asimilasyon Projesi: Türkiye’de Yatılı İlköğretim Bölge Okulları”, **Toplum ve Kuram Dergisi: Lêkolîn û Xebatên Kurdî**, Sayı: 6-7, Kış-Bahar 2012, s.126.

lar karıştı. Genel olarak askeriye'nin içerisindeydik, onlar bizi bizim onları her an görebileceği bir alandı.”³⁵

“Nitekim cezaevleri, akıl hastaneleri ve yatılı okullar gibi total kurumların kuşatıcılık dereceleri ya da total özelliklerini sembolize eden şey fiziksel müessesenin/kurumun hemen yanına inşa ettiği, dışarıyla toplumsal ilişkiyi kesen kilitli kapılar, yüksek duvarlar, dikenli teller, sarp kayalıklar vb. bariyerleridir.”³⁶ 1990-1994 yılları arasında Hozat YİBO’da kalmış erkek görüşmecinin kendi okulunu tanımlarken kullandığı cümleler bu durumu desteklemektedir:

“Yarı açık çocuk cezaevi. Çünkü belli bir şeyi terbiye etme ya da sanırım cezalandırılması gereken bir şeyi içerdiği için oraya toplanıyorsunuz ve sınırlı bir alan içerisinde tel örgülerle çevrilmiş sadece o alan içinde var olabildiğiniz bir zaman. Belli bir eğitime tabi tutuluyorsunuz, terbiye ediliyorsunuz yani. Bence o yüzden yarı açık çocuk cezaevidir YİBO.”³⁷

Yatılı Bölge Okulları’nın mekân seçimi çoğunlukla dışarıyla bağlantının minimize edilmesini, şehir ya da kasaba halkı ile öğrenci ilişkilerinin kesilmesini sağlayacak yüksek duvarlardan, tel örgülerden, korunaklı dev kapılardan oluşsa da öğrenciler kısıtlı da olsa bu mekânların açığını ya bulmuş ya da yaratmıştır. Çukurca YİBO’da okumuş bir görüşmeci aylarca kapatıldıkları bu mekânın dışına çıkmak için buldukları bir yolu şöyle aktarmakta:

“Çeli çevresi ve içinde siyasi olaylar ya da aşiret kavgaları olduğu zaman YİBO’nun 2-3 ay bütün sınırları kapatılıyordu. Hiçbir şekilde çıkmıyorduk. Ama şöyle bir şey vardı öğrenciler bir şekilde bu sınırı aşabiliyordu. Çok iyi hatırlıyorum üçüncü-dördüncü kattan öğrenciler nevesimleri bağlayıp aşağı inip gidiyorlardı. Ya da çok yüksek tehlikeli duvar tellerden. Bir şekilde bu sınırlar aşıyordu. İlbaharda armut, elma falan olduğu zaman biz buralara inip kendimize yiyecekler topluyorduk. Okulun hemen aşağısında bir köy vardı, oraya inip kendimize yiyecek topluyorduk. Bu YİBO’dan çıkış yasakları çok yaygındı.”³⁸

35 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl: 1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

36 Serhat Arslan, a.g.e., s. 173.

37 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl: 1990-1994, Hozat YİBO.

38 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

Özellikle Türk-İslam sentezinin empoze edilmeye çalışıldığı YİBO'larda öğrencilerin derslerinden arta kalan boş zamanlarında, özellikle cumartesi ve pazar günleri, pansiyonda kalmaları, okulların “açık cezaevi” olarak tanımlanmasına yol açmaktadır.³⁹ “Çocuklar okullarını sevmiyor. Okullarda yatakhanelerin “koğuş” olarak adlandırılması gibi, askeri mantığa uygun ifadeler, çocukları rahatsız ediyor. Çocuklar, okulları uzak ve iklim koşulları uygun olmadığından, hafta sonları da okulda kalıyor. Sosyal etkinlik ortamları bulamıyorlar. Çocuklar bu nedenle okullarını “açık cezaevi” olarak tanımlıyorlar.”⁴⁰ Öğrenciler, kaldıkları odalara koğuş derken aslında öğretmenlerle iletişimini de askeriyedeki hiyerarşiye benzetebilmekte ki bu durumun adlandırma ve zihinde konumlandırma açısından da benzerliği, elbette sistemin aynılığından ve mekân olarak da askeriyeye yakınlığındandır. Sason YİBO'da kalmış erkek görüşmecinin aşağıdaki cümleleri bu durumu destekler niteliktedir:

“Sason YİBO hews⁴¹ arasındaydı. Çevresinde büyük bir tabur, askeriye vardı. Hem de bir bahçenin arasındaydık. Top sahamız bahçemiz aynıydı askeriye ile. Yatakhane ayrıydı. İki bina öğrencilerin iki bina askeriyenindi. Çevremiz askeriye ile kapatılmıştı. Büyük bir YİBO taburu vardı. Askeriyenin arasında büyüdük. Biraz askeriye disiplini biraz YİBO disiplini... Askerler nasıl terbiye ediliyor dizayn ediliyorsa aynı şey YİBO'da da vardı.”⁴²

Askeri sisteme benzerliğiyle ön plana çıkan yatılı bölge okullarında kalan öğrencilerin, yoğun tertip ve düzen çerçevesinde eğitilmesi gereken ötekiler olarak görülmesi çocukların sık sık şiddete uğramasına neden olacaktır. Çünkü kurulu sistem bir düşmanlaştırmayı içinde barındırmaktadır ve bu düşmana karşı her yol ve yöntemi de mubah kılmaktadır.

“Bir hocamız vardı A. Ö. Beden eğitimi öğretmeni. O her yemeğe gittiğimizde sebepsiz yere bizleri sıraya dizer döverdi. Öyle yemeğe gönderirdi. Sopayla dövüp öyle geçiriyordu. Yemekte bir marş okutulurdu. Bütün öğrenciler toplanırdı bir kişi bile kalsa onu beklerdik. Herkes geliyordu,

39 “YİBO'larda Yaşanan Sorunlar Acil Çözüm Bekliyor”, 29 Nisan 2010, (Çevrimiçi) <https://egitim-sen.org.tr/yibolarda-yasanan-sorunlar-acil-cozum-bekliyor/>.

40 Semra Pelek, “YİBO'lar Açık Cezaevi, Yatakhaneler Koğuş”, **Bianet**, 5 Mayıs 2010, (Çevrimiçi) <https://bianet.org/bianet/toplum/121790-yibo-lar-acik-cezaevi-yatakhaneler-kogus> 19.10.2022.

41 Dört tarafı kapalı alan.

42 A., Erkek görüşmeci, 6 yıl Sason 2 yıl Kozluk'ta okuyor 1. sınıfan 8. sınıfa kadar.

ayakta dikiliyorduk. “Milletimiz varolsun” deyip yemeğe başlıyorduk. Daha sonra bu kaldırıldı.”⁴³ Aynı okul askeriyenin okuldan ayrılacağı haberiyle de gündeme gelmiştir. AHA-BATMAN gazetesinin, “Sason YİBO’da Asker Kışla Yolunda!” başlığıyla yaptığı habere göre 2010 yılında, Batman’ın Sason ilçesindeki Yatılı Bölge İlköğretim okuluna 1994 yılında Tokat’tan gelip yerleşen ve 16 yıldır burada kalan Komando Tabur’unun, birbirinden ayrılması için çalışmalar hızlandırılmıştır.⁴⁴ Haberden de anlaşılacağı üzere, okulun askerlerle ortak kullanıldığı iddiası desteklenmektedir.

YİBO’lar bir yönüyle özellikle İslam dünyasında ve Türk devletlerinde ticari ve askeri amaçla kullanılan ribâtlar’a⁴⁵ benzemektedir. Sadece YİBO’lar ribâtlardan farklı olarak iktisadi fonksiyonlar üzerinden değil de “eğitim” üzerinden konumlandırılmıştır. Bir görüşmecinin anlattıkları da durumun benzerliğini kanıtlamaktadır:

“1997-98’de Başur’a operasyon yapılmış, bu dönemde aylarca askeriye ve öğrenciler birlikte kaldılar. Yerimiz dardı, bir koğuştta 100 kişiydik. Yatma yerleri çok büyük koğuştardı. Ve bunun nedeni de devlet ihtiyaç duyarsa ve operasyon olursa kullanılsın diye. Ki yüzlerce asker gelip orda kalıyordu. Hududa yakın olduğu için asker oradan geçiriliyordu. Diğer taraftaki bir blokta sürekli özel hareket vardı. Binalarımız dip dibeydi.”⁴⁶

YİBO’ların çevresinde de bu yönüyle bir hareketlilik vardır. Mekân olarak kapalıdır fakat kurulduğu yer ve içinde ya da yakınında konuşlandırılan askeriye den dolayı okulun çevresinde gözlenebilir bir yerde yaşanan olaylar, zaman zaman bir çocuk için ağır olacak tanıklıklar da yaratacaktır. Yine Çukurca YİBO’da 1994’te kalmış görüşmeci tanık olduğu bir başka olayı ve hissettiklerini şöyle aktarmaktadır:

43 A., Erkek görüşmeci, 6 yıl Sason 2 yıl Kozluk’ta okuyor 1. sınıftan 8. sınıfa kadar.

44 Recep Okuyucu, “Sason Yıbo’da Asker Kışla Yolunda!”, AHA, 2010, (Çevrimiçi) <https://www.akbahaber.com.tr/sason-yibo-da-asker-kisla-yolunda/1408/> 10.07.2023.

45 Türk İslam Coğrafyasında, ribatlar umurniyetle hudutlarda stratejik ehemmiyeti olan başlıca yerlerde kurulmuş müstahkem mevkiilerdir, Selami Sönmez, “Ortaçağ Türk Ve İslam Dünyasında Kervansarayların (Hanlar-Ribatlar) Fonksiyonları”, **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 16, 2007, s. 295 – 323.

46 C., Erkek görüşmeci, Yıl:1995-2000, Çukurca YİBO.

“Bir defa tam Çeli sınırında bir baktım kalabalık var. Zırhlı araçlar, askeriye... Okulumuzun tam karşısında durdular. Ses ve gürültüleri vardı. Dürbünle sınırdan bakıyorlardı. Sonra ateş açtılar. Birkaç saat sonra 2 çocuğun öldürüldüğü haberini aldık ve yıllar sonra Hakkari ile Çeli arasındaki bir arabadaydım. Bir amca ile sohbet ederken bu konu açıldı. Bu olaydan bahsettik ve amca bana dönüp bana o çocuklardan birinin kendi çocuğu olduğunu söyledi. En zor kısımlardan biri de buydu. Bir tarafın sınır bir tarafın askeriye bir tarafın şiddet, yaman bir fakirlik. Sahipsizlik. Çok acayip şeylerdi. Bugün bir kardeşim arasa dese ki öğretmenlerden biri böyle yapıyor gider hesabını sorarız. Öyle bir şey yoktu o zamanlar ve düşünüyorum neden o zaman sahipsizdik. YİBO’daki çocuklar annesiz babasız değildi ki. Çocuk esirgeme kurumu değildi ki. Normal yatılı okul!”⁴⁷ Yine aynı görüşmeci askerlerin kendileriyle ortak mekân olarak kullandığı okulun, çocuklar ve askerler arasında çatışmalar yarattığına, kendinde karşı koyma gücü bulan öğrencilerin yöneltilen şiddete sessiz kalmadığına, bu şiddetin aslında farklı gruplar arasında da ortaya çıktığına vurgu yapmakta:

“Asker geldiğinde yemekhaneyi ortak kullanıyorduk. Tam bir kaostu. Bu çok büyük haksızlıklara falan sebep oluyordu. Mesela biz yemek yerken asker gelip sandalyeyi istediğinde bizden alıyordu. Mesela tanık olduğum bir durum: askeriye geldi, öğrencinin sandalyesini istedi. Öğrenci sandalyeyi askerin kafasına geçirdi. YİBO’daki öğrencinin cesareti ve mukavemeti buradaki yaşam koşullarından dolayı çok yüksekti. Eğer şahsi gücün yetmezse o zaman bir grupla bu güç gösterilirdi. Bu da şiddete neden oluyordu. YİBO’da 3-4 şiddet parametresi vardı: öğrencilerin kendi arasında, öğrenci ve öğretmen, merkezdeki YİBO’lular ile dışardan gelen YİBO’lular. Şehir seni zaten farklı bir grup olarak görüyor. Sürekli YİBO’daki gençlerle şehirdeki gençler arasında kavga vardı.”⁴⁸

Yaşanan çatışmaların ve askeri hareketliliğin çocuklar tarafından nasıl görüldüğünü ve farkında olunduğunu gösteren tanıklıklardan biri:

“Birinci ya da ikinci yılımızdı, sınırdaydık o zamanlar çok fazla savaş vardı Türk devleti ve Kürt hareketi arasında. Çok savaş vardı büyük silahlarla. Bahsettiğim alay YİBO’nun yukarisındaydı, solu sınırdı. Çatışma çıktığı an biz izlemeye gidiyorduk. Tank, top, tüfek... O kıyame-

47 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

48 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

ti izliyorduk. Bir süre sonra silah seslerinden korkmuyorduk, bize zevk veriyordu. Şiddet hayatında normalleşiyordu. Ufak bir şiddetten bahsetmiyoruz. Tank ve tüfek şiddetiydi. Çok iyi hatırlıyorum bir çatışma çıktığında kıyametti. Sınır savaşı böyleydi. Çatışma çıktığında anons yapılıyordu ama bir sığınma yeri yoktu. Bir bomba düşse biterdi. Buna yer çok müsaitti.”⁴⁹ Bu aktarım çocukların artık şiddeti ne kadar normalleştirdiğini, gündelik yaşamlarının bir parçası olmasının ötesinde bir “eğlence” olarak görmeye başladıklarını ve bu durumdan uzak bir alana sığınmak yerine yakınlaşmayı tercih ettiklerini gösteriyor.

“Yatılı, askeriye içinde olduğu için mesela Hozat’ın tepesine gelinip bir taciz atışı yapıldıktan sonra bütün askerler tüm mermisi ile sürekli ateş ediyordu. Karşıda biri var mı yok mu belli değildi aslında. Biz ilk zamanlar bundan çok korkmuştuk. İlk olduğu zaman yere yatmıştık, ışıklar söndürülmüştü. Ama bir süre sonra buna alıştık. Zaten askeriye de hemen yanı başımızda. İzleyip mermileri sayıyorsun pencereden, onları seyrediyorduk. Dersteyken bile askeriye içindeyiz, silah talimi var, sürekli havan kullanılıyor. Arka fonda sürekli bir silah, havan ya da helikopter sesi. Bir şekilde onu duyuyorsunuz. Benim için tabii çok ayırt edici bir şey bu.”⁵⁰ Yine aynı görüşmeci özel harekât ve asker arasındaki farka dikkat çekerek özel harekâtın askerlere oranla herhangi bir durumda geliştireceği tepkinin daha korkutucu ve sert olduğunu belirtiyor: “Özel Harekât tamamen korkuydu ve öldürülme ihtimalimiz vardı. O kadar büyük bir nefretleri vardı ki öğrenci onları gördüğü an çok korkuyordu. Şekilleri, duruşları, üniformaları YİBO’daki öğrenci için korku sebebiydi. Asker farklıydı. Onunla kavganı veriyordun. Askerle öğrenci kavgasını verirdi, karşı karşıya gelirdi ama özel harekâtçının karşısına geçip of bile diyemezsin. O an seni öldürebilir. Bu korku açısından iki rütbe birbirinden farklı. Nizamiye dediğimiz giriş, o nizamiyeden geçiyorduk, girişte kontrol vardı. Bu nizamiyede asker vardı kontrol eden kişi.”⁵¹

Öğrenciler sık sık açıklıkla terbiye edildiklerini ve bu terbiyenin de aslında farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından hissettirildiğini aktarımlarıyla ortaya koymaktadır. Askeriyeyle ilişkilendiklerinde kendilerine karşı kullanılan dil ve simgelerin, o zaman ve bugün için kendilerinde uyardığı duygular aktarılmakta ve kurum olarak okulun, öğrenci ve askere

49 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

50 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl: 1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

51 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

karşı farklı bir yaklaşım sergilediği belirtilmektedir. Van YİBO'da okumuş 35 yaşındaki kadın görüşmecimiz de o zamanlar yaşadığı ve gözlemlediği durumlara dair anılarını şöyle aktarmaktadır:

“Askerlerin okula gelmesi deyince aklıma güzel yemekler gelirdi. Asker, vali gelince güzel yemekler olurdu. Onlar gelince görevli olmak isterdin sana bir şeyler kalsın diye. Her milli günde merkezde yürüyüş yapardın. Askeri botlarla saatlerce bekliyorduk öyle. 4'e kadar öyle... 4'ten sonra folklor ekipleri vardı. Onları öyle memnun ediyorduk. Orduevine gidince de süslü kadınların içine gidiyorduk, elimize çiçek veriyorlardı ordu komutanına falan veriyorduk. Onların eşleri gelip bize ‘zavallılar, yazık’ deyip kafamızı okşuyorduk. Biz de ‘evet zavallıyız’ diyorduk. Onların çocukları tertemizdi. Kokteyle götürüyorlardı, biz kuru pastaları seviyorduk. Elllerinde alkoller vardı. Sürekli ‘ülkene, Türk milletine yaraşır genç olacaksınız. Bakın devlet sizi okutuyor, ne güzel imkânlar veriyor’ diyorlardı kafamıza elini koyanlar.”⁵²

Reyhanlı YİBO'da çekilen, “Reyhanlı Yatılı Bölge Ortaokulundan Barış Pınarı Harekatındaki Mehmetçiğe Destek” başlığı ve “Reyhanlı Yatılı Bölge Ortaokulu Ailesi Olarak Her Daim Mehmetçimizin Yanındayız” notuyla 31 Ekim 2019 tarihinde *Youtube*'da paylaşılan son derece militarist bir videoda,⁵³ YİBO'ların ne kadar bu alanın içine dahil edildiği gözlemlenebilmekte ve görüşmecilerin askeriye ile okulların mekân olarak iç içe geçmesine dair sık sık yaptığı vurguyu desteklemektedir. Başka bir görüşmecimiz ise; “Askerler sahaya top oynamaya gelirdi. Atış talimi yaparlardı ve o yer de okul duvarına yapıştı.”⁵⁴ diyerek yine alan olarak iç içe geçişi dile getirmekte. Silahların, çatışmaların ve askerlerin arasında okumanın bir çocukta nasıl bir psikoloji yarattığı tahmin edilebilir bir durumdur.

YİBO'larda zevk, haz, eğlencenin kısacası her türlü yerelliğin ve bireyselliğin yasaklanması, bu okulların ne kadar sert, katı, askeri kurallara tabi olduğunun göstergesidir. Van YİBO'da kalmış kadın görüşmeci sadece izlemenin bile nasıl bir suç olarak görülüp, nasıl bir sonuç doğurduğunu şöyle aktarmakta:

52 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

53 (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/results?search_query=reghanl%C4%B1+yibo+asker.

54 E., Erkek görüşmeci, Yıl:1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

“İlkokul 3.sınıftaydık. Bizim okulumuz Van yolu mahallesinde Van Er-ciş’in dışında bir okuldu. Okulun çaprazında bir mahalle var, orada Newroz kutlamaları yapılıyordu. Okul 5 katlı yüksek bir okuldu, yurdu da öyleydi. Aynı bahçe içinde hem okul hem yurt vardı. Arada 5 dakikalık yürüme mesafesi bile yoktu. Akşam camdan baktık insanlar ateş yakmış ve ateşin üstünden atlıyor, halay falan çekiyorlar. Biz de sadece izledik ve gece yarısı okulu jandarma bastı. Bu o çocukların bilincinde ‘aman ha sesini çıkarmayın, apolitik olursan yaşarsınız’ yarattı. Bende bunu yarattı. Ben yıllarca kafamı kuma gömmeyi tercih ettim. İster istemez bir titreme... İşin garip tarafı ailelerimiz okuldaki müdüre inandı. Çünkü aileler onları devlet olarak görüyor ve devlet, öğretmen söylüyorsa doğrudur. Şiddeti de aileler meşrulaştırdı. Çocuklara güvenmeyi aileler meşrulaştırdı. Şimdi bir çocuk okulda şiddet görünce aileler gidip hesap soruyor. Biz bunu ailelerimize söylemiyorduk. Çünkü aileler, onlar yaptıysa haklıdır diyordu. Hatta babam okul müdürüne ‘eti de kemiği de sizin, göndermeyin zırt pırt gelmesinler’ diyordu. Biz ayda bir geliyorduk, bazen kaçıyorduk. Hayvan araçlarına bindiriyorlardı bizi. Sırf köye gidebilmek için kamyon arkasında ineklerle gidiyorduk. Yani aslında ailesiziz. Dolayısıyla jandarmanın baskını ailelerde şey yarattı: Siz bir halt ettiniz bulaşmayacaktınız. Biz sürekli ‘sizi okuldan atacaklar’ korkusu ile tehdit edildik. Bu korkuyla 5 yıl geçti. Bilinç, dehşete düştüğün anları unutturuyor, unutmuş gibi yapıyor. Perdeleri çektiğimiz ve ayakkabılarla yatağa girdiğimizi hatırlıyorum. Aslında orda ben bir şey yapmadım desem, sorunla yüzleşsem mesele bitecek ama öyle bir korku ağı oluşturuldu ki. Politik olan köylerin çocuklarının isimleri alındı. Kapıda jandarma araçlarının olduğunu hatırlıyorum. Camdan bakmak yine yasaktı. Bizi aşağıya çağırdılar gitmedik, ağlıyoruz. Jandarma botlarını hatırlıyorum. Sonra o botları bize giydirdiler, okul bitene kadar jandarma gibi o botlardan giydik. Kısa saç, asker tıraşına yakın ve asker botu.”⁵⁵

Öğrencilerin gerçekleşen eylemin merkezinde olmasına gerek kalmadan, bazen sadece dinlemenin veya sadece izlemenin bile büyük bir tepkiyle karşılanmasının nedeni aslında kültürden bir kopma yaratmak istenmesiydi. Bir gerçektir ki kültür, tanık olunan ve bu tanıklık sonucunda bilinçte yer edindiği kadar taşınarak zamanda ilerler. Çocukların izlemesinin o kadar da masum bulunmaması kültürün, o zamana ve mekâna hapsedilmek istenmesinden doğan bir sonuçtur. Görmeyi ve dinlemeyi

55 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

yasaklamak, bunları kriminalize etmek, çocuklarda “uzak durmam gerekir” anlayışını yaratacağı beklentisini de barındırır içinde. Bütün yüksek duvarlara, tel örgülere, kapılara rağmen gerçekliğin bu çocuklara kendini göstermesi, parçası olduğu kültürün kendini göstermesi, kurulan ve işleme için de her yönetme başvurulmuş sistemin açığıdır ve yeni bir önlem olarak da çocuğa açığın olduğu yerde “sen gözünü kapatacaksın” dayatması ortaya çıkmıştır.

Devletin Sözdeokulu Olarak YİBO

Özellikle 1990’lı yıllarda askeriyeyle ortak kullanılan (kendi içinde belli sınırları mevcuttu) yatılı bölge okulları, “toplu mezarlar”, “işkence mekanı”⁵⁶ gibi ciddi iddialarla da gündeme gelmiştir. Bütün bu iddialar dönem şartları ve yaşanan gerçekler düşünüldüğünde göz ardı edilemiyor. Sadece gazetelerde ve bazı raporlarda yer almış olsa da dönem içindeki hak ihlallerinin daha iyi ortaya çıkarılması ve aydınlatılması için bahsedilen mekânların kullanımı ve işleyişi üzerine araştırmalar yapılmalıdır. Bir eğitim kurumunun devlet tarafından karakol olarak da kullanılabilme elastikiyeti, okul-karakol arasındaki geçirgenlik devletin gözünde her iki kurumun da ne kadar devlet merkezli yerler olduğunun altını çizer. Örneğin; “Lice’de ortaya çıkan bir örnekte 1994 yılında gözaltına alınan ve sonradan kaybedilen 8 kişi önce Bolu Dağ Komando Tugayı’na bağlı askerler tarafından kullanılan YİBO’ya getirildi ve burada işkence gördü.”⁵⁷ iddiası başka bir gazete haberinde de görülmekte; “Abdullah Ayaz, her şeyin 1994’ün Mayıs ayında Kulp’a yakın Ardürek bölgesinden minibüsle Bingöl’e giderken, komandolar tarafından yollarının kesilmesiyle başladığını anlattı. Komandoların, ‘Bize bu dağlarda rehberlik edeceksin’ diyerek kendisini minibüsten indirdiğini söyleyen Ayaz, helikopterle Lice Yatılı Bölge Okulu’na (YİBO) götürüldüğünü anlattı. YİBO’da orta boylu, beyaz saçlı, dolgun birisinin yanına götürüldüğünü belir[tir].”⁵⁸ Yine “Diyarbakır Lice’de, 1990’lı yıllarda kaybedilen 25 kişinin, Bolu Komando Tugayı’na bağlı askerlerin kullandığı Yatılı Bölge Okulu’ndaki (YİBO) toplu mezara gömüldüğüne dair haberlerin ardından harekete geçen kayıp

56 “İHD Lice’deki Toplu Mezar İddiasını Araştırıyor”, 21 Nisan 2015, (Çevrimiçi) <https://ihddiyarbakir.org/tr/post/14387/ihd-licedeki-toplu-mezar-iddiasini-arastiriyoy> 21.10.2022.

57 “Asimilasyonda YİBO’lar”, **Yüksekova Haber**, 29 Nisan 2010, (Çevrimiçi) <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/asimilasyonda-yibolar-29899.htm> 21.10.2022.

58 “Asker kurşuna dizdi, PKK yaptı dedim kurtuldum”, **T24**, 28 Ekim 2013, (Çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/asker-kursuna-dizdi-pkk-yapti-dedim-kurtuldum,242764>.

yakınları toplu mezarın açılması için İHD'ye başvurdu"⁵⁹ denilmektedir.

Bu iddiaların olayın öznelerinden biri tarafından dile getirilmiş olması ve açılan toplu mezarda da kemiklerin bulunmuş olması⁶⁰ gerçekliği, durumu daha da dikkat çekici hale getiriyor. Özellikle YİBO'nun isminin bu iddialar içinde geçmesinin ilgimizi çekme nedeni, hâlâ sayısızca insanın ailesinde kayıp olan kişilerin bir mezarının olması için bulunmasını istediği bedenleridir. Bugün bu kişilerin izinin bulunamadığı iddia edilirken bu okulların kayıp kişilerin son görüldüğü mekân olarak gündeme gelmesi, mutlaka çevresinde ve hatta temellerinde ciddi bir kazı ve araştırma yapılmasını gerektirir.

Yine başka bir haberde benzer bir olayda yatılı bölge okulunun kullanıldığına dair iddialara yer verilmekte:

“Diyarbakır'daki faili meçhul cinayetlerle ilgili yapılan kazılarda, 1994 yılında gözaltına alındıktan sonra kaybolan Mehmet Selim, Hasan ve Cezayir Örhan'ın kemikleri bulunmuştu. İddiaya göre, üç isim gözaltına alındığında sorgulanmak için YİBO'ya götürülmüştü. Orada kendileri gibi 'sorgulanmayı' bekleyen Ramazan Akçiçek'de vardı. Güneydoğu'daki faili meçhullerle ilgili ifade veren Ramazan Akçiçek isimli vatandaş, 2003'te bir ihbar üzerine yapılan kazılarda kemikleri bulunan üç kişiyi ölümlerinden hemen önce gözaltında gördüğünü söyledi. Akçiçek, Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nca alınan ifadesinde, Lice'deki Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nun (YİBO) geniş banyosundaki küçük odalarda kendilerine işkence yapıldığını anlattı: “10 kişiydik. Ertesi sabah kalktığımda askerler, onların götürüldüğünü söyledi. Bir daha görmedim.” Lice'deki YİBO'nun adı 'işkence yuvası'na çıkmıştı. Mehmet Selim, Hasan ve Cezayir Örhan'ı işkence odalarında gördüğünü söyledi. Akçiçek, 'terör örgütüne yardım ettiği'

59 “Lice'deki Toplu Mezar İçin Kayıp Yakınları Harekete Geçti”, **Evrensel**, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.evrensel.net/haber/110817/licedeki-toplu-mezar-icin-kayip-yakinlari-harekete-gecti> 10.07.2023.

60 “Kemikleri bulunan 3 kişiyi işkence odasında gördüm”, **İlke Haber**, 07.12.2009, (Çevrimiçi), <https://www.ilkehaber.com/haber/kemikleri-bulunan-3-kisiyi-iskence-odasinda-gordum-5095.htm>

iddiasıyla 1994'te gözaltına alındığını anlatıyor: “Yİ-BO'ya götürüldüm. Okulun banyosunda ben, Hasan, Cezayir ve Mehmet Selim Örhan ile birlikte 10 kişi vardı. Hasan ve Mehmet Selim Örhan'ı getirildikleri gece işkenceye götürdüler. İşkence yeri bulunduğumuz yere yakındı, sesleri geliyordu. Bir gece, banyoya gelen askerler gözlerimizi bağladı. Gözlerimiz açıldığında ‘Benim oğlum da sizin gibi asker. Yeter artık, işkence yapmayın. Allah'tan korkmuyor musunuz?’ Hasan Örhan, askerlere, diyordu. Banyoda 3 kişi kalmıştık. Bir ara tuvalete gittim. Tuvaletin yanındaki odanın içinde Cezayir'i gördüm. Ne olduğunu sorduğumda, kendilerine peşmerge elbisesi giydirdiklerini, ertesi gün dağa götüreceklerini, orada kameraya çekip serbest bırakılacaklarını söyledi. Cezayir ağlıyordu. Bana, ‘Seni serbest bırakırlarsa akrabalarınıza haber ver.’ dedi. Bu kişileri bir daha görmedim. O dönemde YİBO'da komutanlığını Tümgeneral Yavuz Ertürk'ün yaptığı Bolu Dağ Komando Tugayı'nın askerleri kalıyordu.” Bu olaydan sonra Örhan ailesinden Mehmet Selim, Hasan ve Cezayir'den bir daha haber alınmadı. İddiaya göre, onlara peşmerge elbisesi giydirildikten sonra Kulp ilçesine bağlı Bağcılar köyü kırsalında öldürülüp toplu bir şekilde gömülmüşlerdi. Örhan ailesinin 2 ferdinin izine 2003 yılında rastlandı. Bağcılar köyü sakinlerinin ihbarı üzerine 1994 yılında Örhanlar'ın da gömüldüğü toplu mezar kazıldı. Mezardan 5 kişiye ait kemikler çıkarıldı. İstanbul Adli Tıp Kurumu'nun incelemesinde, kemiklerin Mehmet Selim ve Hasan Örhan ile Ali, Ekrem ve Ramazan Bulut'a ait olduğu ortaya çıktı. Adli Tıp Kurumu'nun Kulp Cumhuriyet Savcılığı'na gönderdiği kemiklerin bulunduğu torba yolda kayboldu. Gözaltına alındıktan sonra kemikleri bulunan Mehmet Selim Örhan'ın oğlu Adnan Örhan da Ramazan Akçiçek'in beyanlarını doğrulayacak bilgiler verdi. Babasının gözaltına alındığı yıl YİBO'nun altıncı sınıf öğrencisi olan Adnan Örhan, okulda askerlerin kaldığını ve her gün sivil insanların getirilip götürüldüğünü belirtiyor. Babasının, Kurban Bayramı tatili nedeniyle köyüne gittiği sırada gözaltına alındığını anlatan Adnan, şahit

*olduğu bir olayı ise şöyle aktarıyor: “Bir gün akşam saatlerinde bir arkadaşımınla yemekhanenin yanında dolaşıyorduk. Askerlerin kaldığı binanın bodrum katından çığlık sesleri duyduk. İnsanlar bağıırıyordu. Çok korktuk ve hemen oradan uzaklaştık.”*⁶¹

Köy okulunun uzak olmasından kaynaklı Yatılı Bölge Okuluna gitmekte ısrar ettiğini ve 1989 yılında 6. sınıf öğrencisi olarak başladığı Ovacık’taki okulunu anlatan bir görüşmecimiz YİBO’yu “travma ve eğitim” olarak tanımlamakta ve şöyle devam etmekte:

“Jitem vardı bizim burada dersler vardı karşı tarafında yatakhane vardı arada bir kütüphanemiz vardı. Dönem dönem operasyonlarda o bölgenin gençlerini getiriyorlardı gece işkence yapıyorlardı, çığlıklar geliyordu bize sırf biz sabah kalktığımızda merak ediyorduk. Gidip baktığımız zaman kanlı çivili sopaları orda bırakıyorlardı. Yani bunu psikolojik baskı olarak yapıyorlardı zaten sınıflarda şeyi buluyorduk geceleri işte Jitem kalıyordu gündüzleri biz ders görüyorduk o sınıflarda. İç içeydik işte kalaşnikoflarla silahlı sakallı askerler vardı ordaki herkes bunun bilincindeydi ovacıkta o dönemde ne hakkın ne hukukun ne kanunun olmadığını biliyorlardı.” 2023 yılında bu okulun yıkılmış halini görmeye gittiğimizde, kurumuş dereyle YİBO’nun hemen bitişinde bulunan alanda sayısızca askeri atığa denk gelmemiz okulun askeriyeyle yakınlığını kanıtlar durumdaydı. Ki o atıkların öylece orada bırakılması ekolojik olarak da başka bir konunun ana temasıdır. Aslında yukarıda “YİBO ve Askeriye Yan yana” başlığında kişilerin tanıklığından yola çıkarak askeriye ile bu okulların iç içe geçişi geniş olarak ele alınmıştır.

“Çoğunluğu 1998’de açılan Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları (PİO), Milli Eğitim Bakanlığı müşavirlerince hazırlanan ‘Öğrenciler taciz ediliyor ve donarak ölüyor’ raporlarıyla gündeme geldi.”⁶² Raporda bahsedilen donarak ölen çocuklar kısmını 80’li yıllarda YİBO’da kalmış bir görüşmecinin aktardıkları da destekle-

61 “Kemikleri Bulunan 3 Kişiyi İşkence Odasında Gördüm”, **İlke Haber**, 2009, (Çevrimiçi) <https://www.ilkehaber.com/haber/kemikleri-bulunan-3-kisiyi-iskence-odasinda-gordum-5095.htm> 10.07.2023.

62 “YİBO’lar Olmasa Okula Gidemezdik”, **Milliyet**, 22 Ocak 2004, (Çevrimiçi) <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/yibolar-olmasa-okula-gidemezdik-5124619>.

mekte; “Okuldan kaçan çocuklar donarak ölüyordu. Çocuk kaybolduğu zaman okul idaresi, bazen üç ay sonra yollar açıldıktan, aileyle iletişime geçildikten ya da kar eridikten sonra cenazesi bulunan çocuklardan haber alabiliyordu. Ailenin de o zaman haberi oluyordu çünkü zaten iletişim imkansızdı kış şartlarından.”⁶³ Acaba 1938’den günümüze bu gibi olaylar ne kadar yaşandı?

Öğretmeni tarafından dövüldüğü iddia edilen ve kaybolduktan sonra cansız bedeni fosseptikten çıkarılan 3. Sınıf öğrencisinin ölüm haberleri,⁶⁴ K. İ.’nin (12) herhangi bir rahatsızlığı olmadığı fakat yatağında ölü bulunduğu ve kardeşinin bazı iddialarda bulunduğu haberleri,⁶⁵ Yatılı Bölge Ortaokulunun 5. sınıf öğrencisi Z. K. arkadaşlarıyla oyun oynarken üzerine dolap düşmesi sonucu öldüğü haberleri⁶⁶ gibi kaç çocuğun öldüğü ve bu ölümlerde ihmalkârlık olup olmadığı varsa ne tür ihmalkârlıkların yaşandığı, bu ölümlerin nasıl soruşturulup sonuçlandığı da ayrıca araştırılmalıdır.

Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında, verilen bilgiler çerçevesinde kötü muamele ve ölümler de yaşandığı görülmektedir. Bu kötü muamele ve ölümler bazen okulun çevresinde konuşlanan askerler tarafından halka karşı işlendiği iddia edilirken bazen de okullarda çocukların ölüm haberleri, uğradıkları onur kırıcı muamelelerle (saç kesim yöntemi, toplu ya da bireysel dayak yemeler, aç bırakılma ya da susuzluk, istismar vb. durumlar) gündeme gelmiştir. Bu her iki durum için de nasıl incelemeler başlatılıp, soruşturmalar gerçekleştirildiği ayrıca ele alınması gereken bir konu olarak önemini korumaktadır.

63 G.B., Kadın görüşmeci, Yıl: 1983-, Dersim.

64 Turaç Top, Turan Gültekin, Yavuz Kuşdemir, Bahri Karataş, “Umut’un Cesedi Aranan Çukurda Bulundu”, **Hürriyet**, 1 Nisan 2010, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/umutun-cesedi-aranan-cukurda-bulundu-14283432> 30.01.2024.

65 “Yatılı Okulda Şüpheli Ölüm”, **Vatan**, 28 Ocak 2008, (Çevrimiçi) <https://www.gazetevatan.com/yasam/yatili-okulda-supheli-olum-158999> 18.11.2023.

66 “Yatılı Okuldaki Ölüme MEB’den Soruşturma, Müdür Açığa Alındı”, **NTV**, 12 Ekim 2018, (Çevrimiçi) <https://www.ntv.com.tr/turkiye/yatili-okuldaki-olume-mebden-sorusturma-mudur-aci-ga-alindi,odusYGvT7UWq3juvivo5CQ> 30.01.2024.

1- Kùrkçe konuş
mayacađım.

2- Ders iřinde
konuřmayacađım.

YİBO'NUN İÇİ

Vatandas!

Tùrkçe Konuş

Konuřmayana ikaz et

Dil-Asimilasyon

Kürtçenin yasaklanması; plak, kitap, kaset ya da herhangi bir Kürtçe sesin, yazının yasaklanması Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan ve sürekli yaygınlaştırılan bir süreçle devam etmiştir. Buna yönelik de kanunlar çıkarılmıştır. Bazen çarşı pazarda ticaret yaparken bazen de okul sıralarında konuşurken cezalandırmaların devreye sokulduğu yüzyıllık tarihte tanık olunan durumlar olarak gerçekliğini korumaktadır. Onun için CHP milletvekili Sabri Toprak'ın 27 Aralık 1937 tarihli “millî Türk dili yerine yabancı dil kullananların cezalandırılması” hakkındaki yasa tasarısı⁶⁷ kabul görmese de gizli raporlar ve bir nevi toplumun, ordunun bu çerçevede görevlendirilmesi Kürtler ve diğer toplulukların dillerinin yaşam alanlarını daraltacak, hatta neredeyse ortadan kaldıracaktır. Belli tarihlerde de bu yasaklar resmileşecektir; 1983'te Resmi Gazete'de yayınlanan “Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun'un 2. maddesinde Türk devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasaktır.⁶⁸ Bu açık yasağın etkisi tabii ki YİBO'da okuyan öğrencilerin dil deneyiminde de kendini gösterecektir. 1972' de Kulp YİBO'da okuyan kadın görüşmecimiz:

*“Okulda Kürtçe konuşmak yasaktı. Kürtçe konuştuğunuz zaman Türkçeyi öğrenemezsiniz diyorlardı. Yani böyle şiddet falan yoktu. İllaki Türkçe konuşun diyorlardı. Öğretmenler kaybolunca başlıyorduk Kürtçe konuşmaya, dinlemiyorduk.”*⁶⁹ diye aktarırken yine 1967'de Hozat YİBO'da kalan erkek görüşmeci de dil deneyimini şöyle aktarmakta:

“M. isminde bir arkadaşımız vardı, Türkçe bilmiyordu. Derslerden de geri kalıyordu. Bir hocamız vardı, ölmüşse Allah rahmet eylesin, onun üzerinde çok durdu. Hatta kışın onu eve göndermedi. Çünkü biraz zayıftı (dersler açısından) diye. Türkçe de bilmiyordu doğru dürüst. Eve göndermedi. Biz ikinci dönem geldik ki karşılaştığımız arkadaşımız zehir zemberek olmuş, Türkçeyi iyi konuşuyor, dersleri aynı şekil, okumayı

67 Cemil Koçak, “Vatandaş Türkçe Konuş”, **Agos**, 4 Haziran 2012, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/1577/vatandas-turkce-konus> 27.12.2023.

68 Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun, Resmi Gazete 18199 (22 Ekim 1983), Kanun No. 2932, md. 2., https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602932.pdf.

69 Kadın görüşmeci, Yıl: 1972. 2

sökmüş. *Bu anlattıklarım ilkokul birinci sınıf.*”⁷⁰ 80’ler öncesi YİBO’da kalan bu öğrencinin aktarımından şiddetin dile yönelik başka bir boyuttan bahsedilirken özellikle 1990’lara gelindiğinde Kürt illerinin geneline yayılan ve dozu sonuna kadar artırılan şiddet bu okullarda da aynı şekilde kendini gösterecektir. Bu tarihlerde artık özellikle Kürtçe söz konusu olduğunda da daha yumuşak bir yaklaşımı tercih ederek yerine Türkçeyi koymak değil, direkt dayığa maruz bırakan yöntemler tercih edildiği görülecektir. Tabii ki istenilenin yerine getirildiği yerde de teşvik için ödüllendirmelerden de bahsedilmektedir:

*“Okul sınırları içinde kesinlikle Türkçe konuşulmalıydı. İyi Türkçe konuşanlar da ödüllendiriliyordu. Böylece teşvik ediliyordu. Örneğin okuma yarışması düzenlenirdi ve takdir edilirdi.”*⁷¹

Bu bölge okullarının amacı: “belli bölgelerde Türk dilini ve kültürünü yayma faaliyetine yardımcı olmak”⁷² olarak belirtilmiştir ve bu durum bu okullarda okuyan öğrenciler üzerinde ağır bir yük olarak var edilecektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Türkçenin varlığına ilk defa okulda tanık olan, anadili Kürtçe Kürt çocukları şiddetle Türkçe öğrenecek ve bu çocukların bazıları kendi anadiline yabancılaştırılacaktır.

“YİBO’ya başladığımda 7-8 yaşındaydım, Türkçe bilmiyordum. Türkçe konuşamadığım için çok dayak yedim. Okula başladığım ilk gün babam pazar günü bizi okula bıraktı. Saat 6’da yemek vardı. Yemekhaneye gittim. Tabldot tabaklar, o kadar cılızdım ki, beni tamamliyordu. Kaşık almayı unuttum, çorba makarna ve nohut vardı. Aynı köyden 12 kız çocuğu, en cılız ufakları bendim. Ablama Kürtçe “kaşık almayı unuttum” dedim. Kafamın çorbaya girmesi ile bu cümleyi bitirmem bir oldu. Belletmen ve daha sonra sınıf öğretmeni olacak kadın bir şeyler söylüyor ama ben anlamıyorum. ‘Başka dil konuşmak yasak’ diyormuş. Ben onu anlamıyorum. O kafamı koyunca ben Kürtçe küfretmeye başladım. Yanımda olan küçük kız çocuğu da onu Türkçeye çevirip öğretmene söylüyordu. Öğretmen beni dövüyor, ben küfrediyorum, o çeviriyor. Kadın beni dövmekten yoruldu. Ben küfretmeye devam ettim. Kadın yorulduğu için bıraktı. Kız YİBO’da en net hatırladığım olay bu. O kadar çok dayak yemiştim ki vücudum mosmor olmuştu. Elinde sert bir cetvel vardı

70 C.A., Erkek görüşmeci, Yıl: 1967-1972, Ovacık YİBO (Dersim).

71 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

72 **İlköğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plan**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s.21.

hatta, kırıldı ucu. Bembeyaz elleri vardı o kadar vurdu ki elleri kıpkırmızı oldu. Konuşurken Kürtçeyi sesli konuşamazsınız, tokat ya da sopa direkt iniyor. Kendi aramızda gizli gizli sohbet ederdik. 4. sınıfa kadar çok baskı vardı Kürtçe için. Çünkü daha tam kopamamıştın. Türkçesini bilemediğimiz yerlere Kürtçesini koyunca dalga geçiliyordu ve utanıp kopuyorduk. 5'ten sonra ihbarcılar ortadan kalktı. Çünkü artık sen yok sayıyorsun. Ama mesela ben 6. ya da 7. sınıfta yine dayak yedim yemek sırasında Kürtçe için. Herkesin içinde müdür dövdü beni.”⁷³

Özellikle birinci sınıfta yatılı okullarda eğitime gözünü açan çocukların en zorlandığı konu dil olacaktır. Daha temel ihtiyaçlarını gideremeyen bu çocukların derdini anlatması, yabancı oldukları bir dil üzerinden anlatmaya çalışması, sistemin Kürtçenin varlığını kabul etmemesi ve bu reddi şiddetle göstermesi çocukların hayatını çok fazla zorlaştıracaktır.

“Uyum süreci kimse Türkçe bilmiyor diye oluyordu. Kendini ifade edemiyorsun, ifade edemeyip altına yapan oluyordu. İlk gün dışarda yat-tım. Gittik bir yere, dediler bu senin yatağındır. Bir battaniye verdiler. Aradan zaman geçti orası mı değil mi baktım biri yerime yatmış. İdare-ye gittim bir şey demediler. Ben de kapının önünde yattım. Kendini ifade edemiyorsun. Türkçe bilmiyorsun.”⁷⁴

Çocuk hakları sözleşmesi madde 29 1. fırcı c bendinde “Çocuğun ana-ba-basına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi”⁷⁵ belirtilmekte. Türkiye her ne kadar bu sözleş-meye taraf olsa da birkaç maddeyle birlikte bu maddeye de şerh koymuş-tur. Sonuç olarak da yatılı bölge okullarında da çocukların sahip olduğu değerlere saygı göstermek yerine şiddetle karşı çıkılmış ve Kürtçe kulla-nan çocuklar her alanda ve mekânda şiddetle karşı karşıya bırakılmıştır.

“İlkokul 3.sınıftaydık, bir tane havuz vardı ama su yoktu içinde. Çocuk-tuk biz de. İçine girerdik içinde top oynardık. Y... Hala ismi aklımda. Biz top oynarken birbirimize Kürtçe sesleniyoruz, birbirimizi çağırıyoruz. Geldi çağırdı bizi. 5-6 kişiydik. Dedi ‘niye Kürtçe konuşuyorsunuz?’ Biz de

73 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

74 E., Erkek görüşmeci, Yıl:1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

75 “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, 20 Kasım 1989, (Çevrimiçi) <https://www.ihd.org.tr/ble-mletler-cuk-haklarina-da-slee/>.

tam cevap veremiyoruz. Zaten ne söylense sadece yüzlerine bakıyoruz. Yani cevap verme durumu yok bizde. İlkokul 5. sınıfa kadar da öğretmene cevap vermek yoktu bizde. Ondan sonra ellerimizi şu şekilde yaptık (parmaklarını birleştirip ucunu gösteriyor). Parmaklarımıza sırayla vurmaya başladı tahtayla. Böyle bir 6-7 defa gidip geldi, gidip geldi.”⁷⁶

Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet rollerinin sürekli bir şekilde ve yeniden üretildiği yaklaşımlarla kız çocuklarının özellikle hedef haline getirildiği Yatılı İlköğretim Bölge Okulları, her ne kadar resmi olarak 1962 yılında kurulmuşsa da bunlara temel teşkil eden kimi farklı yatılı okulların Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren açıldığı söylenebilir.⁷⁷ Cumhuriyetin erken dönemlerinde de yatılı okullardan bahsedilmiş ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Elazığ Kız Enstitüsü⁷⁸ de bu okullardan biridir. Nitekim 1938 Dersim tertelesinden sonra geriye kalan kız çocuklarının büyük bir kısmı da bu okula zorla yerleştirilmiştir. “Elâzığ Kız Enstitüsü, enstitünün idarecileri ve jandarmalar aracılığıyla Elâzığ dışında Bingöl ve Tunceli [Dersîm] vilayetlerinden topladıkları Kürt kızlarını enstitünün yatılı kısmına kaydederek onları yoğun bir Türkçe ve adabımuâşeret eğitimine tabi tutuyordu. Enstitüde aldıkları yoğun eğitimle bir taraftan Türkçe öğrenen Kürt kızları diğer taraftan hijyen, çocuk bakımı ve yemek pişirme gibi ev idaresi konusundaki eğitimle ‘modern’ ve ‘medeni’ kızlara dönüşüyorlardı.”⁷⁹

Hikmet Feridun Es, 1957’de *Hayat* dergisinde çıkan yazısında Sıdıka Avar’ın bizzat Atatürk tarafından Doğu’ya ‘bir Türk misyoneri’ olarak gönderildiğini ileri sürüyordu.⁸⁰ Elazığ Kız Enstitüsü’nün de temel iki he-

76 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Bismil YİBO.

77 1915 soykırımında sağ kalan çocukların yerleştirildiği Elazığ ya da Malatya’daki yetimhaneler buna örnek gösterilebilir. Yine Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gezici köy okulları da bu bağlamda düşünülebilir.

78 “Elazığ Merkez Öğretmen Sıdıka Avar Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Tarihçesi”, 4 Mart 2014, (Çevrimiçi) https://Sidikaavarkml.Meb.K12.Tr/Meb_İys_Dosyalar/23/01/216470/İcerikler/Okulumuz-Tarihcesi_103102.Html?Chk=Cffc43de6a3ffd27571b71ba2782735f 27.10.2022.

79 Ercan Çağlayan, “Kemalizm’in “Medeniyet Fabrikası”: Kız Enstitüleri”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, Aralık 2018, s. 9.

80 Ayşe Hür, “Avar, Ne Olur Kızımı Götürme”, **Bianet**, 30 Ekim 2013, (Çevrimiçi) <https://bianet.org/yazi/avar-ne-olur-kizimi-goturme-117442> 30.01.2024.

defi bölgedeki kızları ‘medenileştirmek’ ve dolayısıyla ‘Türkleştirmek’ti.⁸¹

Bilindiği üzere, ulus devlet inşası ataerkillikle ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesiyle dolaysız bir ilişki içindedir. Zira geleneksel anlamıyla anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, ulusun mikro hali ve çekirdeği olarak görülmekte, kadın (anne) ise bu çekirdeğin “ana” bileşeni olarak konumlandırılmaktadır.⁸² Ailenin ve aile bireylerinin kendilerine verilen rolleri istenilen gibi yerine getirmesi ise ulusun geleceği açısından son derece önemli görülmektedir. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus inşası için eğitim alanları genişletilirken, kadınların eğitimi de kadının kendine yönelik bir hak olmanın ötesinde, “toplumsal yararlılık” anlamında değerlendirilmiş,⁸³ bu açıdan kadınlar, toplumsal dönüşümü hedefleyen projelerin nesnesi olmuştur.⁸⁴ Dolayısıyla söz konusu Kürtler ve onların asimilasyonu olunca, devletin kız çocuklarına önem ve öncelik vermesi kaçınılmaz olmuştur.

1931 tarihli Dersim raporunda Şükrü Kaya bu amacı şöyle ifade eder: “Mükemmel kız okulları açılmalı ve kızların okula rağbet etmesi teşvik edilmelidir. Özellikle Dersim’de bir an önce yatılı okullar açılmalı ve Dersim Kürtlüğe karışmaktan kurtarılmalıdır. Dersimlilerden buradan çıkmak isteyenler Sivas’ın batısına yerleştirileceklerdir. Fırat’ın batısındaki vilayetlerde dağınık bir şekilde yerleşmiş olan Kürtlerin Kürtçe konuşması yasaklanacak ve kız okullarına önem verilerek kadınların Türkçe konuşması sağlanacaktır.”⁸⁵

Toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı, kadının aile içinde yeni bireylerin yetişmesinde etkisini en üst düzeyde tutmuştur. Özellikle çocuğun öz bakım ihtiyaçlarının giderilmesinin belli bir yaşa kadar neredeyse sadece anneye atfedilmesi hem Osmanlı’nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyetin ilk döneminde kadını ulus inşasının merkezi figürü haline getirmiştir.

81 Ercan Çağlayan, a.g.e., s.15.

82 Ulus inşası ve milliyetçiliğin toplumsal cinsiyet ile ilişkisi için bkz. Simten Coşar, Aylin Özman, **Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet: Edebiyat, Medya, Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.; Elif Gözdaşoğlu Küçükalioglu, “Milliyetçilik Kuramları ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Değerlendirme”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2019.

83 Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 238.

84 Bahar Baskın, “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 38, İstanbul, 2008.

85 Serhat Arslan, “Asimilasyon ve İskân Politikaları Bağlamında Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO)”, **MSGSÜ Sosyal Bilimler**, Sayı 12, İstanbul, 2015, s. 141.

İşte bu anlayışla Türkleştirilmek istenen Kürtlere de özellikle “anne” figürü üzerinden yaklaşılmış ve asimilasyon politikalarının merkezine de Türkçenin “eğitim” yoluyla yaygınlaştırılması konulmuştur. Evde verilen eğitim, geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirmenin yanı sıra devletin vermek istediği ideolojik mesajı da ileten bir araç olur ve böylece kurulu düzenin devamı sağlanır.⁸⁶ Elazığ Kız Enstitüsü gibi okullarla, neredeyse tüm kamusal alanlardan uzak tutulup evlere hapsedilmiş kadınlara okul sıralarında verilen eğitimle evler birer Türkleştirme ve millileştirme aracı haline getirilmiştir.

Yatılı İlköğretim Bölge Okulları genelde karma olmayan okullardır ve bu yönüyle de aslında toplumsal cinsiyet boyutu ele alınmalıdır. Çünkü bu durum bireylerin farklı cinsle iletişim, oyun kurma, ortaklaşma, anlayış ve farklı boyutlarıyla tanıma niteliklerini köreltmıştır.

“YİBO’da yüzlerce kız öğrenciyle kapalı bir alanda kaldım. Okul bitince de başka bir dünyanın içine girdim ve yıllarca bir topluluğun içinde yemek yerken tedirgin, utangaç davrandım. Hatta mümkün oldukça sıvı yemeklerden kaçtım çünkü ellerim titrediğinden dökülüyordu, bunu aşmak yıllarımı aldı ve bunu hep kendime sordum: ‘Nasıl oluyor da sayısızca insanın arasında çekinmeden yemek yemiş biri olarak o alanın dışına çıktıktan sonra ailem dışındaki herkesin yanında yemek yerken çekiniyordum?’ Biraz çelişkili ve tuhaf bir durumdu ki bunu aştım destek almadan ama yıllarımı ala ala YİBO etkisini azalttım. Ailemle bile hiç paylaşmadım (onlar bana utangaç derdi hep) yıllarca insanlarla göz teması kuramadığımı, kalabalığa girmenin benim için ölüm gibi bir şey olduğunu, herkesten ve her şeyden ne kadar korkup, utandığımı. Oysa yüzlerce çocukla büyüdüm neden onlardan ayrıldıktan sonra bedenim ve zihnim dünyaya karşı bu kadar kapanmıştı? Elbette cevabı bu üç yılda saklıydı. Karşı cinsle iletişim kurmakta çok zorlanıyordum ve onlara karşı hep bir sert yanım vardı; örneğin lisede oyunlarda erkeklerin olmasını kabul etmiyordum çok zorunlu olmadıkça konuşmuyordum çünkü onlarla iletişim kurmak zor geliyordu.”⁸⁷

Yatılı Bölge Okulları’nda genelde müfredat aynı olsa da açılan kurslar ve bazen ders içeriğinin esnekliğiyle (el işi dersi gibi) cinsiyete yönelik farklı

86 Fatmagül Berktaş, “Geçmişten Günümüze Kadın Kütüphaneleri ve İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt 31, Sayı 2, İstanbul, 2017, s. 267.

87 S., Kadın görüşmecisi, Yıl: 2000-2003, Hakkari Kız YİBO.

yöntemler de kullanılmıştır. 1972’de YİBO’da kalmış bir görüşmeci şöyle aktarmakta:

“O zaman aplike vardı. Tablolar işliyorduk. Dantel yapıyorduk. Danteli de ona (öğretmene) yapıyorduk zaten. Arada bakıyordu hangimiz becerikliysek sonradan bize yumak ekliyordu. Erkekler hiç yapmıyordu. Derslerden sonra cumartesi günleri kurs açılmıştı okulun içinde. Kız çocuklar o kursta öğreniyordu. Bir hocamız vardı Ankaralıydı o bize ders veriyordu. Okulun kermesinde sergide kullanıyorlardı.”⁸⁸

Toplumlarda kadın kimliğini farklı bir yerde görmeyi ve bunun üzerinden de muamele geliştirmeyi tetikleyen biyolojik farklılıklardan biri de regl döngüsüdür. Günümüzde bazı toplumlarda bu yaklaşım yavaş yavaş terk edilse de hâlâ kadın kimliği üzerindeki belirleyici konumunu ne yazık ki korumaktadır. Durumun çocuklar için anlatılıp tanımlanmaması, çözüm yollarının anlatılmaması, son derece doğal olan bir dönemin kadınların utanması gereken, korkunç, pis, günah ve ayıp bir şey olarak kabul görülmesi YİBO’larda yerini alan kadroların yaklaşımlarında da kendini göstermiştir. Bu durum elbette çocukların bu gerçeklik karşısındaki davranışlarını etkilemiştir. YİBO’lardaki kız öğrencilerin regl üzerinden de sürekli utandırıldığını ve ayıplandığını bir görüşmeci şu cümlelerle aktarmakta: *“Kızlar tuvaletinde çöpe ped atılınca sürekli bize ‘niye pedlerinizi böyle çöpe atıyorsunuz, bir şeye sarın ayıptır, kâğıda sarıp peçeteye sarıp saklayıp öyle atacaksınız çöpe’ diyorlardı. Personelin gelip görmesi ayıp. Bir arkadaşınızın çevrenizden birinin görmesi ayıp. Böyle bir şeyi gördükleri zaman gelip kızları topluyorlardı, sanki çok büyük ve ayıp bir olay yaşanmış gibi. Kadın öğretmenler ‘nasıl anlatacağız bilmiyoruz, pedlerinizi nasıl böyle çöpe atarsınız’ diyorlardı. Bunun için bizi çok sık toplarlardı. Ped için de yanında varsa kullanıyordun yoksa da başka çare buluyordun.”⁸⁹*

Aynı görüşmeci bu süreci bilmeyen ve ilk defa karşılaştığı için de korkup ağlayan bir arkadaşlarına öğretmen verdiği tepkiyi anlatırken bu durumdan etkilenip kendisinde de korkunun oluştuğunu aktarmakta: *“Banyo günüydü, bir kız vardı. Hatırlıyorum kız banyonun ortasında bağırp ağlıyordu regl olduğu için. Çok korkmuştu. Öğretmenler geldi bağırdı çağırdı ‘ne yapıyorsun niye bağıryorsun?’ Bu şekilde yaklaşıyorlardı. O*

88 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1974-1979, Kulp YİBO.

89 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

zaman o kızı gördüm. Bir de seminer veriliyordu, siz de böyle olacaksınız diye. O kız öyle olunca ben korktum. Bize ped falan verilmiyordu.”⁹⁰ Başka bir görüşmeci daha benzer bir durumu aktarmakta: “Âdet oldum demek ayıptı. Ped almak için gidip N.’ye söylemen gerekiyor, onun sana vermesi lazımdı. Utanç verici durum. Cuma günü herkes eve gitmişti. Benim de önlüğümün arkası kötü olmuştu, ped almam gerekiyordu. Git-tim idareye, odasına, kapı açıktı. Ped aldık. Şikâyet etmiş bizi. Sonra N. bizi dövdü ve istiklal marşı okunduğu yerde hırsız diye bağırdı. 6. sınıftan sonra bir daha liseye kadar ped kullanmadım. Arkadaşlarımıza da söylemezdik. En yakın arkadaşım bez kullanıyordu. Ben de bez kullanıyordum. Kuyafetler azdı. Bana verilen çarşafı yırtıp kullandım.”⁹¹ Başka bir erkek görüşmeci ise karma kaldıkları okulda kız öğrenciler hakkında tanık olduğu bir durumu aktarırken aslında bu çocukların regl dönemlerinde yetersiz bilgi ve durumu nasıl karşılayıp bu dönemi rahat geçirme yöntemlerinden yoksun kalması sonucu yaşadıkları zorluğu özetlemekte: “Ağaçta kanlı bir iç çamaşırı duruyor. Erkeklerden biri bunu görüyor. İşaret eder etmez sınıftaki bütün kızların onu düşürmeye çalıştıklarını ve düşürüp aldıklarını hatırlıyorum. Bugünkü bilginle düşündüğünde onu, mesela ne yapacağını bilememiş, alıp onu ağaca atmış. Buna dair ne yapacağına dair bir bilgi yok. Utanılacak bir şey yani. O kadar ki sınıftaki kızların ağaca taş vurup düşürmeleri götürüp saklamaları...”⁹²

Bir başka öğrenci ise öğretmenin sınıfa gelerek tıkanan tuvaletlerin sorumlusu olarak regl olan çocukları gördüğünü ve onlara kızdığını aktarmakta:

“Öğretmen sınıfa geldi ve kimlerin âdet gördüğünü sordu. Kimse sesini çıkarmadı ısrarla sorunca bir arkadaş ablasının âdet gördüğünü söyledi. Öğretmen bunun üzerine ablasını tahtaya çıkardı bu sırada kız ağlamaya ve kardeşine söylediği için kızmaya başladı. Öğretmen sonra kıza dönüp tuvaletlere ped atıldığını ve tıkanıldığını söyleyerek hem sınıfa hem de kıza kızmaya başladı.”⁹³

90 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

91 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

92 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl: 1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

93 S., Kadın görüşmeci, Yıl: 2000-2003, Hakkari Kız YİBO.

Öğrenci Emeği

Çocuk hakları sözleşmesi Madde 32’de “1.Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler” diye belirtilmekte.⁹⁴ Ve yine bu sözleşmenin 3. maddesinde “3.Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler” denilmektedir.⁹⁵

Yatılı bölge okullarında farklı şehir ve okullarda kalmış kişilerle yapılan görüşmede okulun iç ve dış temizliğinin tamamen öğrencilere bırakıldığı görülmüştür. Van YİBO’da kalmış kadın görüşmeci verilen işlerin istenildiği gibi yapılmadığında cezaya yol açtığını aktarmakta: *“Okulu, yurdu, bahçeyi sen temizliyorsun. Yoksa dayak yiyorsun aç bırakılıyorsun. Doğal olmaktan çıkıp dayak yememek için yalan söylüyorsun.”*⁹⁶

Bitlis YİBO’da kalmış erkek bir görüşmeci benzer bir durumu şöyle aktarmakta: *“Okulun iş gücünü öğrencilere veriyorlardı. Yemekhane için. Sınıfta da nöbetçiler oluyordu. Temizlik işi öğrencilerde oluyordu.”*⁹⁷

Bismil YİBO’da kalmış bir görüşmeci de yaptıkları temizlik işlerini böyle aktarır: *“Çevresinde, Silvan’da eski mahalleler vardı işte kuytu mahalleler dediğimiz uzak bir yerdi. Etrafı kapalıydı, büyük bir ormanı vardı. Alan baya genişti. Askeriye sistemi gibi sabah 6’da kalkardık mesela uyandırırıldık bizi. Sıraya girerdik, sınıf sınıf muntika bölgeleri vardı herkesinki ayrıydı. Temizlik muntikası yapardık mesela ilk önce. Hangi sınıfın hangi günler temizleyeceği belliydi. Sabah kalkar ilk önce muntika temizliği yapardık.”*⁹⁸

YİBO’da kalmış bir kadın görüşmeci de benzer bir deneyimi aktarmakta:

94 “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, 20 Kasım 1989, (Çevrimiçi) <https://www.ihd.org.tr/ble-mletler-cuk-haklarina-da-slee/>.

95 A.g.e.

96 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

97 E., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

98 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Bismil YİBO.

“Sınıfların, okul çevresinin, yatakhaneinin temizliğini öğrencilere yaptırırıldardı. Öğrenciler kendi sınıfını ve kendi odasını uzun bir hortum çekerek baştan aşağı suyla yıkar o suyu da koridorun sonunda bulunan tuvaletlere kadar çekerdi. Yaz ya da kış fark etmez bu durum her hafta tekrarlanırdı.”⁹⁹

Birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar öğrencisi olan bu okulların aslında sayısı az da olsa bir personel kadrosu bulunmuş ama buna rağmen bütün temizlik işleri öğrencilere yaptırılmış. Bu çocukların yaşı düşünülünce aslında beden güçlerinin sınırlılığı ve kendi öz bakım ihtiyaçlarının da oluşturduğu belli bir yük zaten mevcuttu.

“Kıştı işte müdürün odası temizlenecek dediler. Benle iki arkadaşımı çağırdılar. Odasını temizliyorduk. Hava da çok soğuktu, yerde kar vardı. Masasının altında soba vardı. Ben de sobayı açtım biraz ellerimi ısıtacağım dedim. Sobayı açtım o esnada müdür geldi içeri, bağırdı çağırdı neden sobayı açıyorsun falan. Orda bir tokat attı bana, onu hiç unutmuyorum mesela.”¹⁰⁰

Başka bir görüşmeci ise kendilerine yaptırılan temizlik işleri için, *“Mıntika temizliği yaptırırıldardı bize ama özellikle lojmanların önünü temizledik. Çöplerini camdan atarlardı. Çocuktum lojmanların çevresine gidiyordum bana çok pis geliyordu. Seni eğitmek istiyorlardı fakat camlardan çöplerini bahçeye atarlardı. Zorla onların çöplerini bize temizletiyorlardı. Kabul etmiyordum arkadaşlarım yapma etme diyordu. Ben de mecbur kalıp temizliyordum”¹⁰¹* diyerek, aslında çocuklara yaşam alanlarının dışındaki temizlik işlerinin de yaptırıldığına dikkat çekmekte.

Oyun Yasağı

Çocuğun daha sağlıklı bir gelişime sahip olmasını sağlayan önemli şeylerden biri de oyundur; uzmanlar özgürce, kaygı duymadan, sorgulanacağını düşünmeden gerçekleştirdiği oyunun çocuğun daha özgüvenli, karar alıcı ve bağımsız yetişmesini etkilediğini belirtmektedir. YİBO’larda kalan 7-18 yaş aralığındaki öğrencilerin bu hakkı kullanacak olanağa ne kadar

99 H., Kadın görüşmeci, Yıl: 2000-2003, Hakkari Kız YİBO.

100 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Bismil YİBO.

101 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

sahip olduğu da sorgulanması gereken bir başlıktır. “Özellikle okul öncesi dönemden başlayarak çocukluk döneminde gelişim psikolojisi, öğrenme psikolojisi, eğitim psikolojisi gibi alanlar üzerine yapılan araştırmalar oyunun en temel öğrenme aracı olduğunu belirtmektedirler.”¹⁰² Onun için bugün YİBO’dan konuşurken oyun hakkını konuşmadan geçerse büyük bir eksiklik bırakmış oluruz. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin¹⁰³ 31. maddesinde “Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun etkinliklerde (eğlence) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar” denilmekte. Türkiye de 14 Eylül 1990 yılında bu uluslararası sözleşmeye taraf oldu. Elbette bu sözleşmenin bazı maddelerine çekince koymuş olsa da biz bu hakları dile getirmekten, konuşmaktan, almak için de ısrarcı olmaktan vazgeçemeyiz. Yatılı bölge okullarında kalan çocuklar bugün bu haklarının ihlalini şöyle aktarmakta;

“Birinci sınıfta yatakları evlere çevirip evcilik oynuyorduk. Bu sebepten dolayı da dayak yiyorduk. 2. sınıfta da bunu oynuyorduk top bulamıyorduk çoraplarla yedi taş oynuyorduk. Köyde oynadığımız oyunları oynuyorduk. Tenis masası vardı top ve raket yoktu. Çorap ve süpürge ile oyunu öğrendik.”¹⁰⁴

Çocukların oyun alanlarını ve haklarını gasp eden kesimlerden biri de kendileriyle ortak alanı paylaşmak zorunda bıraktıkları askerlerdi:

“Emniyet ve askeriye yapıştı. Çatışma süreci dönemiymi. Sabaha kadar köpek sesleri. Atış talim yeri okul sahasına yapıştı. Top sesleri. Askerler sahamıza gelip top oynuyorlardı. O zaman kaç kere kavga ettik. Mesela emniyetin bir köpeği vardı ismi Haydut, öğrencileri ısırtıyordu. Kimse bir şey demiyordu. Diyorlardı gezmeye gitmeyin ama senin yolundu.”¹⁰⁵

Çocukların sürekli hemen her konuda bir engelle karşılaşması aslında sistem olarak bunun hedeflenmesi ve bu hedef sonucunda da “disipline” edilmesi idi. Onun için çocukların karşılaştığı engelleri kaldırmamak bu

102 Mukaddes Çırak Yılmaz, İbrahim Bakır, “İkinci Çocukluk Dönemindeki Çocukların Oyun Mekânları ve Örgün Eğitim İlişkisi”, **Mediterranean Journal of Humanities**, Vol. X, 2020, s. 132.

103 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir.

104 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

105 E., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

işin bir parçasıydı, yoksa eğitimden ve çocuklardan bahsettiğimiz yerde asker ve askeriye'nin köpeğinden de bahsetmek zorunda kalmazdık. Eğitimi dediğiniz kişi, mevcut düzenin iyileştirilmesi ve kapatılmış bu çocukların her hakkını gözetme ve koruma yükümlülüğüne sahiptir. Bu görevi başladığı zaman bu yükümlülüğü de kabul etmiş demektir. Peki bu çocuklar korundu mu?

*“Yemeği hızlıca yiyip oyun oynamak için çıkmak istiyorduk. Dışarda sesler geliyor, çocuk sesleri ve bir an önce ona gitmek istiyorsun. O sesi unutmam.”*¹⁰⁶ YİBO'ların günlük rutinine bakıldığında etüt, ders dışındaki zamanların kısıtlı olduğu ve çocuklara boş zamanın çok az tanındığı görülmekte. Oyuna bu kadar hevesli çocukların oyun hakkını yok sayanlar elbette konuşulmalı ve tartışılmalıdır. Bir başka görüşmeci ise hangi oyunları oynadıklarını ve daha sonra birbirine alışma sürecini aktarmakta; *“İp atlıyorduk, top oynuyorduk, yakalamaca oynuyorduk. Ama ilk başlarda birbirimizi tanımıyorduk. Her birimiz yetimler gibi bir köşeye çekilip büzüşüyorduk. Ama sonra alıştık birbirimize eve gelince bile birbirimizi çok özleyorduk.”*¹⁰⁷

Alışma sürecinden sonra çocukların oyun üzerinden birbirleriyle kurdukları bağ mekândaki zor şartları az da olsa kolaylaştırmıştır.

Öğretmen Şiddeti

Dünya Sağlık Örgütü'nün “Fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması”¹⁰⁸ diye tanımladığı şiddet YİBO'larda çokça başvurulan bir yerdedir. Zaten kapatılmanın, izole bir şekilde toplumdandan ve aileden uzak bir yerde tutulmanın yarattığı şiddet, mekân içindeki işleyiş ve düzen adına kullanılan yöntemlerle daha da derin bir boyut kazanmıştır.

Çukurca YİBO'da kalmış bir görüşmecimiz bugünden baktığında dönem içinde yaşanan şiddeti: *“Şiddetin katmanları vardı: Öğrencilerin arasındaki şiddet, yöneticiler ve şehirdekiler arasındaki şiddet. En zor olanı*

106 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

107 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1974-1979, Kulp YİBO.

108 Oğuz Polat, “Şiddet”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2017, s.15 – 34.

yöneticiler ve öğrenciler arasındaki. Müdür H. vardı çok iyi hatırlıyorum. İri yarı ve güçlüydü. Şiddetin en büyüğü onun dönemindeydi”¹⁰⁹ şeklinde tanımlayarak aslında şiddetin aşama ve kademelere sahip oluşunu belirtmekte ve şöyle devam etmekte:

“YİBO öğrencileri haksızlığı kabul etmiyordu. Bir yerde sadece kabul ediyordu. O da gücünün yetmediği yerde. Mecbur kalıp teslim oluyordu. Çok iyi biliyorduk, hapishane gibi bir yerdeydik. Çok kötü imkânlarla sahiptik. Zalimlerle muhataptık ve bunun farkındaydık. Sürgün olan, tacizci, zulmeden, faşist kişiler oraya geliyordu. Oradaki müdür için şiddet serbestti. Onların vicdanına kalmıştı, artık problem değildi onlar için. Kontrol yok, müfettiş yok.”¹¹⁰

YİBO’larda okuyan öğrenciler genelde ekonomik, sosyal ya da kültürel olarak ortak ve benzer bir yapı taşıya da farklı inanca sahip öğrencilerin deneyimine de ayrıca bakılmalıdır. Özellikle Alevi öğrencilerin zorunlu din dersinde maruz kaldığı durumlar Sünni inanca sahip öğrencilerin deneyiminden farklıdır. Öğrencilerin bireysel hiçbir farklılığının dikkate alınmadığı Yatılı Bölge Okulları’nda inanç ve etnik köken üzerinden geliştirilen aidiyet duygusuna maruz bırakılması elbette daha yoğun; açık ya da örtük bir aktarıma tabi tutulmuştur.

“O duvarlarda bizlerin yazdığı bazı yazılar vardı ama askerin yazdığı yazılar da vardı. Onlar yıkıldı. Biz 3 5 yıl önce gittiğimizde duvarlar varken o yazılar vardı. Fotoğraf yok. Çünkü ben çok gitmek istemiyorum oraya. Oraya gittiğimde o ses, olan şey gözümün önüne geliyor. Benim orda hayatım boyunca unutamadığım eşek sudan gelinceye kadar yediğim dayak aklıma gelir. Ortaokulda din dersindeyiz. Hepimizin aile şeyleri farklıydı. Bunları anlatırken tekrar üzülüyorum. Bir tane pantolon devlet veriyordu ketendi. Keten ya yıkayınca gider, kâğıt gibi. Arkadaşlarla oynarken takıldı ranzaya yırtıldı. O zaman donum da yoktu. Din dersinde öğretmen kalk dedi masada namaz kıl. Ben kalkar ve o masada oturursam bütün okul boyunca herkesin dilinde olurum. Ben kalkmam yapmam dedim. En son bir an aklıma geldi ben Aleviyim namaz kılmam dedim. Yok bu derstir falan filan dedi ama kalkmadım. İnatlaşınca, kalkmayayım götüm gözükür diye, güzel bir dayak yedim.

109 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

110 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

Ağzım burnum kan revan içinde.”¹¹¹

Yatılı İlköğretim Bölge Okullarındaki öğretmen profillerinin benzerliği yapılan diğer görüşmelerde de kendini göstermektedir.

“Bir gün etütteyken müdür bizim sınıfa geldi. Elleri çok büyüktü, çok büyük cüsseliydi, biz ise çok küçüktük. Sırayla hepimizi tokatladı, tokat yiyen yere düşüyordu ve masanın üstünden fırlıyorduk. İyi ya da kötü bir öğrenci olmanın önemi yoktu. Ceza kolektifti, sadece bir öğrenciye ceza vermiyorlardı. Kendilerini öyle tatmin ediyorlardı. Sana şiddet uygulayan hoca tatmin oluyordu, öyle bir psikopatlık.”¹¹²

Bu örnekte de görüldüğü gibi YİBO’da ceza kolektifti, çünkü onlara göre bu küçük ama “terbiye edilmesi gereken çocukların” direkt uyarılmak kadar dolaylı cezalandırmayla da korkutulması gerekiyordu. Ceza veriliyordu ve bu cezanın sonucunda çıkarılması gereken bir ders vardı. Bu dersi direkt ya da dolaylı bir şekilde o anda ve mekânda bulunan her öğrenci üstlenmeliydi. Bu cezalandırmanın, çocukların da farklı özellikte olması sonucu aynı etkiyi yaratmadığı görülmekte; her çocuk mu sessizdi bunun karşısında? Yaptığımız görüşmeler sonucu genelde daha üst sınıflarda (7. ve 8. sınıflar) okuyan öğrenciler sesini çıkarmış, karşı çıkmış hatta bazen bütün okulu bir eylemde bulunmak konusunda örgütlemiştir. Van’da YİBO’da kalmış bir görüşmecimiz küçük yaşta doğrudan ya da dolaylı yoldan nasıl şiddete maruz kaldığını, kaldıklarını aktarmakta:

“Seni rencide ediyorlardı. Diyelim ki bütün arkadaşların orda toplanmış. Seni çıkarıyor ve dövüyor. O zaman bizim bir topluluğumuz vardı. Şiir okuma, şarkı söyleme gibi. Biz de bir grubun içindeydik. 8. sınıftık 6.sınıftan bir tane çocuk gelmişti. O da o grubun içindeydi. Öğretmen dedi ki: ‘Şu şu grup kalsın. Diğerleri gitsin’ dedi. Dediği grupta o çocuk da vardı. O çocuk da oraya geldi. Hoca onu görünce çok kötü dövdü. Çocuk küçüktü, öğretmense çok iriydi. Çocuğu yere vurdu ve üstüne çıktı dövmeye başladı. Çocuk ağlıyordu, o da vurdukça vuruyordu. Bir tane rehber hocası vardı zorla elinden aldı. Çok vurunca ben de fark ettim ki hoca durmayacak. Ben de gittim ‘Yeter artık’ dedim. ‘Neden dövüyorsunuz?’ O zaman şey dedi ‘Ben git dediğim halde niye burada?’ Sonra dedim ki ‘Siz kal dediğiniz için bu grupta kaldı.’ Hoca da dönüp çocuğa ‘Sen

111 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

112 C., Erkek görüşmeci, Yıl:1995-2000, Çukurca YİBO.

bu grupta mıydın?’ Çocuk da ağlaya ağlaya ‘Evet’ dedi. Ama çocuk ağlamaktan konuşamıyordu bile. Sonra ben dedim ki ‘Bir daha sormadan etmeden bilmeden bu çocukları dövmeyin.’ Bu şekilde öğretmenin üzerine yürüdüm. Ve bunu hiç unutmadım. O dayağı, çocuğun ağlamasını. Bu olaydan sonra benim adım Saray YİBO’nun Don Kışot’una çıktı. O kadar dövdü ki bir kadın öğretmen çocuğu öğretmenin elinden alamadı.”¹¹³

Bir başka görüşmeci de arkadaşının uğradığı öğretmen şiddetinin, öğrencinin eyleminin asıl nedeni sorgulanmadan, odaklanılan bir görüş üzerinden uygulandığını iletmekte:

“Sabah, saçlarını soğuk suyla üşütmemek için kafasını bir şeyle sarıp okula kadar yürüyen arkadaşım vardı. Müdür yardımcısı sınıfa geldi ve sınıfları bu kişiyi bulmak için gezdiğini, eğer o kişi kendisi çıkıp bendim demezse kendisinin onu bulacağını ve çok kötü olacağını söylemişti. O zaman arkadaşım korkup bendim demişti ve hiç nedeni sorulmadan tahtaya çıkarılmış tekme tokat dövülmüştü örtündüğünü düşündüğü için. Bu kadın öğretmen okuldaki en korkunç kişiydi. Dayak atacağı zaman öğrencinin başındaki tokayı çıkartır, kendi kıyafetinin kollarını yukarı çekerdi ve ‘Neden kızım’ der asla cevabı beklemez direkt öğrenciyi tokatlayıp, tekmelerdi.”¹¹⁴

Aslında yaşananların ağırlığı hangi şehir ya da okul fark etmez o kadar benzer ki gerçekten sistemli olduğunu kanıtlar nitelikte. Bir başka görüşmecinin aktarımı da bu iki duruma benzer:

“Akşamüzeri okulun önünde bazı arkadaşlar YİBO’nun dışına çıkmak yasak olmasına rağmen çıkmıştı ve bunların isimlerini liste halinde elinde taşıyordu müdür. İsmi okuduklarım buraya çıksın dedi. Okulun önü biraz yüksek, sahne tam girişin önü. Listenin içindeki isimler buraya çıktı. Müdür ceketini çıkardı, kollarını sıyırdı. Arkadaşlarımızı o kadar çok dövdü ki, hani Türkler diyor ya ağız burun, böyle kanamaya başladı. Çok iyi hatırlıyorum hepimiz ağlamaya başladık, öldüresiye dövüldüler. Biz deriz ya hani ölüm darbesi diye, öyle. Çok büyük bir şiddete maruz kaldı arkadaşlarımız.”¹¹⁵

113 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

114 S., Kadın görüşmeci, Yıl: 2000-2003, Hakkari Kız YİBO.

115 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

YİBO'larda öğretmen şiddetinin bir sınırı olmadığı yukarıdaki örnekte de kendini göstermektedir. Öğrencilerin sıklıkla dile getirdiği gibi öğretmenler, öğrenciler üzerinde şiddet yoluyla bir hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken de öğrencilerin beden gücü, yaşı, grup içerisindeki konumu, aile ve çevreyle bağlantısını göz önünde bulundurarak bir analiz yapıp özellikle karşı tepki almayacağına emin olduğu öğrencilere daha yoğun ve şiddetli bir yaklaşım sergilemişlerdir.

“Mesela benim bir kardeşimi yemekhaneye erken girdiği için mi ekmek aldığı için mi hatırlamıyorum çok kötü dövmuşlerdi. Ağzı yüzü şiş içindeydi. Sınıfındaki arkadaşları gelip bana söylediler. Ben ve abim vardık. Biz gittik hocayı gördük. Dedi ‘Çok özür dilerim ben sizin kardeşiniz olduğunu bilmiyordum.’ Onlar da psikolojik olarak herkesi iyi çözmüşler. Kime baskı uygulayacaklarını kime yapmayacaklarını iyi biliyorlardı. O çok agresifti, adı Can’dı. İnsanları dövmekten keyif alan biriydi. Gücünün yettiği kimsesiz olan çocuklara acayip bir askeri disiplin uygulamaya çalışıyordu. Çok şiddetli davranıyordu. Ondan sonra mesela kardeşime iyi davranmaya başladı.”¹¹⁶

Çukurca YİBO’da kalmış bir görüşmeci yine, öğretmenlerin şiddet uygulayacağı öğrenciyi seçerken bunu öğrenci profili üzerinden gerçekleştirdiğini şu deneyimiyle aktarmaktadır:

“Yöneticiler ile öğrenciler arasında şöyle bir şey vardı: Eğer yönetici psikopat iri yarı cüsseli ise öğrencilere vurmaya cesaret ediyordu. Ama eğer cesaretli değil ve fiziği de güçlü değilse kolay kolay yeltenmezdi. Bunun iki taraf için de örnekleri var. Örneğin M. adında bir müdür vardı, N. adında da bir arkadaşımız vardı. Çok küçüktük, baya küçüktük. Ama N. çok cesaretliydi. Öğretmen N.’ye tokat atıyor, N. yangın merdiveni dediğimiz yerden bir sopa getirdi ve hocanın kafasına vurup kafasını kırdı. A. adında psikopat bir öğretmen vardı. Bu öğretmen N.’yi öldüresiye dövmüştü. Birinde çok kötü dayak atıyor, birinde çok kötü dayak yiyor.”¹¹⁷

YİBO’da yaşananların o süreçle sınırlı kalmadığını, bunun kişilerin hayatında devam eden bir etkiye dönüştüğünü ise bir görüşmecimiz şöyle aktarmaktadır:

116 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

117 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

“Sürekli bir korkuyla yaşamak zordur. Her an bir yerden gelecek şiddete maruz kalma korkusu, her an tetikte kalma duygusu ve o an gerçekleştiğinde de bedenen, zihnen acının vücut bulması elbette ağır psikolojik sorunlar yaratır. Bu insanı aklını kaçırmaya kadar götürür. Aynı YİBO’da üç yıl kaldığım arkadaşım lisede aynı öğrenci evinde kalmıştı. YİBO’nun bittiği yıld, biz altı arkadaş her akşam saat birde bu arkadaşımızı korktuğu ve psikolojik sorunlar yaşadığı için defalarca doktora götürmüştük. Bu arkadaşım iyileşene kadar aylarca okula devam edememişti. Belli ki YİBO’da korkutulduğumuz gecelerin etkisi o zamanlar kendisini göstermeye başlamıştı.”¹¹⁸

Yukarıda ve devamında gelen örnekte görüldüğü gibi YİBO’daki şiddet kişilerin ciddi psikolojik sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Süreç içerisinde ya da sonrasında kişiler yaşadıkları ya da tanık oldukları üzerinden bunun aktarımını yapmaktadır.

“Korkudan, travmadan aklını kaçıran öğrenciler vardı. Bir sürü arkadaşım aklını kaçırdı. Korku çok fazlaydı. (Aklını kaçıranlar için) yakın hastaneye götürülüyorlardı. Akşam olduğunda özellikle bir sürü öğrenci aklını kaçıyordu. Bundan dolayı bir sürü öğrenci altına işiyordu. (Altına kaçıranlar şiddete uğradığı için kaçıyorlar bir de altına kaçırdıkları için şiddet görüyorlar demesi üzerine) benim bir anım: Ben de altına kaçırdım. Çok temizdim ama yine altına işiyordum. Kıyafetlerimi yıkayamıyordum. Nevresimlerimi elle yıkamam gerekiyor. Saklıyorduk mahcup olmak istemiyorduk.”¹¹⁹

Bir başka görüşmeci ise özellikle tanık olduğu ve unutamadığı şeylerden biri olduğunu belirttiği, yaşından ya da korkudan tuvalet ihtiyaçlarını kendi başına gideremeyerek yataklarını ıslatma durumunun çocuklarda yarattığı yalnızlığı ve dışlanmayı şöyle aktarmaktadır:

“Kaldığım Yibo’da ki ‘çişliler odası’ aklımda hâlâ korkunç ve hep kaçılması gereken bir mekân olarak kalmış. O kadar iyi hatırlıyorum ki asla o koridordan geçmemeyi seçtiğimi. O çocukların arasında benimle aynı yaşta olanlar da vardı. Elbette bu onlar için normal bir süreç değildi, gecenin karanlığında o korkunç koridorlardan o korkunç tuvaletlere yürümek hiç kolay değildi. Ki bu çocuklar çoğunlukla korktuğunu,

118 S., Kadın görüşmeci, Yıl: 2000-2003, Hakkari Kız YİBO.

119 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

utandığını belli eden bakışlara sahipti. Hepimizin toplumdan izole yaşadığı o mekânların içinde onlar tekrar tekrar izole ediliyordu. Bu mekânda hasta olmak, üzülmek, özlemek ve hatta susmak bile dayanın nedeni oluyordu.”¹²⁰

Bir başka görüşmeci de yaşadığı hastalıktan kaynaklı eşlik edemediği marştan dolayı uğradığı şiddeti ve farklı zamanlarda farklı hocalardan gördüğü şiddeti şöyle aktarmakta:

“Çok hastayım, istiklal marşı için herkesi çağırdılar. Okul yok, hafta sonu. Aşağı indik o kadar titriyorum o kadar hastayım ki. Havale geçirecek gibiyim. Marşın okunduğunu bile hatırlamıyorum kulaklarım zonk-luyor. Çağırdı beni, herkes sırada. Ben kendim sanmadım ‘Geri zekâlı sana diyorum’ dedi. Okulun merdivenine çıktım. Bana çok sert vurdu ‘Elin cebinde miydi marş sırasında’ diye. Burnum akıyordu, öyle vurdu ki sümüğüm kafamın etrafında döndü, eline falan bulaştı. Üstüme sürdü elini, defol deyip tekme attı. Sonrasında zatürre oldum zaten.”¹²¹

Aynı öğrenci farklı iki hocadan daha gördüğü şiddeti ve yıllar sonra bile karşılaştığı bu hocalardan birinin kendisine hissettirdiği korkuyu aktarmakta:

“4-5-6. sınıftan birindeyim, kışın ortası, yaramazlık yapmıştık galiba. C. Ç., ben ve A. diye biri vardı. Ama hocalar seviyordu onu. İkimizi okulun bahçesine çıkardı. Dize kadar kar var. Açtığı muslukla üzerimize su tuttu. 1 saat o suyun altında kaldık. Sonra ben yine zatürre oldum.”¹²²

“N. T., Kayserili, kadın öğretmen geldi kim konuşuyor falan diye. O. ve C. hepimizin travması. Sanırım müzik dersiydi, masadan flüt aldı. İkimizi dışarı çıkardı. Flütle kafama vurdu artık kafam duvara gidip geri geliyordu. Flüt 8 parça oldu. Artık o kadar şiddet görüyorsun ki acı hissetmiyorsun artık. Sadece onun adının geçtiği her yerde korku duyuyorsun. Mesela N. T. ismi yıllarca korkuttu beni, resmi ürpertiyordu. Liseye İstanbul’a gittim, sonra eski okulumu ziyarete geldim. Sanki okulun öğrencisiymişim gibi kadının yanında konuşmaya korkuyordum. Şiddet çok olağanlaşıyordu. Çok kötü dayak da yesen acın olmuyor. Rekabetle

120 H.D., Kadın görüşmeci, Yıl: 2000-2003.

121 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

122 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

uğraşıyorsun. Sindiriyorlar seni ve tek olduğuna ikna ediyorlar.”¹²³

YİBO’larda konuşulması ve üzerine düşülmesi gereken durumlardan biri de çocukların yaşadığı şiddet olaylarının diğer kurumlar ya da diğer kişiler tarafından öğrenildikten sonra nasıl bir süreç takip edildiği ve hukuki bir boyuta taşınıp taşınmadığıdır. Bu çocukların ağır şiddet sonucu hastanelik olduğu durumların da yaşandığı anlatılmaktadır.

“H. N. çok zalim bir hocaydı, çok da güçlüydü. Öğretmen ve müdürlerin bu durumların üzerine tekrar konuşacağım. Örneğin bir defa arkadaşımızın kulak zarını patlattı. Çok iyi hatırlıyorum tedavi için ya Hakkari ya da Van’a sevk edilmişti. YİBO öğrencileri fırsatını bulduğu an mücadelesini verirdi. Kime karşıysa fark etmez. Öğretmense, müdürse, askerse fark etmez. Ama tabii ortaokuldu ve güçleri sınırlıydı bir yere kadar.”¹²⁴

Çocuklar Arası Şiddet

Özellikle güç dengesizliğinin olduğu ortamlarda kendini gösteren şiddet, yatılı bölge okullarında farklı gruplar tarafından ve birbirini besleyen bir noktada durmakta. Haliyle bu grupların tamamı tarafından bedensel ve psikolojik şiddete maruz kalan çocuklar da ne yazık ki birbirine karşı şiddetten beslenen bir noktaya gelmiştir. Hiyerarşik şiddetin sürekli olduğu YİBO’larda öğrenciler arası şiddetin ortaya çıkmasının nedeni olarak bahsedilen sebepler şunlardır: Yaş farkı, model öğretmenler, gruplaşma, aşiretçilik, köycülük, militarist öğelerin (asker, korucu, özel harekât) model oluşturması ya da baskısı, ekonomik durum.

Çukurca YİBO’da kalmış bir erkek görüşmecinin çocuklar arasındaki şiddete yönelik aktarımları şöyle:

“Öğrenciler farklı köylerden geliyorlardı ve yaş aralıkları farklıydı. O zaman hatırlıyorum ortaokul öğrencisiydi saç sakalı vardı tıraş oluyordu. 5. sınıftaki öğrenci 11 yaşında ama onun sınıfında 15-16 yaşındaki çocuklar da vardı. Bu yaş aralığı şiddete neden oluyordu.”¹²⁵

Bitlis YİBO’da kalmış başka bir görüşmeci ise aynı sınıftaki öğrenciler

123 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

124 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

125 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

arasındaki yaş farkını şöyle aktarmakta:

“98’de ilkokula gittim, 11 yaşında başladım. Hatta 1., 2., 3. sınıfta benden daha büyük olan, evli olan, çocukları olan vardı.”¹²⁶

Öğretmen sayısının az olması öğrencilerin her an ve her alanda gözetlenmesinde açık yaratmış ve bu açık öğrencilerin birbirini denetlemesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu denetlemenin sonucunu da öğretmenlere aktarması izlemiştir. Tabii bu denetleme çocuklarda olumsuz durumlar yaratacaktır; yalan söylemek, ispiyonlamak, sindirmek vb. sonuçlar aslında bir nevi öğrenciler arasında anlaşmazlığı ve muhbirliği tetikleyecektir. Van YİBO’da kalan bir kadın görüşmeci Kürtçe konuştuklarında başka öğrenciler tarafından şikâyet edildiklerine dikkat çekip şöyle aktarmaktadır:

“Sözü geçen tiplere yaranmak için seni görmezden gelsin, mesela Kürtçe konuşuyorsan seni şikâyet etmesin ya da bir aktivitede seni de seçsin diye sen gönüllü olup insanların işlerini yapıyordun. Psikolojik bir süreçle doğalında gelişen bir süreç vardı. Mesela onda su var yarım bardak su için onun kıyafetini yıkıyorsun vs.”¹²⁷

Sason YİBO’da kalmış bir başka öğrenci ise şöyle aktarmakta:

“Bizim için Kürtçe sınıfın dışındaydı. Yatakhanedeydi, koğuştaydı. Kıskançlık güdenler sen Kürtçe konuştuğun zaman seni şikâyet ediyorlardı. Arkadaşların seni şikâyet ediyor. Bu şikâyetler sonucu hocalar bizi dövüyordu. Araplar Kürtleri, Kürtler de Arapları şikâyet ediyordu.”¹²⁸

“Çevresinde deneyimlediği ya da gözlemlediği herhangi bir problemde saldırganlığın o problem için bir çözüm yolu olduğunu gören ve öğrenen çocuk bu davranışı tekrarlayabilir ve alışkanlık haline getirebilir.”¹²⁹ Yatılı bölge okullarında da öğretmen, asker, personel ve okul çevresindeki diğer kişiler iletişim şeklini sürekli bir şiddet üzerinden geliştirmiş, haliyle çocuklar da kendi aralarında iletişimi farklı şiddet boyutları üzerinden kurmuştur. Bu mekânların kısıtlı imkânlar yaratması ve aslında hayatta

126 E., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

127 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

128 A., Erkek görüşmeci, 6 yıl Sason 2 yıl Kozluk’ta okuyor 1. sınıftan 8. sınıfa kadar.

129 Damla Akman, Manisa’da Bir Merkez İlçede İlköğretim 5. ve 7. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Etkileyen Faktörler, Tıpta Uzmanlık Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2023, s. 2.

kalmak ya da şiddetten kaçmak için yine şiddet yolunun bir savunma mekanizması olarak görülmesi elbette sürekli bir şiddet döngüsü meydana getirmiştir. 1972’de Kulp YİBO’da kalan bir görüşmeci *‘Lavabo sırasına girince büyükler işini bitirmeyene kadar bizleri sokmuyorlardı. Büyükler aramızda çoktu’*¹³⁰ diye aktarırken, yine Van YİBO’da kalan bir görüşmeci ise; *“Örneğin evden getirdiğimiz yemekleri bizden büyükler alırdı. İtiraz edemezdik. İçme suyu yoktu YİBO’da. Susuz kalıyorduk. Birinden su isterken yalvarıyorduk. Karşılığında bir şey vermek zorundaydık”*¹³¹ diyerek öğrenciler arasındaki yaş farkının yarattığı güç hiyerarşisini aktarmıştır. Bir başka görüşmeci akraba ve gruplaşmaların öğrenci için oluşturduğu gücü ve dışında kalan öğrencilerin de yaşadığı zorluğu aktarmaktadır:

*“Daha büyük çocuklar vardı, gruplaşmalar vardı. Ortaokul son sınıflar ya da diğer sınıflar arasında bir gruplaşma vardı. Küçük çocukların durumu daha zordu. Açlıktan ağlayanlar vardı. Ben şanslıyım işte abilerim var, amcamın oğulları var, bizi tanıyan akrabalarım var. Gizli gizli ağlayanları görüyordum. Yemek saati zamanlarında ayaklar altında neredeyse eziliyordu çocuklar.”*¹³²

Bireysel Karşı Kültürlenme Ve Direniş

“Devletin programı imparatorlukta olsun cumhuriyette olsun, hâkim kültürü, özellikle de geri bulduğu unsurları dönüştürmeyi amaçlıyor”¹³³ olsa da bütün tel örgü ve duvarlara, aile ve çevreyle kısıtlı ilişkilerine rağmen öğrencilerin büyük bir kısmı dönüştürülmenin dışında kalmayı başarmıştır. Daha ortaokul öğrencisiyken ve haliyle birer çocukken çevresinden kopamayan ve siyasi atmosferin dışında kalamayan bu kişilerin politik davranışlar sergilediği de görülmektedir.

“Yıl 2005-2006 idi yanlış değilsem. Kimyasalla kaç kişi Diyarbakır’da o zamanlar zehirlenmişti? İşte o esnada bir arkadaş herkesi topladı sabah, sıraya koydu. Sert biriydi. O olaylar esnasında herkes saygı duruşuna geçti. Müdür falan geldi. Kapıyı kilitlemişti onlara. ‘Hiç kimse

130 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1974-1979, Kulp YİBO.

131 D. H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

132 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

133 Benjamin C. Fortna, **Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek**, Çev. Mehmet Beşikçi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 300.

içeri girmeyecek' dedi. Polisler falan geldi. Hiçbir şekilde kapıyı açmadı. Saygı duruşu bittikten sonra kapıyı açtı onlara. Daha sonra o cezaevine girdi. Okuldan baya sonra. Okulu daha doğrusu bitiremedi zaten. Hatta ona daha 7. sınıftaydı 'Sana diplomanı verelim sen köyüne git biz sana diplomanı göndeririz' dediler. 11 sene cezaevinde kaldı. Bir taş atma ile.”¹³⁴

Şiddet her zaman hedeflenenini yaratmaz, korkunun var ettiği sindirilmemenin korku kaynağı ortadan kaldırılınca yerini, kişinin yok edilmeye çalışılanı daha güçlü hale getirmesine bırakır. Kişilerle yapılan görüşmelerde güçlü hissedildiği an şiddete savunmayla karşılık verildiği ya da yıllar sonra farkına varıldığında kendi kimliğini güçlendirme yoluna gidilerek tepki ortaya koyulduğu görülmektedir.

Eğitim hakkının dil dayatması koşuluyla mümkün olduğu bu ortamda öğrencilerin de kendi ufak direniş yöntemlerini geliştirdiğini unutmamalıyız: *“Hocaların olduğu mekânlarda mecbur Türkçe konuşsak da kendi aramızda asla Türkçe konuşmazdık. Kürtçeyi kullanırdık.”¹³⁵* Benzer durumu görüştüğümüz diğer öğrencilerde de görmekteyiz. Neredeyse hepsinin ortak tutumu hocalar varken Türkçe hocalar yokken de kesinlikle Kürtçeyi tercih etmesi.

Bismil YİBO'da okuyan erkek görüşmeci karşı koymakta nasıl kolektif bir bilinç yaratıldığını şöyle aktarmakta:

“Şiddete karşı şiddet, mesela 6. ya da 7. sınıftaydık. Biz basket alanında basketbol oynuyorduk. O esnada bizim müdürle iki arkadaşı geldi. Hakaretvari şekilde bizi kovdu. 'Çıkın biz oynayacağız' dedi. Bizim bir tane büyük abimiz vardı gidip ona söyledik. O da aldı çekpasın ucunu çıkardı, sahanın ortasında durdu. Müdüre 'Çıkın bunlar oynayacak' dedi. Müdür biraz şaşırды tabi. Sonra dedi 'A. gel odama gidelim, konuşalım.' A. iki kişi daha vardı, onları odasına götürdü kahve falan ısmarladı. Hepimiz

134 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Bismil YİBO. Diyarbakır'da 28 Mart 2006'da meydana gelen olaylar bir anda Diyarbakır'dan Batman'a, Mardin, Şırnak, Van, Hakkari ve ilçelerine sıçramıştır. Diyarbakır'da resmi rakamlara göre 400, gayri resmi rakamlara göre ise 700 civarında çocuk gözaltı birimlerinde insanlık dışı uygulamalara maruz kalmıştır. Bu çocuklardan birçoğu tutuklanmış, haklarında çeyrek yüzyıla yakın cezalar istenmiştir. “2008 Yılı Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklar Raporu”, 25 Mayıs 2009, (Çevrimiçi) <https://www.ihd.org.tr/2008-yili-kanunla-ihtilafa-dusen-cocuklar-raporu-aciklandi/>.

135 H., Kadın görüşmeci, Yıl: 2001-2003, Hakkari Kız YİBO.

*aşağıda toplanmışız. 300-400 kişi. Sonra A. pencereye çıktı ‘Ben işaret verdiğimde harekete geçin’ dedi. İşte taşlayın anlamında. İşaret verdi, millet de taşlamaya başladı.”*¹³⁶

90’lar zorlu bir dönem; köy yakmalar, dil yasağı, faili meçhul cinayetler, baskınlar, hapsedilmeler, sürgünlerle halkın sindirilmeye, susturulmaya çalışıldığı bir dönem ve Kürtler fikirlerini, yaşam şekillerini kısacası Kürtlüklerini simgeleyen ve belirten ne varsa gizli tutmak, saklamak ve hatta bazen bunların tam karşısında durmak zorunda bırakılmıştır. Bütün bunların izini bu coğrafyanın çocuklarının toplatıldığı YİBO’larda görmek mümkün. 90’lı yıllardan insanların zihninde en belirgin kalan şeylerden biri de gizlenen kasetlerdir. İşte bu kasetler bu okullarda okuyan çocukların da sırrıydı: *“Yılmaz Çelik bir Daye Daye adlı şarkı çıkarmıştı. Gizli gizli walkman’le dinliyorduk. Ama nerelere saklıyorduk yani. İlk duyduğumuzda kaset basılmış yasaktı ama biz gizli gizli dinliyorduk.”*¹³⁷

*“Çatı katında bir yer yapmıştık bir arkadaşım vardı, Ş. bu işlerle ilgiliydi. Teyp, kaset, walkman, pil vs. ayarlıyordu. Yasak olduğu için çatı katında bir yer yapmıştık orda saklıyorduk, orda dinliyorduk hatırlıyorum. Kürtçe frekans bulmuştuk. Bizden büyükler, arkadaşlarımız ya da kardeşlerimiz mesela bir defa abim bir walkman buldu. Kürtçe kasetlerle tanıdık Şiwan Perwer, Xelil Xemgin’i.”*¹³⁸

Bazen bu öğrencilerin kapatıldıkları bu mekânlarda, yaşadıkları coğrafyada olanlardan soyutlanması ne kadar hedeflense de mümkün olmamış ve olayların bilincinde olup karşı reaksiyon geliştirdikleri görülmüştür.

“Kürtçeye dair bir şeyim oldu ve Türkçeyi yavaş yavaş terk ettim. Ve hatırlıyorum da ondan sonra hiç Türkçe yazmadım. Türkçeyi biliyorum, iyi de yazıyorum hatta ama bir refleks olarak Kürtçe yazarak devletten öç alıyorum. Aslında şu an yazdığım yazılar konuştuğum dil, tuttuğum notlar hepsi Kürtçe... YİBO’larla beraber daha farklı bakıp bunu nasıl devlete karşı bir şey olarak çevirip kullanabilirim diye düşündüm. YİBO’ları analiz ettikten sonra, YİBO’ların asimilasyon aracı olduğunu anladıktan sonra böyle düşündüm. Bir Kürt olarak bunu düşündüm ve

136 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Bismil YİBO.

137 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

138 A., Erkek görüşmeci, 6 yıl Sason 2 yıl Kozluk’ta okuyor 1. sınıftan 8. sınıfa kadar.

gerçekten buna yoğunlaştım.”¹³⁹

Bazen de bu çocukların kendilerine yönelik sistematik şiddete karşı bir tepki ya da farklı savunma mekanizmaları geliştirdiği de görülmektedir.

“Hocaların oturdukları yere toplu iğneler koyuyorduk, sandalyeleri kırıyorduk.”¹⁴⁰

O dönem için velilerin eğitime bakış açısı da YİBO’daki çocukların maruz kaldığı şiddete bir itiraz geliştirme düzeyinde değildi. Özellikle uzun yıllar “eti senin kemiği benim” deyiimi üzerinden çocuğun uğradığı her türlü şiddet meşrulaştırılmıştır. Yapılan görüşmelerden bazı kişilerin ailelerine bu bağlamda duyduğu öfkenin hâlâ ne kadar canlı olduğu gözlemlenmiştir.

“Bir öğretmen bana yumruk vurdu, burnumdan kan geldi. Başkası kavga etmiş haberim yok. Bitlisli Adilcevazlıydı, Türk’tü. İ. B. sanırım, burnuma vurdu diye kan geldi. Sonra hocayı dövdüm. Babam falan geldi. Müdür yardımcısı geldi. Öz dayım da öğretmendi orda. O da bana laf söyledi. Bir tane yerli hoca vardı ismi T. Sonradan geldi çok kaliteli bir hocaydı. Babam beni dövmeğe gelince T. hoca babama dedi ki ‘Sen utanmıyor musun çocuğu dövüyorsun? O öğretmen, çocuğun ordayken geçiyor burnundan kan getiriyor. Dayısı da buradadır yeğenine kızıyor. Keşke daha fazla dövse.’ O da Bitlisliydi bizim akraba.”¹⁴¹

Çukurca YİBO’da kalan görüşmeci, öğrencilerin öğretmenlere karşı ortak bir karşı koyuş sergilediğini ve maruz kaldıkları durumların zamanla kendilerini güçlendiren bir etkisi olduğunu belirtmektedir:

“Yemekhanede bir arkadaşım gitti ekmek istedi. Doymamıştı, bir parça istedi. Sınırlıydı, yetmiyordu, doymuyorduk. Gitti ekmek istedi. Hoca ona ‘Git buradan’ dedi. O da itiraz etti. Öğrenciye tokat atınca yemekhanedeki bütün öğrenciler kalktı onu bir temiz dövdüler. Öğretmenler kendinde cesaret bulduğu an o şiddeti uyguluyordu. Lisedekiler YİBO öğrencileriyle başa çıkamıyordu, psikolojileri bozuluyordu. YİBO öğrencisi bedenlen çok zindeydi. Çok erken uyanıyordu, spor yapıyordu.

139 A., Erkek görüşmeci, 6 yıl Sason 2 yıl Kozluk’ta okuyor 1. sınıftan 8. sınıfa kadar.

140 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

141 E., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

YİBO'daki çocuğun cesareti sonradan da devam ediyordu."¹⁴²

Şiddetin genelde bütün çocukları kapsamaması muhakkak genel bir tavrın, karşı koyuşun doğmasını da etkilemiştir. Kişiyeye yalnız ve çoğunlukla çaresiz hissettiren bu kapalı mekân çocukların güçlü hissettiği anda birleşerek hareket etmesine de tanık olmuştur.

*“Öğrencilerin karşı çıkışı orta 2-3'te oluyordu. Zaten o öğretmenler de öğrencilere bir şey yapamıyordu. Bütün bu şiddetleri ilkokul 4'e kadar görüyorsun. Korkuyla hiza etmeye çalışıyorlar. Yatılıya giden ve dayak yemedim hocadan diyen öğrenci yoktur.”*¹⁴³

142 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

143 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

NIZAM

KANUN

Artık şeyhlerden ve seyitlerden kurtulan Dersim çocukları Cumhuriyetin kanun ve nizamını belleyip bütün Türk vatandaşları gibi uyanık ve temiz birer insan olmağa hazırlanıyorlar.

KÜLTÜREL AŞAĞILANMA

Yatılı bölge okullarında kalmış çocukların en çok etkilendiği ve unutamadığı durumlardan biri de Kürtlüğün etnik köken, dil, inanç olarak sürekli aşağılanması ve aile bireylerine yönelik bu aşağılama dilidir. Daha Cumhuriyetin ilk dönemlerinde başlatılan, “geri kalmış” addedilen Kürtleri ve Kürtlüğü modernleştirme iddiasıyla girişilen hamlelerin bir devamı olarak görülen bu girişim, bu okullarda çocukların yemesinden giyinmesine, konuşmasından her hareketine karşı sürekli bir aşağılama ve eleştiri meydana getirecektir:

“Köylülerimiz bizi almaya geliyordu. Ve cuma günü gelirlerdi. O zaman öğretmenler bizi uyarıyorlardı. Aileleriniz akılsız mı cahil mi? İstiklal marşı okununca insan hazır ola geçer. Neden böyleler. Onlara bazı şeyleri öğretin. Böyle yaklaşıyorlardı ailemize. Bunlar bize söyleniyordu ve biz evdekilere söylemiyorduk. Bu şekilde sürekli hakaret ediliyordu. Akılsızlar bir şey bilmiyorlar diye. Merdivene çıkardı hakaret ederdi. İnsan değilsiniz eğitimsizsiniz. Hep böylesiniz, hep böyle kalacaksınız, hiç medeniyet görmediniz. Saatlerce böyle şeyler konuşuyordu ve bu çok zorumuza gidiyordu.”¹⁴⁴

Başka bir görüşmecinin de okul yönetiminin ailelerine benzer tavırda davrandığını aktarması ve bu durumun özellikle cuma günü tören sırasında gerçekleşmesi de dikkat çekmektedir:

“Cuma günleri veliler kapıda beklerdi. 5’ten sonra ergenlikten sonra kişi hassaslaşıyor. Karşı cinsin yanında bir şey söylensin istenmiyor. Cuma günü veliler için de aşağılayıcı şeyler söylenirdi. Okulun önünde aşağılıyorlardı.”¹⁴⁵

Bir başka kadın görüşmeci ise; “Ana dedikoducu, baba korucu ekmek elden su gölden, vergilerinizi biz ödüyoruz, sizlerden nefret ediyorum en fazla duyduğumuz hakaret cümleleriydi”¹⁴⁶ diyerek, öğretmenlerin öğrencileri fazlalık, beleşçi, tembel gibi sıfatlarla aşağıladıklarını dile getirmiştir. Bir başka öğrenci *Diken* gazetesinde çıkan röportajında dil üzerinden kendisine söylenenleri ve bunun sonucunda da nasıl hissettiğini şöyle aktarmaktadır:

144 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

145 D. Kadın görüşmeci, Van YİBO.

146 H., Kadın görüşmeci, 2000-2003, Hakkari Kız YİBO.

“Bize, ‘Hayvan dilini konuşmayın’ derdi. Hayatımda en zoruma giden şey bu... Kürtçe konuşmaktan soğuyorduk. N. hoca bir gün de Kürtçe konuştuk diye sıra dayacağına çekmişti. O kadar sert vururdu ki... Bizi resmen dövüyordu ama şaka yapıyormuş gibi davranıyordu.”¹⁴⁷

Öğrencilere taşıdığı kimlik üzerinden sürekli aşağıdan bir kültüre sahip olduğunu hissettirme kişinin kimliğinden, kültüründen kopmasını kolaylaştırmış ve bu kişinin üzerinde taşıdığı her şeyden kurtulmanın yolu olarak okulun öğrettiği yeniyi daha doğru, daha doyurucu kabul etmesi sonucunu doğurmuştur. İşte YİBO’larda da bu durum böyle işlemiştir: Sürekli değersiz hissettirme bunun sonucunda da bu kimlikten kopma gerekliliği ihtiyacı. Aşağıda görülmenin yarattığı etkiyle bu çocuklara mensup oldukları kültürün yetersiz, geri kalmış, cehalet olarak empoze edilmesi elbette bazı öğrencilerin etkilenmesine sebep olmuş ve bundan dolayı da parçası oldukları topluluktan uzaklaşmayı ve kopmayı, bir fırsat ve moderniteyle ilişkilenenin yolu olarak görmüşlerdir.

“Seçebilsem yine YİBO’yu tercih ederdim. Çünkü kendimi burada daha iyi geliştirebildim. Ailesine bağımlı olmayan, modern bir insan haline gelebildim.”¹⁴⁸ Modernleşme ve medenileşme sisteme entegre olmakla ilişkilendirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kullanılan dilin buna yönelik olmasıyla ilişkili bir şekilde YİBO’larda da bunun etkisi görülmektedir.

Saç Kırpma

YİBO’ların en fazla konuşulduğu ve üzerine tartışma açıldığı noktalardan biri de saç kesimiydi. Atılan dayak ya da açlık bu çocukların unutamadığı şeyler olsa da en çok unutamadıkları ve etkisinden çıkamadıkları bir başka şey de saç kesimidir. Okul yönetimi tarafından özellikle geri kalmışlık (hijyen) ve Kürt kültürünün bir parçası olarak görülen saça, “Kürtlüğü törpülemenin” bir aracı olarak öğrenci rızası alınmadan müdahale etmekten geri durmamışlardır. Hozat YİBO’da kalmış bir kişi, yıllar sonra belki de yatılı üzerine düşünmesini sağlayan şeyin saç olduğunu yaşadığı bir olayla aktarmakta:

147 Burcu Karakaş, “YİBO Mezunları Anlatıyor (1): Sistematik Öğretmen Tacizini Bütün Okul Biliyordu”, **Diken**, 25 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://www.diken.com.tr/yibo-mezunlari-anlatiyor> 18.11.2022.

148 Ece Yıldız, “YİBO Sayesinde Modern Bir İnsan Oldum Kürtçeyi Unuttum”, **Bianet**, 27 Mayıs tur

“Belki benim yatılı üzerine düşünmem de saç kesme üzerinden oldu. Yıllar sonra liseyi falan bitirdim İstanbul’da, o zamanlar Dersimlilerin İstanbul dışına gezileri oluyordu. Onların birinde yatılıda kendi sınıftan bir kızla karşılaştım. Filmlerdeki gibi böyle voleybol oynarken kız beni görünce elindeki top kayıp gitti. Sonra koşup gelip sarıldı. Yanımda da babamın amcasının oğlu var. Ben çok yavaş biriyimdir. Onların yanında amcaoğlum böyle iğneleyici bir şekilde konuştu; ‘Bu sizin sınıfta da böyle yavaş mıydı hantal mıydı’ falan dedi. Bir şey fark ettim ki o kız arkadaş çok farklı bir şey söyledi. Sanki hiç onlar orada değilmiş gibi onları hiç duymuyormuş gibi ki bence basbayağı bilinç dışıydı: ‘Bizim saçlarımızı kesmişlerdi ve biz çok ağlamıştık’ dedi. Ve ben o kıızı hatırlıyorum, karşı köydendi. Geldiklerinde çok güzel saçları vardı ve o kızların saçlarını tutup kestiler. Herhalde benim yatılıyı ilk fark edişim buydu. Nasıl onca şeyin, muhabbetin içerisinden çıkarıp bunu söylüyor, unutamıyor. Ondan önce biz de yatılıda ne güzel arkadaşlıklar vardı diye konuşuyorduk. Zorunluluğun bir araya getirdiği insanlardık. Ancak dayanışma ile o çocuk dayanışması ile bir arada durup yaşıyorduk. Tabii onun kendi ilişkilerimize kattığı birçok şey var ama biz onun getirdiği o dayanışma, o sevgi, o bağlılıktan olsa gerek, kendinizi güvende hissettiğiniz o duygu; sanırım kötü şeyleri görmeyi engelliyordu. Sanırım ben ilk defa o kötü şeyleri düşünmeyi o zaman fark ettim. Liseyi bitirmiştik o zaman.”¹⁴⁹

Şiddet olarak tanımlanan saç kesimi elbette her zaman belli bir rutinde ve düzende işlemiyordu. Bazen bütün öğrencilere uyarı niteliğinde okul töreni, koridor, ders ortası rastgele kesilmiştir. Bir öğrenci üzerinden diğer öğrenciler cezalandırılıp korkutulmaya çalışılmıştır. Ki öğrenci aktarımları da bu şekildedir:

“Bir diğer şiddet türü de keyfi ve aniden saçlarımızın üç numaraya vurulmasıydı. Çoğu zaman çok iyi hatırlıyorum 5. ya da 6. sınıfta saçlarımızı böyle kesiyorlardı ve biz bayramlara böyle gidiyorduk.”¹⁵⁰

Bir başka kişi de saç kesiminin nasıl bir damgalama olduğunu aktarıyor:

“Saç kesimini okul binasında boş bir odaya çağrılan kuafür yaptı. Makine ile hepimizin saçını kesti. Benim için zor olmadı hep kısa kullanırdım.

149 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl:1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

150 C., Erkek görüşmeci, Yıl:1995-2000, Çukurca YİBO.

Kız kardeşimin sapsarı uzun saçları vardı. Onun saçlarını kesmesinler diye ablamla beraber çok dayak yedik. Kısmen önleyebildik. Beline gelen saçlarını küt kestiler. Ama hepimizi asker tıraşı yaptılar. Damga gibi. Biz köylerde koyunlar karışmasın diye koyunu sırtından damgalardık. Çarşıya gittiğimizde saçlardan herkes anlardı YİBO'lu olduğumuzu. Kimse dükkânına, arabasına almak istemezdi. 'YİBO'lular geldi, bitliler geldi, çişliler geldi' derlerdi.”¹⁵¹ Aslında bu tek tipleştirme, öğrencilerin halk içinde de dışlanmasına ve direkt “bitliler” olarak konumlandırılmasına neden olmuş. Bazı öğrenciler saç kesimine ve tek şekil verilmesine karşı çıksa da durum genel olarak değişmemiş ve saç kesimi, bu kesim üzerinden topluluk önünde rencide etme durumları sık sık yaşanmış:

“Saçımı iki taraftan çıkarıyordum, öğretmenlerim kızıyordu. Ama ben istediğimi yapıyordum. Topla diyorlardı ben istemiyordum. Söylüyorlardı neden kendi dediğini yapıyorsun, bizim dediğimizi dinlemiyorsun falan. Sürekli üstüme geliyorlardı. Ben nasıl istiyorsam öyle yapıyordum, onları dinlemiyordum. Hatırlıyorum 7. sınıftaydım, bir kız da 6. sınıftaydı. O da saçını bu şekilde yapmıştı. Yeni gelmişti ve kuralları bilmiyordu. Kızı merdivenlerden yukarı çıkardılar herkesin önünde saçını çektiler.”¹⁵² Öğrenciler bu durumun önüne geçmek için çözümlere de başvurmuş. Fakat bu çözümün saç kesiminin önüne geçmekten ziyade, daha iyi ve olumlu bir muameleyle saçlarından ayrılma arayışı olduğu görülmekte: “Askerler gibi sıraya soktular, insan gibi kesmediler, makası tutup kesip attılar. Çok ağladım, çok üzüldüm. İnsan muamelesi görmedik. İkinci saç kesim uyarısında saçlarımızı arkadaşlarımıza kestirdik onlar dokunmasın diye.”¹⁵³

Yem-ek

Çocukların bir “terbiye” alanı da yemek ve mekân olarak yemekhaneydi. Sınıftan ya da dışardan başlayan sıra, yemekhaneye kadar bir tertip-düzen içerisindeydi ve öğrencinin en fazla gözetlendiği, en ufak davranışında uyarı, ceza aldığı bu süreçte yemeği beğenmeme, dökme, ihtiyaç kadar (doymak) alma öğrencinin seçiminden çok başında bekleyen nöbetçinin (öğretmen) sopasına, bakışına, sözüne bağlıydı.

151 D. H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

152 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

153 H.D., Kadın görüşmeci, Yıl: 2001-2003, Hakkari YİBO

“Şöyle yani, bir tabir vardır ya ‘açlıkla terbiye’ dediğimiz sistem vardır. Yani çaylarımızı doldururlardı. Yanına bir dilim ekmek. Mesela sabah diyelim zeytin vardır. 7 kişi masanın etrafında toplanırdı ama her seferinde 8 tane zeytin olurdu içerde. En başta kim giderse kendine 2 tane alıyordu, diğerlerine birer tane dağıtıyordu. Yumurta olsa mesela herkes kendi yumurtasını alırdı. Ama zeytinde mesela ben bunu çoğu kez fark ettim 8 tane olurdu. En başta kim girerse kendine iki tane alırdı. Bunu da sonradan yani, üniversite yıllarında aklıma gelince fark ettim, açlıkla terbiye etmeydi bu.”¹⁵⁴

Yemeğin az verilmesinin yanı sıra çocuklar aldığı yemeği temiz bulmayınca ya da yemek istemeyince de dökemiyordu, yasaktı ve her iki durumda da çocuğun seçme şansı yoktu: “Ekmek çalıyorduk çünkü az ekmek çeyrek ekmek veriyorlardı doymuyorduk. Biz de stok yapmak zorundaydık. Yemek bitirmeyince dayak yiyorsun, biri sopayla kapıda bekliyor. Evde bu yemekleri buluyor musunuz sabah akşam torak yiyorsunuz diyorlardı.”¹⁵⁵

1974-1979 yıllarında Kulp YİBO’da kalmış bir kadın görüşmeci: “En zor şey yeme içmeydi. Biz yemekhaneye gittiğimizde sıraya giriyorduk. Çoktuk. Yağmur da yağsa kar da olsa sıradasın. Sıran gelene kadar gidiyorsun tabağını alıp tepsini alıp bitiriyordun. O zaman çok zordu biz sonda olanlar için yemek buz gibi oluyordu tadı falan kalmıyordu.”¹⁵⁶

“Sırada oturuyorsunuz, öğretmenin bakışı her kişiyi tek tek saptayabilir, okula gelip gelmediklerini, ne yaptıklarını, hayale dalıp dalmadıklarını, esneyip esnemediklerini. Bunlar küçük şeylerdir, ama yine de çok önemli küçük şeylerdir; çünkü sonuçta, bir dizi iktidar uygulaması düzeyinde, bu yeni mekanizmalar tam da bu küçük tekniklerin içine girebilmiş, içine işleyebilmişlerdir.”¹⁵⁷ Aslında her an her yerde gözetlenebilir bir mekân zaman ilişkisine sahip YİBO’lar ve yüksek sayılı öğrenci grupları az sayılı bir yönetim kadrosu tarafından sürekli gözetleniyor ve denetleniyordu; yediğin, içtiğin, yürüyüşün, arkadaş ilişkilerin, cümlelerin, bağırışın, yıkanman, yatağın, uyanman, uyuman vs. Bu küçük yaş grubunun elbette

154 Y., Erkek görüşmeci, Yıl:1998-2006, Bismil YİBO.

155 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

156 N., Kadın görüşmeci, Yıl: 1974-1979, Kulp YİBO.

157 Michel Foucault, **Özne ve İktidar**, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.147.

iyi niyetli ve geliştirici olduğu sürece gözetlenmesinde bir yarar vardır. Fakat bu gözetlenme sonucu bu okullarda tehdit ve şiddetle karşı karşıya kalmak, sindirilen ve itaatkâr hale getirilen öğrenci potansiyeli daha belirgindir.

2006-2008 yıllarında Van Saray YİBO'da kalan başka bir görüşmeci, YİBO'lardaki öğrencilerin değersizleştirilmelerinin bir dışa vurumu olarak yemek ve o yemeği yemenin nasıl bir şiddete dönüştüğünü gösteriyor:

“Yemeklerin içinden kurtçuk çıkıyordu, yiyemiyorduk. Mesela sıra var. Her sırada bir öğretmen duruyordu. Kurtçuk vardı yemekte, yiyemiyorsun. Sana temiz gelmiyor. Öğretmen sıranın başında bekledi ve dedi ki tabaklarınızı bitirin. Ben yiyemedim. Personeller vardı orda. Bir tane tabak bırakılmıştı oraya. Tabak getirdiler. Ben yiyemediğimi oraya döktüm. Ama amca kızım vardı. Öğretmen geldi başına bitireceksin dedi. Kız pis olduğunu yemek istemediğini söylediği halde zorla bitirdi. Sonra gitti kustu.”¹⁵⁸

Değersizleştirme ve tanımamanın yemek üzerinden ortaya çıkışına bir diğer örnek ise Hozat YİBO'da 90'lı yıllarda okumuş bir görüşmeciden geliyor:

“Bir defa az ekmek veriliyordu. Biz hepimiz köylü çocuklarıyız ve ekmekle doyuyoruz. İlk gittiğimizde sepetlere ekmekler koymuşlar. Tabii iki dakikada o ekmekler yok oluyor. İkinci gün sepetler kaldırıldı çünkü ekmekler yetmiyor. Sıradan yemeğini alıp gelene ekmek kalmıyor. Sepet konuldu orada ekmek dörde bölünüyor ve çeyrek ekmek veriliyor. Çeyrek ekmekle hiçbir öğrenci doymuyor ve herkesin gözü o sıra bittikten sonra kalacak ekmekte ve o sıra biter bitmez de herkes o sepete saldırıyor ekmek kapmak için. Mesela bu korkunç bir şey. Yemekler de öyleydi. Normal iyi yemek yapılırsa. Ben bezelyenin güzel bir yemek olduğunu bilmiyorum. Hoca bezelyeyi övüyor fakat bezelye berbat bir şey. Hoca sopasıyla çöpün başında bekliyor bitirmeden gidemiyorsun ama bezelye berbat bir şey.”¹⁵⁹

Yemek disiplini ise genel militarist disiplinin bir parçasıydı:

158 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

159 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl:1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

“Askeriye gibiydi yani ‘tanrımıza hamdolsun...’lu duayı söylemeden yemeye başlamıyorduk. Ortaokul 1’den sona kadar dua okutmak için nöbetçiler vardır. Masa başında üst sınıflardan biri olurdu önce çocuklara sonra kendine yemek verirdi. Bazı çocuklar çok utangaç, yarım kepçe dahi versen ‘niye yarım kepçe koydun’ diyemez. İki tane zeytin de koysan odur. Yemekler dönem dönem çok kötüydü. Hiç unutmuyorum, benim nöbetim olduğu dönemde, çok acıkmıştık. Bir an önce yemeğe gidelim, yemek yiyelim programımız var top oynayacağız. Tam yemeğe yarım saat kala nohut muydu kuru fasulye miydi neydi onun içine düşmüş. Kedi gitmiş ağız mağzı açık, gözleri dışarda. Almış duvarın dibine atmış aşçı. Bu saatten sonra yemek yetiştirilmesi de zor. Sabah, ara öğün güzel yemek çıkmamışsa aç zaten çocuk. Biz üst sınıflara söyledik, duada söyle dediler. Ben duayı söyledikten sonra ‘Kuru fasulyeye kedi düşmüştür afiyet olsun’ dedim. Sonra o büyüklerin hepsi protesto etti masalara vurdular, çıktılar üst sınıflar ama küçükler yediler, açlar. Yapacak bir şey yok. Çünkü parası yok, aileler çok uzakta gelemiyorlar. Ağlıyorlardı.”¹⁶⁰

Görüşmecilerin yemek üzerine yaptıkları aktarımlar büyük bir benzerlik taşımakta:

“İlkokula başlamış küçük bir kız vardı. Kuru fasulye yiyor önlüğünün cebine koymuş bir tarafından yağ akıyor ama diğer taraftan çerez gibi alıp fasulyeyi yemesi var. Ama onun dışında, 7 tane zeytin, yarım bardak çay, kazanda çay, öğrendiğimiz ve uğruna dayaklar yediğimiz bezelye ve soğan hırsızlığı. O kadar kötü yemek yapıyor ki ekmele soğan yemek daha iyi geliyor. Yani soğan çalıyoruz. Yani yemek o kadar kötü. Ya da patatesi süzüyorsunuz ekmeğin arasına koyuyorsunuz tost gibi onu yiyorsunuz.”¹⁶¹

Mekânsal olarak kolay ulaşılabilir bir konumda olmayan YİBO’ların kış şartlarında ulaşılabilirliğini daha da kaybettiği görülmekte. Bu durum çocukların en temel ihtiyaçlarından olan beslenmeye dahi ulaşamadığı zamanları yaratmıştır.

“Hiç unutmuyorum bir kış yollar kapandı. Ekmek gelemiyor çarşıdan. Açlıktan çocuklar ağlıyor. Kantin yok bir şey yok. Sonra un geldi ama un da kurtlanmış. İçinde şişmiş kurtlar vardı. Ama biz, çocuklar yine de

160 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

161 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl:1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

o kurtları çıkarıp yiyorlardı, aç olan çocuklar."¹⁶²

Pis Banyolar ve Temizlik

Sorduğumuz sorulara verilen cevaplardan yola çıkarak bazı okullarda tahmini 150-400 arası öğrencinin olduğu düşünülmüştür. Bundan yola çıkarak temizliğin ne kadar elzem olduğu tahmin edilebilir. Bu okulların oda, yemekhane, sınıf, koridor, bahçe, tuvalet ve banyo gibi ortak kullanım alanı olduğu ve toplu mekânlarda da gerekli önlemler alınmadığında ciddi hastalıkların, salgınların meydana gelebileceği göz önünde bulundurulmalı ve buna göre bir personel kadrosu oluşturulmalıdır. Fakat YİBO'larda bu durum göz ardı edilmiş ve hatta öğrenciler üzerinden bu açık kapatılmaya çalışılmıştır; buna duruma *Öğrenci Emeği* başlığı altında yer verilmiştir. Sağlıklı bir beden ve sağlıklı beslenme, seçilen gıda kadar bu gıdanın temiz bir yöntemle yapılmasına da bağlıdır. Bir görüşmeci aktarıyor: *"Temizlik çok kötüydü. Hiçbir zaman bir yatakhane iyi temizlenmiyordu. Zaten bir sürü çocuk yatak ıslatanı var kendi öz temizliğini yapamayan bir sürü çocuk. Zaten bu kısım hiç ilgilenilmez. Çocuk işediyse işedi o öyle kalır kurur. Bu yatak ıslanmış yeni bir yatak vereyim yoktu. Tuvalet zaten içler acısı hiçbir zaman temiz tuvalet hatırlamıyorum. Anlatılamaz bir şey. Tuvaletin her tarafı harita gibiydi. Çünkü kendi öz temizliğini yapamayacak bir sürü çocuk doldurulmuş oraya. Böyle kapıların arkasına kadar yapılmış. Yani bu hiçbir zaman temizlenmiyordu. Temizlik konusu çok korkunçtu. Yemek ve yemekhane de öyleydi. Ben hâlâ lokantalara gidersem ya da bir yerin yemeğinden emin değilsem kuru fasulye nohut yiyorum. Bir kuru fasulye nohut en fazla ne kadar kötü yapılabilir ki yani? Yatılıda deneyimlediğimiz bir şey. Ne kadar kötü yapılıyorsa yapılsın kaynayınca yenilecek 2 şey kuru fasulye ve pilav. Yiyecek kısmı çok kötüydü."*¹⁶³

YİBO'daki ilk banyo deneyimini en korkunç bölüm olarak niteleyen aynı görüşmeci: *"Biz zaten köyden gelirken banyo yapmıştık. Bir defa öyle bir banyo yapma gereksinimiz yoktu, zaten yeni yıkanmışız arabayla gelmişiz. Zaten oraya ilk girdiğinizde, hamamı hiç bilmem ilk defa görüyorsunuz, hamama giriyorsunuz. Orda hiç tanımadığımız asker, memur mülkü erkan herkes büyük bir iyilikle birinin başını ovuyor ve*

162 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

163 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl:1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

*çocuklar soyuluyor, yıkanıyor orda. Bu bir sürü çocuk da köylü utan-
gaçlığı utanmış afallamış bir vaziyette, önünü mü tutacak arkasını mı
tutacak, neresini gizleyeceğini bilmeyen acayip bir ortamdı. Biz amca
oğlumla bir karambolde direkt kafayı kurnaya koyup çıkardık ve biz
yıkandık dedik. Oradan böyle çıktığımızı hatırlıyorum ama çok kötü
bir manzaraydı. O kadar çocuğun hiç tanımadığı insanlar önünde so-
yundurulması, yıkanmaya çalışılması, dokunması. Bunları çok sonra-
dan anlıyorsun bu taciz tecavüz buna ne hakkınız var, nasıl dokuna-
biliyorsunuz, nasıl mahremimizi böyle sergileyebiliyorsunuz. Hangi
iyilik bunu size yaptırıyor. Tabi büyük bir gösteriş de bu. Büyük bir
iyilik yapıyor bize. Kirliyiz zaten yıkatılıyor. Temizlenmişiz, saçla-
rımız da tıraş edilmiş. Ondan sonra yatakhanelere çıkartıldık. Yatak-
haneler, bizim kaldığımız çok büyüktü 120 kişilik altı üstlü ranzalar
olan bir yatakhaneydi. İlk gün sanırım çarşaf üzerine ilk kavgamı etim
yatılıda. Ondan sonra da bilfil her gün yatılıda kavgamı ettim.”¹⁶⁴*

Okulların kalabalık olması elbette temizliği ve sağlıklı beslenmeyi tam olması gerektiği noktaya taşımayı zorlaştırmıştır mutlaka ama aktarılan- lar bunun neredeyse hiç önemsenmediğini, temizlik konusunda da bu mekânlarda bazı durumlar karşısında öğrencilerin tamamen ikinci plana atıldığını göstermektedir:

*“Osmanlı hamamı tarzı banyo vardı büyüktü. Her gün gidip duş alamı-
yorduk. Belli bir gün vardı banyo için gidip başımızı yıkayıp çıkıyorduk.
Çoğu öğrenci de soğuk suyla başını yıkıyordu. Operasyon için askerler
geldiğinde bir günlüğüne değil aylarca kalıyorlardı. Bu zamanlarda
her hafta banyo yapamıyorduk. Bir ara 2 hafta banyo yapamadık ka-
lorifer bozuk dedikleri için. Tuvalette kova bulup su dolduruyorduk. Ya
da bir ısıtıcı bulabilirsek. Saklayan öğrenciler vardı. O da lükstü. Onla
yıkanıyorduk.”¹⁶⁵*

Aslında çözüm için farklı yöntemlere başvurmuş çocuklar ancak bu yön- temler fark edildiğinde çözümü konuşmak yerine çocukları cezalandırma yoluna başvurulmuş:

*“Su yoktu. Osmanlı tarzı hamam vardı. 300 kişilik okul bitler havada uçu-
şuyordu. Bazen 3-4 hafta okulda kalıyordun ama banyo yapamıyorsun.*

164 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl:1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

165 C., Erkek görüşmeci, Yıl:1995-2000, Çukurca YİBO.

Bazen 5 bazen 8 kişiyi Osmanlı'dakiler gibi mermer küvetlerin oraya sokuyorlardı. Tek musluk. 5 dakika süre var. Kişi 5 dakika içinde yıkandı yıkandı, yıkanmadı bitiyordu. Beni yıkasınlar istemiyordum. Kafamda bit vardı ve sürekli bunu konuşuyorlardı. Mesela kıyafetin kötü kokuyordur. Yeterli su yoktu, herkes ıslanıp çıkıyordu. Mesela yarım saat sıcak su akacak 300 kişi organize olup yettirmeye çalışıyorduk. Su bitince saçın köpüklü de kalsa çıkıyorsun. Bazen hiç yapamıyorduk tabi bunu. Biz de bir gün sürekli kaloriferler kışın sıcak olduğu için sıcak suyun orda olduğunu keşfettik ve kaloriferin ucunu patlattık. Kovalarla su doldurduk köyden okulda olan kızlarla. Banyomuzu yaptık. İhbar ettiler bizi. Kalorifer suyu azaldığı için yaptığımız tehlikeli bir şeydi ama bir şekilde var olmaya çalışıyorsun. Bizi 2 gün aç bıraktılar bu durumdan dolayı. Önce sıra dayağı sonra yemek vermeme. Çaldığımız ekmeklerin bir kısmını dolap üstlerine atıyorduk. O açlık sürecinde o kurumuş ekmekleri yemek zorunda kalıyorduk. Dolaplarda yemek, yiyecek, krem, kolonya bulundurmak, her şey yasak.”¹⁶⁶

Genelde banyosu hamam tarzı olan bu okullarda öğrenciler kalabalık grup şeklinde banyoyu kullanmıştır. Banyo süresinin kısa olması ve bu süreye kıyafetlerin yıkanmasının eklenmesi hem mahremiyetin korunmasını hem de gereken temizliğe erişimi imkânsız hale getirmiştir. Başka bir görüşmeci yine verilen sürenin ve suyun az oluşuna dikkat çekecektir:

“40 dakika veriliyordu banyo için. Elbiselerini de bu süre içinde yıkıyorsun. 30 dakika zaten doğru düzgün su akıyordu. Yarım duru sabunlardan veriliyordu. Hamam tarzıydı o zamanlar. İki tarafı çeşme mermer. Genellikle su iyi akıyordu.”¹⁶⁷

Ergenlik döneminin denk geldiği yaşlarda öğrencilerin bu kapalı mekânda olması ve ilk deneyimlerini bu mekânlarda edinmeleri süreci onlar için daha da zorlaştırmıştır. Özellikle çocuklarda bu dönemde tüylenmenin başlaması, dönem özelliği olarak çocukların vücudundaki yağlanma, terleme, koku temizlik ihtiyaçlarını daha da artırmış bu durumları gidermek için de yeterli bilgi, su ihtiyacı, ürün gibi gerekliliklere ulaşmaları ya hiç ya da yetersiz olduğundan çocuklar başa çıkma zorluğu yaşamıştır. Tabi zaman zaman bu durum çocukların başka şeylere maruz kalmasına da neden olmuştur; “nasıl yapıyorsan yap” mantığıyla bu durumların ortadan

166 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

167 E., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

kaldırılması tamamen çocuklara bırakılmıştır.

Hakkari kız YİBO'da kalmış bir öğrenci bütün imkânsızlığa ve bilmedikleri yöntemlere rağmen kendilerine gelen uyarı sonucu yaşadıkları bir durumu aktarmakta: *“Âdet ve beden temizliğimiz üzerinden tehditler alıyorduk ama yol yöntem bilmiyorduk. ‘Eğer yarına kadar temizlenmezseniz hepinizi soyarak kollarınızın olup olmadığına bakacağız ve gerekli cezaları vereceğiz’ denildikten sonra herkes tuvaletlere gitmişti ve burada farklı yollarla tüylerinden kurtulmaya çalışmıştı, bir arkadaş çakmak kullandığı için az kalsın yanıyordu.”*¹⁶⁸

YİBO'da kalan çocukların çoğu kendi dışında başka çocukların da ihtiyaçlarını gidermeyi üstlenmek zorunda kalmış, özellikle kardeşi olan çocuklar yemek, içmek, giyinmek, yıkanmak ve diğer temel ihtiyaçlarını gidermekte kendisiyle birlikte kardeşini ya da kardeşlerini de düşünmek zorundaydı ki bu durum cinsiyet üzerinden diğer çocuklarla karşılıklı bir işe de dönüşmüş. Aslında YİBO'ların olumlu olan önemli bir özelliği dayanışmayı beslemesiydi. Buradan çıkmış kişiler hâlâ YİBO hakkında konuşurken neredeyse ortak fikir olarak “iyi arkadaşlıklar edindik” demektedir. Bir görüşmeci:

*“Sınıftaki kız arkadaşım benim kız kardeşimi banyo yaptırıyor ben onun erkek kardeşini banyo yaptırıyorum. Böyle bir iş bölümü geliyor. İlkokul 5, orta 1 bakıcılık rolü üstlenmişti. Çamaşırhane vardı ama orası hiçbir zaman çamaşır yıkama yeri değildi. Yıkanmıyordu. Banyo zaten başlı başına sorundu. Yeteri derece sıcak su verilmiyordu. Çok hızlı şekilde banyo yapmanız lazımdı. Çok iğrenç bir yerdi. Ben hâlâ hamama gitmiyorum. O Hacı Şakir sabunlar, tıkanan hamam giderleri, bir süre sonra iğrenç bir yere dönüyor o buhar. Hiçbir mahreminiz olmayan bir yer. Herkes açık şekilde yıkıyor. Sonra bu normalleşiyor yani. Diğışinden yedirilme içirilmeye kadar bir şekilde ebeveynlik yapmak zorunda kaldığımız kız ve erkek kardeşlerimiz de hemen peşimizden geldi. Onlar da vardı.”*¹⁶⁹ diyerek bu durum hakkında bilgi vermekte. Bir başka görüşmeci ise şunları aktarmakta:

“Uyuz çıktığı zamanlarda mesela esmer çocukları bazıları almıyorlardı uyuz bunda vardır diye temiz parlak çocukları seçiyorlardı yıkamak

168 S.Ç.. Kadın görüşmeci, Yıl: 2000-2003, Hakkari Kız YİBO.

169 Ö., Erkek görüşmeci, Yıl: 1990-1994, Hozat YİBO (Dersim).

için. Ben de mesela yıkıyordum çocukları akrabalarını alıyorsun yani kirvendir, uzaktan akrabadır gidiyorsun yıkıyorsun. O çocuklar elbiseleri nasıl yıkayacaklar! Cuma akşamı kızların günüydü aynı hamamda. Cumartesi pazar erkekler. Üst sınıflar 1 ve 2'leri yıkıyorlardı. Bölüştürüyorlardı.”¹⁷⁰

170 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

DIYARBAKIR / KULP

YATILI BÖLGE
ORTAOKULU

TOPLU DAYAK-BİREYSEL ACI/KIRGINLIK

Cinsel İstismar

Bu mekânlarda mahremiyet, özel alan tamamen yok sayılmış ve bu öğrencilere yönelik her alan ve mekân çok rahat bir şekilde güç sahibi olanlar tarafından ihlal edilmiştir. Her konudan daha ağır ve rahatsız edici olan cinsel istismar ise insanların en çok konuşmakta zorlandığı konudur. Bu okulların sayısı ve mekânın kapalı özelliği, çocukların yaşı ve toplumun konumu elbette hem çocukların o dönemde bu durumlar karşısında sessiz kalmasına neden olmuştur hem de bugünkü mevcut siyasi sosyal düzende bu durumun konuşulmasını etkilemiştir. Fakat her şeye rağmen sınırlı da olsa bu konuyu konuşabildik.

Yatılı bölge okullarının gündeme en fazla geldiği konulardan biri de istismar iddiaları olmuştur. Yatılı bölge okullarının tecavüz ve şiddet nedeniyle teftiş edilmesi konusu zaman zaman mecliste gündeme gelmiştir.¹⁷¹ Bunlar mecliste soru önergelerinde yerini alsa da gazetelerde haber yapılırsa da ne kadar etkin bir soruşturma yürütülüp sonuca bağlandığına dair verilere ulaşmak zor. Bazı görüşmecilerin yaşadıkları, tanık oldukları ya da mekânı ortak kullandıkları kişilerin konuşmalarından duydukları benzer durumlar da meclis ve gazetelerde zaman zaman yer alan taciz iddialarını destekleyen niteliktedir. Bir görüşmeci okuduğu yıllarda üst sınıflardan bir öğrencinin öğretmenin ısrarlı takibine ve tacizine maruz kalışını aktarmakta:

“Öğretmen C. 8. sınıfa giden bir kıza ‘aşıktı’ ve asılıyordu, açık açık bunu yapıyordu. Okulda herkes bunu biliyordu. 26 yaşlarında bir hocaydı. Pedofiliydi. Ona karşı hisleri vardı ve kız onu aşağılayınca üzülüyordu. O dönemler tacize uğrayan kimse ben tacize uğradım diyemezdi. Tek kişi vardı o da C.’nin asıldığı çocuktu. Herkes kendi içinde yaşadı. O da sekizinci sınıftaydı diye anlatabildi. Eğer sekize gelersen dışlısındır.”¹⁷²

Hakkari kız YİBO’da kalmış bir kadın görüşmeci de öğretmenin masasına yazdığı bir cümleden dolayı başka bir öğretmenin şiddetine maruz kalışını şöyle aktarmakta:

“Bir öğretmen sutyen lastiklerimizi çekip aniden bırakıyordu ve bizlere

171 “Yatılı Okullar Mercek Altında” CNNTÜRK, 28 Aralık 2006, (Çevrimiçi) <https://www.cnnturk.com/turkiye/yatili-okullar-mercek-altinda> 28.03.2023.,

172 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

sarıliyormuş gibi yapıp bedenimize dokunuyordu bizler o zaman bunu sevgi, oyun zannediyorduk. Okulda öğretmenler dahil herkes bunu görüyordu. Hiç unutmam bir gün öğretmenin masasına, öğretmenim sizi çok seviyorum yazdım. Sonra bir kadın öğretmenimiz vardı geldi beni o kadar çok dövdü ki bunu yazdım diye ve iki yıl önce üzerinden o kadar zaman geçmiş olmasına rağmen o zamanlar bu durumu izleyen bir arkadaşım gülererek ‘O dayacağı hatırlıyor musun?’ diye sordu. Oysa ben o dayacağı hiç unutmadım. Ki hayatımda sevgi konusunda aldığım birçok yanlış kararın bir nedeni de bu olsa gerek. Soruyorum kendime o zamanlar bu öğretmen bu tepkiyi tacizci öğretmenlere neden göstermedi.”¹⁷³

Öğrencilerin çoğunlukla yaşadığı istismar durumlarını anlamlandıramadığı ya da yanlış anlamlandığı görülmektedir. Bu şiddet türü de belli bir olgunluğa eriştikten sonra çocuklar tarafından tam olarak tanımlanabilmiştir.

“Bir sene önce Gazete Duvar’da bizim okulda bir hocanın yaptıklarını okudum”¹⁷⁴ diyen bir görüşmeci kendisinin uğradığı tacizi ise şöyle anlatmakta: “6. sınıf ya da 7. sınıfta müdür benim midemi bulandıracak bir sürü şey yaptı. İşin garip tarafı ne kadar tacize uğrarsanız uğrayın bunu travma olarak görmüyorsunuz ya da birine söylemiyorsunuz. Çünkü okula başladığımızda dayak yediğinizde aileler ‘dövün eti kemiği sizin hakkınız’ diyor. Ben iyi bir masa tenisçisiydim. Birinciliklerim vardı. Kayseri’de Türkiye geneli maçımız vardı. 7. sınıf öğrencisiyim. Okul müdürü bizi hazırlıyor. Kayseri’ye otobüs biletleri alındı. Biz 3 kız ve müdür. Ben adamın beni taciz edeceğini hissettim. Ama D. ile Z. onun yanına oturmak istemediler. Kayseri’ye gidene kadar adamın elleri benim bacaklarımın arasındaydı. Ben o korkuyu hayatım boyunca unutmayacağım. Bunun taciz olduğunu hissetsen de bende bir şey bırakmadığını falan sanıyordum. Geri dönerken yine yanıma oturdu. Yine Erciş’e gidene kadar aynı tacizi yaşadım. Kimseye de söylemedim. Söylesem, o müdürdür sen kız çocuğusun kim doğruyu söyler o söyler. Arkadaşlarımla da paylaşmadım.”¹⁷⁵ Aynı görüşmeci başka bir arkadaşının yaşadıklarını da aktarmakta:

“Elektrikler kesildi. Sonrasında arkadaşım, beden hocası mememi elledi

173 R., Kadın görüşmeci, Yıl: 2003-2005, Hakkari Kız YİBO.

174 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

175 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

dedi. Biz güldük, kahkaha attık. O da kahkaha atarak anlattı. Biz elektrik kesilince adam yanlışlıkla elledi diye düşündük. Folklor dersini de o veriyordu. Göğsü büyük olanların memelerine çok dik bakıyordu. İçlerine düşecek gibi bakıyordu. Çevremde en özgüvenli görünen kadının bile bu durumları anlatmadığını görüyorum. Çok yakın arkadaşlarım 30 yaşlarını geçmiş olmalarına rağmen 10. seanstan sonra korkuyla tacizlerini anlatıyordu.”¹⁷⁶

Askerlerle iç içe kullanılan YİBO’larda çok sayıda kız öğrencinin askerlerin tecavüzüne uğradığı, sonrasında ise tehditle ajanlaştırıldıkları iddiası ile gündeme gelmiştir.¹⁷⁷ Bir görüşmeci benzer bir durumu şöyle aktarmakta:

“Okulumuz karmaydı. Gündüzlü kız öğrenciler vardı. Askerler bunlarla ilişkiler kuruyordu. Hatta iki kız tecavüze uğradı. Bunu gördük duyduk, biliyoruz yani. Çok askeriye ile içli dışlı olduğumuz için düşünün askeriyenin un deposu bizim sınıfların yanında. Okul yönetimi böyle şeyleri duyuyordu ama durum saklanıyordu. Öğrenciler kendi arasında öğreniyordu.”¹⁷⁸

2007-2009, Van Erciş YİBO’da kalmış erkek görüşmeci de YİBO’nun çevresindeki yetersiz güvenlik önlemleri nedeniyle yaşanan ve üstü örtülen bir istismar olayını aktarmakta:

“Okula en yakın yerleşim yeri korucular ile donatılmış Çelebibağ Mahallesi idi. Erciş YİBO, onlarca derslik, idare binaları, hizmet binaları, revir, öğretmen ve memur lojman binaları ve müstakilleri, yatakhane binaları, spor salonları, açık alanları ve hatta ormanıyla beraber bir mahalleden farksızdı. Büyük olması denetimi de güvenliği de zayıflatıyordu. Okulun dört bir yanı duvar ve tel örgüler ile çevrili olsa da (hapishaneyi andırıyordu) yukarı kısımda yer alan ve yatakhanelerimizin bulunduğu ormanlık alanda hiçbir güvenlik önlemi yoktu. Birçok kez devletin kolluk güçleri ve korucular ile orada karşılaşabiliyorduk. 2007-2009 yılları arasında YİBO’da okuyan bir öğrenci, oyun oynadığı esnada topu ormanlık alana kaçıyor ve topu almaya gittiği esnada korucular ile karşılaşılıyor. Çocuk orada istismara (tecavüze) uğruyor. Okula hem

176 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

177 “Asimilasyonda YİBO’lar”, **Yüksekova Haber**, 29 Nisan 2010, (Çevrimiçi) <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/asimilasyonda-yibolar-29899.htm> 21.10.2022.

178 A., Erkek görüşmeci, 6 yıl Sason 2 yıl Kozluk’ta okuyor 1. sınıftan 8. sınıfa kadar.

aile üyeleri hem de kolluk güçleri gelince biz öğrenciler olarak idarecileri ve öğretmenleri tutuklayacaklarını ve diğer faillerin de yakalandığını düşünysek de elbette böyle olmadı. Aile idarecilerden hesap sorduğu sırada kolluk güçleri tarafından engellendi ve zorla dışarı çıkarıldı.”¹⁷⁹

Bu çocuk ve kendisiyle benzer durumlara maruz kalan çocukların ne yaşadığı ve süreci nasıl atlattığı bilinmiyor. Çünkü aslında hukuki süreç başlatılması gereken konuların sürekli üstü örtülmüş, görmezden gelinmiş, örtbas edilmiş.

“C. diye bir öğretmen vardı. Ben onu görmeye gittim 7-8 yıl önce. Öğretmenlikten menedilmiş Erciş’te foto stüdyosu var. Biz 1. ya da 2. sınıftayken 8. sınıftan bir kız çocuğuna asılıyordu. Bunu herkes de biliyordu. Uzaklaştırma aldı ama bundan dolayı uzaklaştırma almadı, nedenini bilmiyorum.”¹⁸⁰

Van YİBO’da kalmış başka bir görüşmeci arkadaşlarının ve kendisinin maruz kaldığı benzer bir durumu aktarmakta:

“Benim yaşlı bir öğretmenim vardı. Sürekli temas etmek istiyordu. O zaman da 6. sınıftasın ne yapacağını bilmiyorsun ve anlamıyorsun da. Yanına geliyordu ve temas ediyordu sen ne olduğunu bilmiyordun. 8. sınıfta bizim bir arkadaşımız vardı o bizi uyardı. Eğer böyle temas etmek isterse sakın izin vermeyin diye. Biz de tabi şey dedik neden böyle diyor. Sonra gelip bizimle konuştular ve biz ondan sonra hocanın bize temas etmesine izin vermedik. Ondan uzaklaşıyorduk, ondan korkuyorduk. Bir personel tarafından bir arkadaşım taciz edildi. Yemek yediğimiz yerde mesela o arkadaşım yemek yiyor. Yemek yediği zaman bu personel tarafından taciz ediliyor kucağına alınıyor falan. Her gün ağlıyordu ve biz bilmiyorduk neden ağladığını sonra gidip müdüre söylemiş. Müdürle onlarla arasında bir tatsızlık yaşanmış. Demiş yalan söylüyor, iftira atıyor öyle bir şey yok. Bir hafta boyunca ağladı ben de anlamıyordum. Sonra anladık, bize söyledi. Sonra o personeli attılar ama biz bahçeye gittiğimizde çok korkuyorduk. Bir tanesi de vardı bana sürekli Hülya Avşar diyordu. Çok rahatsız oluyordum. Bir defa kızdım. Dedim bir daha bana böyle deme ben Hülya Avşar değilim kendimim. Bana dedi ki niye kıızıyorsun güzel bir şey söylüyorum. Bunun için dedim ki bana fazla yemek de verme böyle de konuşma.”¹⁸¹

179 Y., Erkek görüşmeci, Yıl: 2007-2009, Van Erciş YİBO.

180 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

181 C., Kadın görüşmeci, Yıl: 2006-2008, Van Saray YİBO.

YİBO Travması

Yatılı bölge okulları günümüzde hâlâ bazı yerlerde aktif olsa da 2010 yılından sonra kapatılmaya başlandı ve sayıları azalmış durumda, aktif olan yerlerde de öğrenci sayısı çok az. Zamanında bu okullarda kalmış çocuklar, o günlerden geriye kalan ve şimdiki yaşamlarında belirleyici bir yerde duran travmalarını elbette zamanla bu zemine koyarak yüzleşmek konusunda bir yol kat etmiştir. Fakat bu kolay olmamıştır, olmayacaktır da. Kaldı ki kişi zemini bulsa da desteksiz iyileşmekte mutlaka zorlanır.

İnsan psikolojisi bir süreklilik taşır. Yaşadığı aslında o an içinde kalmaz, iyi ya da kötü, kişide bir iz bırakarak hayatının sonraki sürecinde de etkisini gösterir. YİBO'da kalmış kişilerde özellikle erken yaşlarda aileden kopma, kendini güvende hissettiği alanın dışına çıkma, sürekli bir dışlanma ve şiddet diline maruz kalma durumlarından kaynaklı bir hassasiyet oluşma gerçekliği mevcut. Özellikle 1. sınıftan itibaren bu okullarda okumak zorunda kalan, kendi temel ihtiyaçlarını bir başına gidermekte zorlanan çocukların bu süreçten etkilenmediğini ve bu etkilenmeyi ileri yaşlarda da taşımadığını düşünmek elbette imkânsız. Yaptığımız görüşmelerde kişiler, hâlâ etkisini hayatında gördüğünü ve bu etkinin nedenlerini de yıllar geçtikçe fark ettiğini söylemektedir.

“Şöyle hissettiğimi hatırlıyorum, Diyordum ki ‘Allah’ım bu anın biteceği bir gün gelecek mi?’ İçinde olduğum an bitmiyordu. Tabi bitiyor, nasıl bitiyor? İnsan büyüyor. Çoğu zaman bir şeye mutlu oluyordum, büyüyorduk ve yaşadıklarımız geride kalıyordu. Velhasıl geçti. Geçti ama bir sürü şeye sebep oldu. Mesela onlarca kişi vardı aramızda, dehaydı. Potansiyelleri çok yüksek ama hepsi heba edildi. Benim tanıdığım şahsiyetler çok cesur, çok bilgili, çok akıllı kişilerdi. Kendim de şu an doktora öğrencisiyim, çok başarılı yerlerde olanlar da var. Yüz kişiden 1 kişi, 5 kişi. Bizim gördüğümüz potansiyel bir sürü şeye yeterdi ama hepsi ziyan edildi. Çok büyük travmalar oluştu insanların hayatında.”¹⁸²

YİBO'yu hatırlarken şiddet, baskı ve umudun olduğunu aktaran bir başka görüşmeci şunu iddia ediyor:

“Aslında tek olarak baktığın zamanlarda niye anlatmak istemiyorsun, bir umutsuzluk vardı orda. Çaresizlik. Bir çukura düşersin ya, bir ışık

182 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

tutarsın, bir şeye tutunursun. Biz sadece ince bir iple bir ışığa tutunduk. Boğulmamak için günümüzün gelip çıkmasını istedik. Çünkü her zaman seni sıkıştıran, nefes almanı zorlayan, zor nefes aldığın bir yerde kalmışsın. Hani dersin ya sevmezsin de bir tarafından sev de çok acı çekme. Biz hep olumlu ufak bir şeyin umudu ile kaldık orada. Sonra o diğer sevmediğin şeyler de aklına geliyor, kaçamıyorsun. Çünkü seni atmışlar oraya başka çaren yok, olanağın yok.”¹⁸³

Öğrenciler genelde yaşadıklarını sonraki süreçlerde açığa çıkarıp bir nedene dayandırmışlardır. Yaşlarından kaynaklı siyasi, sosyal ve ekonomik olarak içinde buldukları durumun analizini dönem içinde yapamadıklarını belirtmişlerdir.

“Bir kişi örgütsüzse hiçbir şeydir. YİBO’da okuyanlar için bu daha gerçekçi bir hal oluyor. Çünkü yok oluyorsun. Onunla yüzleşecek bir ortamın olması gerek. Ben 2014’te örgütlenmeye başladıktan sonra onun YİBO’ya ait olan bir yara olduğunu fark ettim ve savaşıma gereksinimi duydum. Geçen sene yazın arkadaşlarımla görüştüm, sadece 3 kişi asi çıkmışız hepsi itaatkâr. Pedagoglar ve psikiyatrlar oradan mezun olanlarla ilgilenmeli. Özel bir eğitim ve araştırma konusu. Bizim fark etmediğimiz ama yıllar sonra ortaya çıkan şeyler oluyor.”¹⁸⁴ Görüştüğümüz kişinin bu aktarımı aslında bu okullarda okuyan çocukların itaatkâr hale getirilmesini hedefleyen sürecin sonuçları konusunda önemli bir yere sahiptir. Sürekli aşağılanan ve her yaptığı için yanlış olduğu söylenen bir çocuk elbette bir süre sonra itaatkâr olur. Bu çocukların bu mekânlarda yaşadıkları elbette aile, toplum ve hatta en önemlisi kendisiyle arasına bir mesafe koymasına ve bunlara karşı bir güven kaybı yaşamasına neden olmuş olmalı. Onaylanmak bir çocuğun ihtiyaç listesinde yerini alan önemli bir kavramdır.

“YİBO’nun hâlâ hayatımızda tesiri vardır. Kaç yaşına geldim hâlâ tesiri vardır. 15 yıldır yalnız yaşıyorum ve bunun mutlaka YİBO ile bir ilişkisi var. Mesela param yoksa asla kalkıp ailemden istemem, biliyorum ki yalnızım. Her şeye mecbur kalıyorsun. Tek alternatifin var o da kendin. ‘Ya ava kirin ya xirab kirin’. YİBO’daki çocuk ile ailesinin arasında bir mesafe olur. Ailesine inancı kalmaz. Çocuktum, hiç demediler bu ne yapacak, nerede bu insan. Nasıl oluyor da bu kadar insanın yığının içinde,

183 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

184 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

bu vahşetin içinde bırakılıyorsun. Hissediyorum ki her YİBO’lu öğrencinin ailesine karşı bir kırgınlığı var.”¹⁸⁵

Görüşmeciler bu okulların kişiliklerinde olumsuzluklara neden olduğunu ve hayatlarını zorlaştırdığını belirtmekte:

“Okuldan çıktıktan sonra yaşamaya başladığınızda çok dürüst olamıyorsun. Kız YİBO’da tutunabilmek için bir öğretmenin sizi sevmesi gerekir. O sizi sevsin diye ilgi çekmek için çok uğraşsınız. O sevmese de sevdiği kişilere bürünmeye çalışıyorsunuz. Hayatınızın geri kalanında da öyle olmak durumunda hissediyorsunuz. Sanki bulunduğunuz yerde birileri sizi sevmek zorunda. O zorunluluğu hep yaşıyorsunuz ve orta yol tutturmaya çalışıyorsunuz. İtirazcı olmuyorsunuz. Oradaki en büyük kariyere sahip olan ile bağ kurarak var olmaya çalışıyorsunuz. Ben bunu 2014’e kadar yaşadım. Var olmak için iyi çalışmak değil de patronun seni sevmesi gerekir. İlk işe başladığımda, sırf orda tutunmamın şartıymış gibi 5 kişilik iş yapıyordum. İlk işe başladığımda, askeri düzen nizamında olmalı her şey diyordum. Bıraktığı tahribatları anca anlıyorduk. Etütlerde uyuyorsun, uyuduğunda dayak yiyorsun. Disipline ediyor seni, bazen obsesifliğe kadar götürüyor. Daha sessizler neler yaşadığını düşünemiyorum. İntihar olayları oluyordu. Okul bittikten sonra intihar girişimleri yaygınlaştı.”¹⁸⁶ Henüz çocuk yaşta olan bu öğrencilerin intiharı düşünmesi ya da intihar etmesi bu okullardaki psikolojik baskıyı gözler önüne seren bir başka durumdur.

En canlı anısını sorduğumuz bir görüşmecinin cevabı: *“İstiklal marşı okurken yediğim dayak. En çok ben varım diyen anı ise taciz eden müdürün kokusu. En keskin iki anı bu. Yargılandığımız süreç de korkuya tekabül ediyor. Bana kavga etmeyi iyi öğretti, her koşulda yaşamayı öğretti, olumsuz koşullara teslim olmamayı, paylaşmayı öğretti. Ben çok kalabalıkta bile kitap okuyabiliyorum dikkatim dağılmıyor. Soyut kaybettirdikleri var somut yok”¹⁸⁷* oldu.

Başka bir öğrencinin cevabı ise: *“En olumsuz kalan an birinin dövüldüğünü görme anım. Çocuğu o kadar dövdüler ki doğru düzgün yürüyemedi. Arada görüyorum o öğretmeni, insan kendini zor tutuyor dövmemek*

185 C., Erkek görüşmeci, Yıl: 1995-2000, Çukurca YİBO.

186 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

187 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

için. Çocuğu görmedim hiç zaten 1 yıl geçti okulu bıraktı. Bir de din hocası vardı, o da çok dövüyordu. Eskişehir'e gitti biriyle evlenip. Tatile gelince şey dedi, ben dövdüğüm için çok pişman oldum. Çünkü Eskişehir'de ayısını yapınca senin peşine takılıyorlar”¹⁸⁸ idi.

Bu durumlara tanık olmak zorunda kalmış kişilerin aslında aşamadığı bir durum da vicdan azabı ve suçluluk olarak ortaya çıkmaktadır:

“Nasıl o kadar dövülen arkadaşlarımız için ses çıkaramadık”, “O zamanları hatırladıkça utanıyorum” gibi cümleler aslında bugün o çocukların büyümüş hallerini, o günün çocuk bedenlerine zihnen taşımış olmasındandır. Büyümüş, o günün hesaplaşmasını kendi içinde yapmış ve sadece öğretmenleri değil kendini de sorgulamış, sorgulamanın ardından da o zamanlar çocuk olan kendisini unutup, vicdanen cezalandırmayı seçmiş, yaşatılanlara sessiz kaldığını düşünerek. Aynı kişi yaşadığı başka bir şiddet olayını ve yıllar sonra bile bunu yapan kişiyle aynı mekânda bulunmanın onu nasıl tedirgin ettiğini aktarmakta:

“YİBO bana hüznün vermiş. Bir şey katmış mı ben sanmıyorum. Belki arkadaşlık olarak katmıştır. Başka bir artısı olduğunu sanmıyorum. Bir tahribat bırakıyor. Bende tahribat bırakmış. Oranın müdürü, öğretmenleri arkadaşım olmasına rağmen gitmemişim oraya hâlâ. Gitmek de istemiyorum. Bazıları gidiyor, anı olarak görmek istiyor. Mezun olup orda öğretmen olsan bir şeyi tedavi etmiyor. 2004'ten 2005'ten beri mezun olmuşum ama hiç gitmedim.”¹⁸⁹

YİBO'nun siyasi öznelliğin oluşumundaki etkisine değinen bir görüşmeci: *“YİBO'lar iki uçludur ya dindar olarak çıkarsın ya da yıllar sonra kırsala gidersin. Arkadaşlarımın bir kısmı kırsala gitti, bir kısmı dindar oldu. Ben de dindar çıktım. Bir dönem dini cemaate gittim, kapandım falan”¹⁹⁰ diye aktarırken Diken gazetesinde çıkmış röportajda bir kişinin benzer bir açıklaması yer almakta: “Şu anda okulun yanından bile geçmek istemiyorum. YİBO'dan mezun olup da insanları seven birine daha denk gelmedim. O okuldan çıkan ya aşırı Kürt milliyetçisi ya da aşırı dindar oluyor. Hocalar öğrencileri cemaate gönderiyor, çocukların*

188 E., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

189 E., Erkek görüşmeci, Yıl: 1998-2006, Hizan YİBO (Bitlis).

190 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

yoksul olmasını kullanıyorlardı.”¹⁹¹

Bazı öğrenciler de yaşadıkları üzerine konuşmamayı ve sadece güzel olarak hatırladığı kısımları konuşmayı tercih ediyor. Bazıları da yıllarını beraber geçirdiği arkadaşlarından kaçmayı tercih ediyor.

“Ben YİBO ile ilgili şimdiye kadar hiç konuşmadığımı fark ettim. Beraber okuyanlar sadece bir araya gelip komik anları anlatırız. Diğer kısmı konuşmadık. Hatırlamak istemiyorum sanırım.”¹⁹²

“YİBO bize hayatta zorluğu öğretti, eğitimin ne kadar zor olduğunu ve dayanışmayı öğretti. Ama o kadar dayanışma kültürü olmasına rağmen neden 3’ten fazla kişiyle görüşemiyorsunuz dersiniz de çünkü şeyden kaçılıyorsunuz, orda yaşadıklarını hatırlamak istemiyorsunuz, görmek istemiyorsunuz. Bir kaçıdır o. Çünkü yıllarca yan yanasın, aynı yatağı, aynı masayı paylaşıyorsunuz ama kaçılıyorsunuz, görmek istemiyorsunuz. Çünkü yan yana geldiğimizde bunları konuşuyoruz. Başka bir şey konuşamıyoruz, konuşmak da istemiyoruz.”¹⁹³

191 Burcu Karakaş, “YİBO Mezunları Anlatıyor (3): Hocamız ‘Hayvan Dili Konuşmayın’ Deyip Dayak Atardı”, **Diken**, 27 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://www.diken.com.tr/yibo-mezunlari-anlatiyor-3-hocamiz-hayvan-dili-konusmayin-der-sira-dayagina-cekerdi/> 22.10.2022.

192 D.H., Kadın görüşmeci, Van YİBO.

193 İ., Erkek görüşmeci, Yıl: 1985-1987, Ovacık YİBO.

BİR İNSAN

SONUÇ YERİNE

GELİŞ — Elif Değir Hanımın Sadıka Avar tarafından köyünden alınıp Elâzığ Kız Enstitüsüne getirildiği gün çekilmiş bir fotoğrafı. Elif mektebe ipe böyle geldi.

MEKTEPTE — Bir sene sonra Elif mektepte. Beyaz yakalı, siyah öğrenci elbisesi içinde Elif iyi ta. lebedir. Türkçe de öğreniyor. Kış. şına kıyafetine çeyrek kına ediyor.

BİR İNSAN YARATMANIN HİKÂYESİ

VE NİHAYET — Mektep bitmiş. Tertemiz Türkçe konuşan, mahallî yerinde bir Türk kızının karşısındayız. Şimdi memleket hastanelerinden birinde hastabakıcı.

Yanyana gördüğünüz bu üç resim, mükemmel bir insan yaratmanın kına hikâyesidir. Bugün bir masal ismi gibi adı dağ köylerine yayılmış, fakat o nispetle mütevazı, aydınlık bir Türk kadınının neler yapabileceğini bu üç minimini fotoğraftan daha iyi gösterebilecek bir vesika olamaz. Sadıka Avar, yıllardan beri yaptığı gibi, kartal yuvası halindeki dağ köylerinden gene aldığı küçük kızları atının terkisinde şehre indiriyor. Elâzığ'daki mektebine getiriyor. Onlara en sıcak ana şefkatini gösteriyor. Medeniyetin sadece yemekte çatal - bıçak kullanmaktan ibaret olmadığını öğretiyor. Okutuyor, yetiştiriyor ve sonra da bu yarım annelerini birer şık huzmesi halinde köylerine gönderiyor. Kenardaki üç resme bakınız. Bu, bir Sadıka Avar mucizesidir.

Bir sene sonra
yas yakalı, siyah
çinde Elif iyi ta.
öğreniyor. Kış.
yet kına ediyor.

VE NİHAYET — Mektep bitmiş. Tertemiz Türkçe konuşan, mahallî yerinde bir Türk kızının karşısındayız. Şimdi memleket hastanelerinden birinde hastabakıcı.

Bir plan ve programa bağılı ideolojik amaçlar için Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın kurulduğu ve beş yaşını dolduran çocukların bu okullarda okutulduğu, raporlar ve müfredat çerçevesinde açık ve fark edilirdir. Bugün bu okullar 2010 yılından sonra ilköğretim bölümleri kapatılarak bazı şehirlerde sayısı az da olsa devam etmektedir. Kurulduğu günden bugüne bu okullara alınan öğrencilerin, devletin hedef profiline ulaştırılması için geçirildiği yoğun program her türlü şiddeti içinde barındırmıştır. Özellikle kurulduğu mekânların izole olması ve çevresinin de başka kurumlarla (belirli) ilişkili olmaya açık olması bu çocukların sağlıklı, eşit, ulaşılabilir, temel hakları da besleyen, gözetleyen, geliştiren bir eğitim almasını engellemiştir. Temelde bu okulların yoğun olarak açıldığı illerde neredeyse nüfusun genelinin Kürt olması ve bu çocuklara anadilde eğitim hakkının tanınmaması, aslında eğitimin kişinin beklentisi doğrultusunda bir hakkı içermemesi aksine bu kişilerin entegre olacak hale gelmesini hedefleyen kullanılan şiddet diliyle kişilik haklarından mahrum kalması bütün bir toplumun ve mekânın şahitliğindedir. Öğrencilerin kendi temel ihtiyaçlarını (beslenmek, yıkanmak, giyinmek, temizlenmek vs.) giderecek yaşa erişmeden bunları sağlayacak kişilerden uzak bir mekâna kapatılması çocukluk psikolojisini etkileyecek ve geleceğine de yön verecek bir noktadadır.

Yukarıdaki şiddet tecrübelerini yaşayanlar 1. sınıf ile 8. sınıf aralığında okuyan çocuklardı. Bu çocuklar bireyselliğin reddedildiği ve bireyin tamamen değersizleştirildiği, hiyerarşik ve askeri düzen içinde, ağır bir şiddet ortamında Kürt kimlikleri aşağılanarak ve yok sayılarak büyümüşler. Türk toplumunun bu şiddet karşısında susması, Kürt toplumunun bazı kesimlerinin eğitimi yücelterek bu şiddeti meşrulaştırmaya çalışması ise bu kurumsal yapının devam etmesini sağlamıştır. YİBO öğrencileri anadilleri konusunda çok yoğun sorunlar yaşamış ve şiddete maruz kalmıştır, sonuç olarak da anadilde eğitim hakkı tanınmamıştır. Anadilde eğitim hakkı günümüzde hâlâ Kürtlerin yaşadığı bir sorun olarak durmakta ve söz konusu edildiğinde de bu dilin pedagojik olarak uygun olmadığı söylenmektedir. Fakat bir gerçek ki çocuklar doğdukları dille daha hızlı anlar, kavrar, öğrenir ve aktarır. Geçmiş dönemlerde medreselerde ve dönemin eğitim kurumlarında kullanılmış bir dilin günümüz eğitim kurumlarında kullanılması için siyasi engeller dışında hiçbir engel bulunmamaktadır. Bugün bu kişilerin o zamanlar gasp edilmiş hakları için özür dlenmeli, gerekli kişiler cezalandırılmalı ve her çocuğun ihlal edilmiş sosyal, ekonomik ve kültürel hakkı tanzim edilmelidir.

Çocukluğunu yaşamak bireyin geleceğinde de yaşam şeklini, hareket alanını, siyasi, sosyal, ekonomik alanını belirleyen etkileyen bir yerdedir. Çünkü özgüven, cesaret, empati, sevgi gibi duygu durum gerçekliği çocukluktan inşa edilir. Bunun için çocukluk belirleyici bir süreklilik taşır. Kişinin sosyal ve kültürel olarak içinde doğduğu toplumun özelliklerini taşımaya, sergilemeye başladığı çocukluğu aslında oyunda, iletişimde, öğrenmede ve öğretmede belirleyicidir. Fakat devletlerin kişi yaratma ve kontrol etme amacı çocuğu bir hiyerarşinin içine alır ve onun için hayatını bir kalıp haline getirir. Özellikle eğitim aşamasında başlatılan bu hiyerarşi ve dayatma çerçevesine sahip öğretim yöntemi çocuğun bünyesinde bir çatışma yaratabilmektedir. Şiddetin farklı, fakat neredeyse öğrencilerin genelinde kendini gösterdiği YİBO'larda yarattığı etki belirleyicidir. Baskı, dayak, kızma, aşağılama, korku ve sürekli bir cezanın varlığı bu okullarda söz konusu olmuştur ve çocukların aslında kendilerini kontrol etmesi zor olmasına rağmen cezadan kaçınmak için otokontrol geliştireceği bir ortama dönüşmüştür.

Kaynaklar

Ayhan Serhat Işık, Serhat Arslan, “Bir Asimilasyon Projesi: Türkiye’de Yatılı İlköğretim Bölge Okulları”, **Toplum ve Kuram Dergisi: Lêkolîn û Xebatên Kurdî**, Sayı: 6-7, Kış-Bahar 2012, s.126.

Bahar Baskın, “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 38, İstanbul, 2008.

Benjamin C. Fortna, **Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek**, Çev. Mehmet Beşikçi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Damla Akman, Manisa’da Bir Merkez İlçede İlköğretim 5. ve 7. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Etkileyen Faktörler, Tıpta Uzmanlık Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2023.

Delal Aydın, “Dağ Çiçeklerini Vatandaş Yapmak”, **Toplum ve Kuram Dergisi: Lêkolîn û Xebatên Kurdî**, Sayı 2, Güz 2009, s. 258-259.

Elif Gözdaşoğlu Küçükalioglu, “Milliyetçilik Kuramları ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Değerlendirme”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2019.

Ercan Çağlayan, “Kemalizm’in “Medeniyet Fabrikası”: Kız Enstitüleri”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, Aralık 2018, s. 9.

Fatmagül Berktaş, “Geçmişten Günümüze Kadın Kütüphaneleri ve İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt 31, Sayı 2, İstanbul, 2017, s. 263-270.

İlköğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961.

İnönü’nün Söylev ve Demeçleri I: T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1946), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

J.F. Cramer, G.S. Browne, **Çağdaş Eğitim: Milli Eğitim Sistemleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme**, Çev. A. Ferhan Oğuzkan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

Michel Foucault, **Özne ve İktidar**, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Oğuz Polat, “Şiddet”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2017, s.15 – 34.

Polat Aytekin, “Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının İşleyişinin Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi (Diyarbakır İli Örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2009.

Ramazan Kaya, “Okul Tıraşı Filmi: Bir Biyo-İktidar ve Asimilasyon Kurumu Olarak YİBO’lar”, **Kürt Araştırmaları**, Sayı 7, Kış-Bahar 2022, s. 163-180, (Çevrimiçi) <https://www.kurdarastirmalari.com/yazi-detay-oku-180>, 22.10.2022.

Selami Sönmez, “Ortaçağ Türk Ve İslam Dünyasında Kervansarayların (Hanlar-Ribatlar) Fonksiyonları”, **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 16, 2007, s. 295 – 323.

Serhat Arslan, “1913-1960 Yılları Arası Göç ve İskân Politikaları Bağlamında Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2014.

Serhat Arslan, “Asimilasyon ve İskân Politikaları Bağlamında Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO)”, **MSGSÜ Sosyal Bilimler**, Sayı 12, İstanbul, 2015, s. 139-151.

Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

Simten Coşar, Aylin Özman, **Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet: Edebiyat, Medya, Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Ufuk Şimşek, “Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kimlik Arayışları (1718-1938)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2008.

Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.

Kanunlar-Gazeteler-Çevrimiçi Kaynaklar

1982 Anayasası, 2709 Sayılı Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>.

Milli Eğitim Temel Kanunu, Resmi Gazete 14574 (24 Haziran 1973), Kanun No. 1739, md. 25.

Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun, Resmi Gazete 18199 (22 Ekim 1983), Kanun No. 2932, md. 2., https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602932.pdf.

Ayşe Hür, “Avar, Ne Olur Kızımı Götürme”, **Bianet**, 30 Ekim 2013, (Çevrimiçi) <https://bianet.org/yazi/avar-ne-olur-kizimi-goturme-11744230.01.2024>.

Burcu Karakaş, “YİBO Mezunları Anlatıyor (1): Sistemik Öğretmen Tacizini Bütün Okul Biliyordu”, **Diken**, 25 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://www.diken.com.tr/yibo-mezunlari-anlatiyor> 18.11.2022.

Burcu Karakaş, “YİBO Mezunları Anlatıyor (3): Hocamız ‘Hayvan Dili Konuşmayın’ Deyip Dayak Atardı”, **Diken**, 27 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://www.diken.com.tr/yibo-mezunlari-anlatiyor-3-hocamiz-hayvan-dili-konusmayin-der-sira-dayagina-cekerdi/> 22.10.2022.

Cemil Koçak, “Vatandaş Türkçe Konuş”, **Agos**, 4 Haziran 2012, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/1577/vatandas-turkce-konus> 27.12.2023.

Ece Yıldız, “YİBO Sayesinde Modern Bir İnsan Oldum Kürtçeyi Unuttum”, **Bianet**, 27 Mayıs 2010, (Çevrimiçi) <https://m.bianet.org/bianet/kultur/122313-yibo-sayesinde-modern-bir-insan-oldum-kurtceyi-unuttum> 22.10.2022.

Mukaddes Çırak Yılmaz, İbrahim Bakır, “İkinci Çocukluk Dönemindeki Çocukların Oyun Mekânları ve Örgün Eğitim İlişkisi”, **Mediterranean Journal of Humanities**, Vol. X, 2020, s. 131-142.

Recep Okuyucu, “Sason Yibo’da Asker Kışla Yolunda!”, **AHA**, 2010, (Çevrimiçi) <https://www.akbahaber.com.tr/sason-yibo-da-asker-kisla-yolunda/1408/> 10.07.2023.

Semra Pelek, “YİBO’lar Açık Cezaevi, Yatakhaneler Koğuş”, **Bianet**, 5 Mayıs 2010, (Çevrimiçi) <https://bianet.org/bianet/toplum/121790-yibo-lar-acik-cezaevi-yatakhaneler-kogus> 19.10.2022.

Turaç Top, Turan Gültekin, Yavuz Kuşdemir, Bahri Karataş, “Umut’un Cese di Aranan Çukurda Bulundu”, **Hürriyet**, 1 Nisan 2010, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/umutun-cesedi-aranan-cukurda-bulundu-14283432> 30.01.2024.

“Yatılı Okulda Şüpheli Ölüm”, **Vatan**, 28 Ocak 2008, (Çevrimiçi) <https://www.gazetevatan.com/yasam/yatili-okulda-supheli-olum-158999> 18.11.2023.

“Yatılı Okuldaki Ölümüne MEB’den Soruşturma, Müdür Açığa Alındı”, **NTV**, 12 Ekim 2018, (Çevrimiçi) <https://www.ntv.com.tr/turkiye/yatili-okuldaki-olumune-mebden-sorusturma-mudur-aciga-alindi,odusYGV-T7UWq3juyivo5CQ> 30.01.2024.

“Yatılı Okullar Mercek Altında” **CNNTÜRK**, 28 Aralık 2006, (Çevrimiçi) <https://www.cnnturk.com/turkiye/yatili-okullar-mercek-altinda> 28.03.2023.

“YİBO’larda En Çok Kürtler Var”, **Yüksekova Haber**, 22 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/yibolar-da-en-cok-kurtler-var-34469.htm> 18.11.2022.

“Kemikleri Bulunan 3 Kişiyi İşkence Odasında Gördüm”, **İlke Haber**, 2009, (Çevrimiçi) <https://www.ilkehaber.com/haber/kemikleri-bulunan-3-kisiyi-iskence-odasinda-gordum-5095.htm> 10.07.2023.

“Lice’deki Toplu Mezar İçin Kayıp Yakınları Harekete Geçti”, **Evrensel**, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.evrensel.net/haber/110817/licedeki-toplu-mezar-icin-kayip-yakinlari-harekete-gecti> 10.07.2023.

“Asimilasyonda YİBO’lar”, **Yüksekova Haber**, 29 Nisan 2010, (Çevrimiçi) <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/asimilasyonda-yibolar-29899.htm> 21.10.2022.

“YİBO’lar Olmasa Okula Gidemezdik”, **Milliyet**, 22 Ocak 2004, (Çevrimiçi) <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/yibolar-olmasa-okula-gidemezdik-5124619>.

“YİBO’larda Yaşanan Sorunlar Acil Çözüm Bekliyor”, 29 Nisan 2010, (Çevrimiçi) <https://egitimsen.org.tr/yibolarda-yasanan-sorunlar-acil-cozum-bekliyor/>.

“İHD Lice’deki Toplu Mezar İddiasını Araştırıyor”, 21 Nisan 2015, (Çevrimiçi) <https://ihddiyarbakir.org/tr/post/14387/ihd-licedeki-toplu-mezar-iddiasini-arastiriyo> 21.10.2022.

“2008 Yılı Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklar Raporu”, 25 Mayıs 2009, (Çevrimiçi) <https://www.ihd.org.tr/2008-yili-kanunla-ihtilafa-dusen-cocuklar-raporu-aciklandi/>.

“Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, 20 Kasım 1989, (Çevrimiçi) <https://www.ihd.org.tr/ble-mletler-cuk-haklarina-da-slee/>.

“UNICEF Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, (Çevrimiçi) <https://www.unicef.org/turkiye/cocuk-haklarina-dair-sözleşme>.

“Elazığ Merkez Öğretmen Sıdika Avar Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Tarihçesi”, 4 Mart 2014, (Çevrimiçi) https://Sidikaavarkml.Meb.K12.Tr/Meb_İys_Dosyalar/23/01/216470/İcerikler/Okulumuz-Tarihcesi_103102.Html?Chk=Cffc43de6a3ffd27571b71ba2782735f 27.10.2022.

(Çevrimiçi) <https://www.dailymotion.com/video/xkqvfi>.

(Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=wZjb2zwlhYo&list=P-LQMBH6qUEWG3OVVgXrj63B_nJyn87GA57.

Resim ve Fotoğraf Kaynağı

<https://www.sivilsayfalar.org/2017/07/20/diyarbakirda-cocuklardan-savasi-ogrenmek/>

Sıdika Avar, Dağ Çiçeklerim (Anılar)

Yeni Köroğlu Gazetesi Yıl: 1937 Sayı:959

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ
Ömer Avni Mahallesi İnönü Caddesi
Akar Palas No: 14 Kat: 1
Beyoğlu 34427 İstanbul / Türkiye
0212 243 32 27
info@hafiza-merkezi.org
www.hakikatadalethafiza.org

Şiddet ve Asimilasyon Aracı Olarak YİBO
Ocak 2024

Yazar: Şükran Demir ve Özgür Ünal
Yayıma hazırlayan: Meltem Oral
Tasarım ve uygulama: Deniz Irsıdar Uludağ

Bu e-kitap, Hafıza Merkezi'nin 01.06.2022 – 01.01.2024 tarihleri arasında yürüttüğü Hafıza ve Gençlik programı kapsamında hazırlanmıştır ve içeriğinden yalnızca yazarları sorumludur. Araştırmaya dair daha fazla bilgi için Şükran Demir [sukrandedemirr30@gmail.com] ve Özgür Ünal [ozgurunal6221@gmail.com] ile iletişime geçebilirsiniz.

Yazarlar, *Hafıza ve Gençlik* programını hayata geçiren Hafıza Merkezi ekibine; program süresince araştırmayı yakından takip eden ve değerli önerilerde bulunan Seda Altuğ'a; Yatılı Bölge İlkokulları ile ilgili birikimlerini paylaşan Adnan Çelik'e ve Serhat Arslan'a; araştırmının yürütüldüğü Amed, Dersim ve Xarpêt'te evlerinin kapısını açan ve görüşme yapmayı kabul eden herkese çok teşekkür eder.

HAKİKAT ADALET HAFIZA ÇALIŞMALARI DERNEĞİ YAYINLARI
© Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Ocak 2024